

บทที่ 4

ประวัติและลักษณะทั่วไปของนิตยสารแนววรรณกรรมไทย พ.ศ. 2520 - 2539

การศึกษาถึงบทบาทในการสะท้อนและวิพากษ์วิจารณ์สังคมของนิตยสารแนววรรณกรรม ควรที่เราจะรู้ถึงความหมาย ประวัติความเป็นมา ตลอดจนถึงลักษณะทั่วไปของนิตยสารแนวนี้ก่อน เพื่อเป็นพื้นฐานสำคัญในการวิเคราะห์บทบาทของนิตยสารซึ่งจะได้กล่าวถึงโดยละเอียดในบทต่อไป

1. ความหมายและลักษณะทั่วไปของนิตยสารแนววรรณกรรม

สุชาติ สวัสดิ์ศรี ให้ความหมายของนิตยสารแนววรรณกรรม (Literary Magazine) ว่าหมายถึงนิตยสารที่นำเสนอแง่มุมต่าง ๆ ทางวรรณกรรม เช่น ข่าวนวนกรรม หนังสือเกี่ยวกับวรรณกรรม การวิจารณ์วรรณกรรม ตลอดจนนำเสนอชีวิต ความคิด และผลงานของกวี นักคิด นักเขียน นักประพันธ์ ฯลฯ¹

E. W. Hildick ให้ความหมายของนิตยสารแนววรรณกรรมว่า หมายถึงนิตยสารที่ประกอบไปด้วยบทความเกี่ยวกับหนังสือ ผู้ประพันธ์ และหลักการเขียนทั่ว ๆ ไป ซึ่งทั้งหมดนี้จะนำเสนออย่างจริงจัง (Serious) นิตยสารแนววรรณกรรมบางฉบับอาจมีเรื่องสั้นอยู่ด้วย 2 - 3 เรื่อง อาจมีบทกวี หรือบทปริทัศน์หนังสือ บางฉบับอาจมีเฉพาะเรื่องแต่งหรือบทกวีเท่านั้น แต่โดยมากนิตยสารแนววรรณกรรมจะมีสิ่งเหล่านี้ผสมผสานกันไปมากกว่าจะเน้นเฉพาะเรื่องแต่งหรือบทกวี แต่อย่างไรก็ดี เรื่องสั้นและบทกวีเหล่านี้จะเป็นเรื่องที่มีคุณภาพสูง (High Quality) หรือที่เรียกว่าเป็นวรรณกรรมที่เขียนอย่างจริงจัง (Serious Literary)²

¹ สิงห์สนามหลวง, “นิตยสารแนววรรณกรรมและ ‘กึ่งวรรณกรรม’,” เนชั่นสุดสัปดาห์ 7 (6-12 สิงหาคม 2541): 46-47.

² E. W. Hildick, A Close Look at Magazines & Comics (London: Faber and Faber, 1966), pp. 43 - 45.

ระวีวรรณ ประกอบผล จัดให้นิตยสารแนววรรณกรรมเป็นส่วนหนึ่งของนิตยสารศิลปะและวัฒนธรรม โดยให้ความหมายในภาพรวมว่าหมายถึงนิตยสารทางปัญญาที่มุ่งให้ความรู้อันละเอียดลึกซึ้งและหนักไปในการให้สาระที่เป็นจุดแสงสว่างทางปัญญาแก่ผู้อ่าน³

ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า นิตยสารแนววรรณกรรมก็คือนิตยสารที่มีเนื้อหามุ่งเน้นเสนอสาระเกี่ยวกับเรื่องราวต่าง ๆ ในทางวรรณกรรมนั่นเอง ไม่ว่าจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับตัวของวรรณกรรม หรือผู้เขียนวรรณกรรม ซึ่งข้อเขียนทุกประเภทที่ถูกนำเสนอในนิตยสารเหล่านี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับเรื่องสั้นหรือบทกวี จะมีเนื้อหาหนักแน่นจริงจัง มีสาระ และจุดแสงสว่างทางปัญญาแก่ผู้อ่าน

นอกจากนี้ สุชาติ สวัสดิ์ศรี ยังกล่าวอีกว่า นิตยสารแนววรรณกรรมในแต่ละฉบับอาจมีลักษณะที่แตกต่างกันไป บางเล่มอาจมุ่งเสนอผลงานของผู้สร้างงาน เช่น บทกวี เรื่องสั้น นวนิยาย บทละคร และรวมทั้งเรื่องแปลต่าง ๆ ด้วย บางเล่มอาจมุ่งเน้นไปที่การวิจารณ์วรรณกรรม หรือที่เรียกว่า Literary Criticism ซึ่งอาจเป็นทั้งในด้านกว้าง คือ วรรณกรรมวิจารณ์ และด้านลึกคือ วรรณกรรมศึกษา วรรณกรรมวิจารณ์มักปรากฏในสิ่งพิมพ์ต่อเนื่องที่เราเรียกว่า นิตยสาร (Magazine) ส่วนวรรณกรรมศึกษามักปรากฏในสิ่งพิมพ์ต่อเนื่องที่เราเรียกว่าวารสาร (Journal)⁴

E. W. Hildick กล่าวว่านิตยสารแนววรรณกรรมมีความสำคัญในแง่ที่เป็นเวที (place) สำคัญให้นักเขียนใหม่ที่เขียนเรื่องจริงจัง (Serious Young Writers) ได้มีโอกาสเผยแพร่ผลงาน ทั้งนี้เพราะการผลิตหนังสือเล่มออกมานั้นใช้เงินทุนที่สูงมาก ดังนั้นสำนักพิมพ์ต่าง ๆ จึงมักปฏิเสธที่จะตีพิมพ์งานเขียนให้กับนักเขียนใหม่ที่ยังไม่มีชื่อเสียงซึ่งเสี่ยงต่อการขาดทุนมาก แต่หากนักเขียนผู้นั้นเคยมีผลงานตีพิมพ์ในนิตยสารแนววรรณกรรมมาก่อน จะทำให้มีผู้รู้จักและยอมรับผลงานของเขามากขึ้น สำนักพิมพ์ก็อาจพิจารณาตีพิมพ์งานเขียนของนักเขียนผู้นั้นในภายหลัง นอกจากกรณีนี้แล้ว นิตยสารแนววรรณกรรมยังมีความสำคัญในแง่ที่เป็นแหล่งเผยแพร่งานเขียนแนวทดลอง (Experimental Writing) หรืองานเขียนที่อ่านเข้าใจยาก ของนักเขียนที่แม้จะมีชื่อเสียงแล้ว แต่ไม่แน่ใจว่าผู้อ่านจะรับงานเขียนแนวใหม่เหล่านี้ได้หรือไม่ ก็จะต้องนำเสนอในนิตยสารแนววรรณกรรมเพื่อห้ยังชิงผู้อ่านก่อนตัดสินใจว่าจะตีพิมพ์เป็นเล่มหรือไม่ เช่นวรรณกรรม

³ ระวีวรรณ ประกอบผล, นิตยสารไทย (กรุงเทพมหานคร: โครงการเผยแพร่ผลงานวิจัย ฝ่ายวิจัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530), หน้า 197.

⁴ สิงห์สนามหลวง, “นิตยสารแนววรรณกรรมและ ‘กึ่งวรรณกรรม’.” เนชั่นสุดสัปดาห์ 7 (6-12 สิงหาคม 2541): 46-47.

เรื่อง *Ulysses* ของ James Joyce ซึ่งแม้ว่าผู้เขียนจะมีชื่อเสียงมาก่อน แต่วรรณกรรมเรื่องดังกล่าวก็เผยแพร่ครั้งแรกในนิตยสารแนววรรณกรรม⁵

โดยมากนิตยสารแนววรรณกรรมจะมียอดพิมพ์ไม่สูงมากนัก บางฉบับอาจมีจำนวนพิมพ์น้อยกว่า 1,000 เล่ม ส่วนใหญ่อายุไม่ยาวนานมากนัก บางฉบับอาจทำต่อเนื่องได้ประมาณ 1 ปี หรืออาจพิมพ์ต่อเนื่องกันได้ 4 - 5 เล่ม แต่ก็จะมีการออกนิตยสารแนวนี้โดยคนกลุ่มอื่นอีกเรื่อย ๆ โดยมากจะเป็นคนหนุ่มสาว เช่นในประเทศอังกฤษจะเห็นว่าผู้ที่เป็นบรรณาธิการที่มีชื่อเสียง ผู้ทำงานสำนักพิมพ์ ผู้ผลิตรายการโทรทัศน์และวิทยุ รวมถึงผู้ทำงานประเภทอื่นที่คล้ายกันนี้ โดยมากสมัยที่พวกเขายังเป็นหนุ่มสาวจะเคยทำหรือเคยมีส่วนช่วยงานนิตยสารแนววรรณกรรมมาก่อน⁶

นิตยสารแนววรรณกรรมเป็นนิตยสารที่เผยแพร่อยู่ในแทบทุกประเทศทั่วโลก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มประเทศแถบทวีปยุโรป อเมริกา แอฟริกา รวมถึงทวีปเอเชียด้วย⁷ โดยประเทศอินเดียถือว่าเป็นประเทศในทวีปเอเชียที่มีนิตยสารแนววรรณกรรมกว้างขวางและหลากหลายเป็นอย่างยิ่ง แต่อย่างไรก็ดี ประเทศที่ให้ความสำคัญและมีจำนวนเล่มของนิตยสารแนววรรณกรรมมากที่สุดได้แก่ประเทศฝรั่งเศส⁸

⁵ E. W. Hildick, *A Close Look at Magazines & Comics*. pp. 43 - 45.

⁶ Ibid.

⁷ Frank Luther Mott, "Magazine,"

12 (1963): 815 - 821.

⁸ John Tebbel, "Magazine," *Encyclopedia Americana* 18 (1996): 77.

2. ประวัตินิตยสารแนววรรณกรรมในประเทศไทย

จากที่ได้กล่าวมาแล้วในบทที่ 3 ว่างานวิจัยฉบับนี้จะศึกษาจากเนื้อหาของนิตยสารแนววรรณกรรม 4 ฉบับ ได้แก่ นิตยสาร โลกหนังสือ ถนนหนังสือ ข้อการะเกด และ Writer แต่อย่างไรก็ดี การศึกษาในหัวข้อนี้จะได้ศึกษาถึงประวัติความเป็นมาของนิตยสารแนววรรณกรรมในประเทศไทยโดยภาพรวมก่อน เพื่อให้เห็นภาพในด้านกว้าง จากนั้นจึงจะได้ศึกษาลึกลงไปถึงบทบาทการสะท้อนและวิพากษ์วิจารณ์สังคมของนิตยสารแนววรรณกรรมทั้ง 4 ฉบับ ดังจะได้กล่าวโดยละเอียดในบทต่อไป

สำหรับประวัตินิตยสารแนววรรณในประเทศไทยซึ่งจะได้กล่าวถึงในหัวข้อนี้ จากการศึกษาค้นคว้าพบว่านิตยสารที่ให้ความสำคัญกับการนำเสนอเนื้อหาทางวรรณกรรมในประเทศไทย มีมานานมากแล้ว แต่อย่างไรก็ดี นิตยสารที่มีลักษณะเป็นแนววรรณกรรมจริง ๆ เริ่มปรากฏชัดขึ้นในปี พ.ศ. 2520 จากนั้นก็พัฒนาเรื่อยมา

เนื่องจากการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เป็นการวิเคราะห์บทบาทของนิตยสารระหว่างปี พ.ศ. 2520 - พ.ศ. 2539 ดังนั้น จึงจะแบ่งตอนศึกษาออกเป็น 3 ช่วง ที่สำคัญ ได้แก่

2.1 นิตยสารแนววรรณกรรม ก่อน พ.ศ. 2520

2.2 นิตยสารแนววรรณกรรม พ.ศ. 2520 - พ.ศ. 2539

2.3 นิตยสารแนววรรณกรรม หลัง พ.ศ. 2539

ทั้งนี้จะเน้นรายละเอียดในช่วง พ.ศ. 2520 - พ.ศ. 2539 โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับประวัติของนิตยสารที่ใช้ในการวิจัยทั้ง 4 ฉบับ

2.1 นิตยสารแนววรรณกรรม ก่อน พ.ศ. 2520

จากการศึกษาเกี่ยวกับวิวัฒนาการของนิตยสารในประเทศไทย พบว่า มีการให้ความสำคัญกับงานวรรณกรรมและนักเขียนมาตั้งแต่ยุคเริ่มแรกแล้ว ดังที่ ระวีวรรณ ประกอบผล เคยกล่าวไว้ว่า ก่อนปี พ.ศ. 2520 นั้น นักเขียนกับนิตยสารเป็นของคู่กัน นักเขียนมีส่วนร่วมสร้างนิตยสาร และนิตยสารก็มีส่วนร่วมสร้างนักเขียน⁹ แต่อย่างไรก็ดี แม้นิตยสารเหล่านี้จะให้ความสำคัญกับนักเขียนและงานวรรณกรรมก็ตาม แต่ก็มิได้ทำเป็นวรรณกรรมทั้งเล่ม โดยมากมักนำ

⁹ ระวีวรรณ ประกอบผล, นิตยสารไทย (กรุงเทพมหานคร: โครงการเผยแพร่ผลงานวิจัย ฝ่ายวิจัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530), หน้า 148.

เสนอรวมไปกับประกาศ ข่าวสาร ข้อคิดเห็นต่าง ๆ ซึ่งอาจเรียกได้ว่าเป็น ‘แนวทิ้งวรรณกรรม’¹⁰ เช่น ครูโณวาท วชิรญาณวิเศษ ลักขวิทยา ถลลวิทยา และ มิวเซียม ในสมัยรัชกาลที่ 5 คุณิต สมิต สมัยรัชกาลที่ 6 เรื่อยมาถึง ศัพท์ไทย วิทยากรย์ ไทยเกษม เสนาศึกษา แผ้ววิทยาศาสตร์ ศรีกรุง สารานุกรม สุภาพบุรุษ รวมมาถึง สังคมศาสตร์ปริทัศน์¹¹

ในหัวข้อนี้จะกล่าวถึงนิตยสารแนววรรณกรรมในประเทศไทยโดยแบ่งการศึกษา ย่อยลงอีกเป็น 3 ตอน ดังนี้

ก. นิตยสารแนววรรณกรรมสมัยก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475: นิตยสารกับการส่งเสริมศิลปะทางการประพันธ์

ข. นิตยสารแนววรรณกรรมสมัยหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ถึง พ.ศ. 2500: นิตยสารกับการถูกกดขี่ทางความคิด

ค. นิตยสารแนววรรณกรรม พ.ศ. 2500 ถึง พ.ศ. 2519: นิตยสารกับการต่อสู้ทางการเมือง

ก. นิตยสารแนววรรณกรรมสมัยก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475: นิตยสารกับการส่งเสริมศิลปะทางการประพันธ์

นิตยสารนับว่าเป็นสื่อมวลชนสมัยใหม่ชนิดแรกที่เกิดขึ้นในประเทศไทย กำเนิดของนิตยสารไทยนั้นเริ่มขึ้นในลักษณะที่เป็นผลมาจากองค์ประกอบสำคัญ 3 ประการด้วยกัน คือ ความก้าวหน้าในด้านเทคนิคการพิมพ์ ความต้องการของคนในสังคม และความคิดริเริ่มหรือความสามารถของผู้รู้ ซึ่งมีทั้งชาวต่างประเทศและชาวไทย¹²

นิตยสารในประเทศไทยเริ่มขึ้นครั้งแรกปลายสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 โดยความริเริ่มของมิชชันนารี ซึ่งในระยะเริ่มแรกนี้มีเพียง 2 ฉบับ ได้แก่ หนังสือ จดหมายเหตุอย่างสั้น หรือที่เรียกกันว่า บางกอกเรคคอร์ดเดอร์ (Bangkok Recorder) ของ หมอบรัดเลย์ (Dan Beach Bradley) พิมพ์ครั้งแรกในปี พ.ศ. 2387 และ บางกอก คาเลนเดอร์

¹⁰ สิงห์สนามหลวง, “นิตยสารแนววรรณกรรมและ ‘ทิ้งวรรณกรรม,’” เนชั่น สุดสัปดาห์ 7 (6 - 12 สิงหาคม 2541): 46 - 47.

¹¹ เรื่องเดียวกัน.

¹² ระวีวรรณ ประกอบผล, “นิตยสารไทย,” ใน วิวัฒนาการสื่อมวลชนไทย (กรุงเทพมหานคร: คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526), หน้า 50.

(Bangkok Calender) ของ หมอจันทเล (J.H. Chandler) ซึ่งออกครั้งแรกระหว่างปี พ.ศ. 2390 - 2391¹³

วรรณิ พุทธเจริญทอง เสนอว่า บางกอกกรีตอร์โคอร์ เป็นสนามเผยแพร่เรื่องสั้น มาตั้งแต่ยุคเริ่มแรก แต่ยังไม่มีการเรียกที่แน่นอน เช่น เรียกว่า “คำปริศนา” “เรื่องปฤษณา” “คำเปรียบ” เป็นต้น¹⁴ เรื่องส่วนใหญ่มีที่มาจากนิทานอีสป เช่น เรื่อง “ไก่ตัวกุกกับเพชร” “คำปฤษณาเกี่ยวข้อด้วยหมาจึงจอกกับแพะ ๆ”¹⁵ เป็นต้น

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 นิตยสารที่ออกส่วนใหญ่ก็ยังคงเป็นนิตยสารอังกฤษ จากการศึกษาพบว่า มีถึง 5 ฉบับ¹⁶ นอกจากนี้ยังพบว่าเริ่มมีการออกหนังสือภาษาไทยที่ทำโดยคนไทยเป็นฉบับแรก ได้แก่ หนังสือ ราชกิจจานุเบกษา ซึ่งออกมาในปี พ.ศ. 2401 เป็นหนังสือราชการลงพิมพ์ประกาศข้อบังคับต่าง ๆ ของราชการให้ราษฎรได้ทราบ ราชกิจจานุเบกษา ที่ออกในสมัยรัชกาลที่ 4 ยังไม่มีลักษณะของความเป็นนิตยสารที่เด่นชัดนัก เนื่องจากไม่มีกำหนดออกที่แน่นอน¹⁷

ในสมัยรัชกาลที่ 5 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ให้ความสำคัญและทรงเสริมสร้างระบบการศึกษาไทยเป็นอันมาก โดยเฉพาะการที่พระองค์ทรงโปรดส่งบรรดาพระเจ้าลูกยาเธอหลายพระองค์ไปทรงศึกษาวิชาการในยุโรป อันมีคุณประโยชน์ต่อประเทศสยามเป็นอย่างมาก รวมทั้งด้านกิจการนิตยสารด้วย เพราะในรัชกาลนี้ ได้มีนิตยสารไทยฉบับแรกที่ดำเนินการโดยคนไทยตีพิมพ์ออกจำหน่าย ได้แก่ นิตยสาร ดุริยเวลา ออกจำหน่ายระหว่าง พ.ศ. 2417 - 2419

¹³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 52.

¹⁴ วรรณิ พุทธเจริญทอง, “วิวัฒนาการเรื่องสั้นไทย,” เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่องนานาทัศนะ... ผู้อ่านพบนักวิจารณ์ เสนอที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 16 มิถุนายน 2535. (เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่)

¹⁵ สุภารัตน์ เสรีวัฒน์, “วิวัฒนาการของเรื่องสั้นในเมืองไทยตั้งแต่แรกจนถึง พ.ศ. 2475” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต แผนกวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520), หน้า 45.

¹⁶ ตรีณี หิรัญรักษ์, นิตยสาร (กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาการหนังสือพิมพ์ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530), หน้า 26.

¹⁷ ระวีวรรณ ประกอบผล, “นิตยสารไทย,” ใน วิวัฒนาการสื่อมวลชนไทย. หน้า 52 - 53.

ดร.โณวาท เป็นนิตยสารรายสัปดาห์ โดยมีหมู่พระญาติวงศ์และข้าราชการชั้นสูงเป็นผู้จัดทำ มีการประกาศจุดประสงค์ของการจัดทำนิตยสารไว้ได้ชื่อหนังสือว่า “..เป็นหนังสือจดหมายรวบรวมข่าวในกรุงแลต่างประเทศแลหนังสือวิชาการช่างต่าง ๆ ไว้เป็นที่ประดับปัญญาคนหนุ่ม...”¹⁸ เนื้อหาของ ดร.โณวาท ประกอบด้วยเรื่องความรู้ สารคดี นิทาน รวมถึงคำประพันธ์ทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง มีข่าวราชการและจดหมายเหตุบัง ซึ่งได้แก่ข่าวทั่วไปทั้งในพระนครและหัวเมือง นอกจากนั้นก็ยังมีโฆษณาสินค้า

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่า บทบาทสำคัญของนิตยสารฉบับนี้ นอกจากจะให้ความสำคัญกับความรู้สมัยใหม่แล้ว ยังส่งเสริมทางด้านการประพันธ์อีกด้วย เจือ สตะเวทิน เสนอว่า นิทานเรื่อง “คนหาปลา ทั้ง 4” ซึ่งตีพิมพ์อยู่ในหนังสือ ดร.โณวาท นี้ เป็นเรื่องสั้นเรื่องแรกของไทย¹⁹ แต่อย่างไรก็ดี นิตยสารฉบับนี้มีอายุได้เพียง 1 ปี ก็ต้องหยุดกิจการลง สาเหตุของการหยุดดำเนินการก็คือ การขาดทุนและขาดผู้ช่วยจัดทำ

นิตยสารที่ให้ความสำคัญกับการนำเสนอเนื้อหาทางวรรณกรรมอีกฉบับหนึ่งในระยะนี้ ได้แก่ นิตยสาร มิวเซียม หรือ รัตนโกษ ซึ่งมีหมอบรัดเลเป็นเจ้าของ นิตยสารฉบับนี้พิมพ์จำหน่ายเป็นรายเดือน ออกจำหน่ายครั้งแรกในปี พ.ศ. 2420 และเลิกไปในปีต่อมา คือ พ.ศ. 2421

ลักษณะเนื้อหาของ มิวเซียม หรือ รัตนโกษ นั้นเป็นนิตยสารที่มุ่งเสนอเรื่องราวจากหนังสือต่าง ๆ หรือจากบุคคลต่าง ๆ ทั้งที่เป็นของเก่าและใหม่ เป็นการให้ความรู้และสติปัญญา ทั้งนี้เพราะตัวหมอบรัดเลเห็นว่าหน้าที่ผู้คนที่ได้อ่านหนังสือเช่นนี้จะเป็นการช่วยทวีปัญญาหมอบจึงนำเรื่องราวเก่า ๆ ตำราวิชาการต่าง ๆ คำสอนศาสนา คำประพันธ์ทั้งที่เป็นบทกลอน โคลง กาพย์ ฉันท์ และมีเรื่องแปลจากยุโรปด้วย²⁰

¹⁸ ระวีวรรณ ประกอบผล, นิตยสารไทย (กรุงเทพมหานคร: โครงการเผยแพร่ผลงานวิจัย ฝ่ายวิจัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530), หน้า 44.

¹⁹ เจือ สตะเวทิน, ประวัตินวนิยายไทย (กรุงเทพมหานคร: สุทธิสารการพิมพ์, 2517), หน้า 5.

²⁰ ระวีวรรณ ประกอบผล, นิตยสารไทย, หน้า 45.

นิตยสารที่ให้ความสำคัญกับการนำเสนอเนื้อหาทางวรรณกรรมอีกฉบับในระยะนี้ได้แก่ วชิรญาณ และ วชิรญาณวิเศษ โดย วชิรญาณ ออกในปี พ.ศ. 2427 - 2458 ส่วน วชิรญาณวิเศษ รายสัปดาห์ ออกระหว่างปี พ.ศ. 2429 - 2437 นิตยสารทั้งสองฉบับนี้เป็นของหอพระสมุดวชิรญาณ จัดทำโดยคณะกรรมการสัมปาทิกสภา ซึ่งมีกรมหลวงพิชิตปรีชากรทรงเป็นประธาน และอยู่ในพระบรมราชูปถัมภ์ของรัชกาลที่ 5 เป็นนิตยสารที่เน้นเนื้อหาทางด้านศิลปวัฒนธรรม และส่งเสริมการประพันธ์ เรื่องสั้นของไทยในยุคแรก ๆ ที่ตีพิมพ์ในนิตยสาร วชิรญาณวิเศษ จัดได้ว่ามีความสำคัญมากในด้านวรรณกรรมของไทย นักเขียนสำคัญที่เขียนเรื่องลงในนิตยสารทั้งสองฉบับนี้ ได้แก่ กรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ และกรมหลวงพิชิตปรีชากร ซึ่งท่านเหล่านี้มีแนวการเขียนสะท้อนความคิดและสภาพความเป็นไปในสมัยนั้นเป็นส่วนใหญ่²¹ เรื่องสั้นที่เด่นใน วชิรญาณวิเศษ เช่น “เรื่องสนุกนี้นี้” โดย กรมหลวงพิชิตปรีชากร

ลักขวิทยา เป็นนิตยสารอีกฉบับในระยะนี้ที่ให้ความสำคัญกับการนำเสนอเนื้อหาทางวรรณกรรม นิตยสารฉบับนี้เป็นนิตยสารรายเดือน ออกโดยเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา) ระหว่าง พ.ศ. 2443 - 2445 นักเขียนประจำได้แก่ พระยาสุรินทรราชา (นกยูง วิเศษกุล) และกรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ (น.ม.ส.)

วัตถุประสงค์ของการออก ลักขวิทยา ก็คือเพื่อส่งเสริมการแต่งและแปลหนังสือ ส่งเสริมการแสดงความคิดของบรรดาผู้มีการศึกษาทั้งหลาย ดังปรากฏใน “คำนำ” ดังนี้

“...ความประสงค์...ก็คือ จะให้มีช่องให้นักเรียนทั้งเก่าและใหม่แสดงความคิดแลความรู้ให้เป็นการแพร่หลายยิ่งกว่าที่เปนไปได้มาแล้ว เพื่อเปนการชักชวนการแต่งแลการแปลให้เจริญมากขึ้นด้วย แม้ความสามารถของหนังสือ “ลักขวิทยา” ในการชักชวนการแต่งแลการแปลนั้นจะไม่มีมากเท่าใดแล้ว ก็คงยังมีบ้างอยู่ดี เพราะฉะนั้นความประสงค์ข้อนี้คงเปนการสำเร็จไม่มากก็น้อย... นอกจากนั้น... ยังต้องการอยู่อีกอย่างหนึ่ง คือ จะให้เรื่องอ่านสนุกใหม่ ๆ มีมากขึ้นกว่าที่มีอยู่...”²²

²¹ สุพรรณิ วราทร, “ประวัตินวนิยายตั้งแต่ปลายรัชกาลที่ 5 ถึงสมัยเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต ภาควิชาบรรณารักษศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, พ.ศ. 2516), หน้า 45.

²² “คำนำ,” ลักขวิทยา 1 (1 กรกฎาคม, ร.ศ. 119): 1-3.

วัตถุประสงค์ดังกล่าว นับว่าเป็นการส่งเสริมการแต่งและการแปลหนังสือในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นอย่างมาก โดยเฉพาะการลงเรื่องแปล เรื่อง ความพยายาม ของแม่วัน ซึ่งแปลมาจากนวนิยายภาษาอังกฤษชื่อ Vendetta ของ Marie Corelli นักประพันธ์สตรีชาวอังกฤษ ได้ก่อให้เกิดความตื่นตัวและกระตุ้นความสนใจของผู้อ่านเป็นอย่างมาก²³ ดังจะเห็นได้ว่านวนิยายแปลเรื่องนี้เป็นแรงดลบันดาลใจให้หลวงวิลาศปริวัตร หรือ “ครูเหลียม” แต่งนวนิยายเรื่องแรกของไทย ได้แก่เรื่อง ความไม่พยายาม ในเวลาต่อมา²⁴

ถลกวითยา เป็นนิยายสารรายเดือนอีกฉบับหนึ่งซึ่งออกในช่วงเดียวกับ ถลกวითยา คือ ระหว่าง พ.ศ. 2443 - 2449 เจ้าของคือ นายวัน ถลกวითยา และมี หลวงวิลาศปริวัตร (เหลียม วินทุพราหมณกุล) เป็นบรรณาธิการผู้พิมพ์และผู้แต่งเพียงผู้เดียว โดยใช้นามปากกาต่าง ๆ กัน ได้แก่ แก้วกึ่ง หรั่งเจี๊ยบ ขุนทอง ปากกาแก้ว เกลือแก้ว แมลงมุม แมวยุโรป สุริวงษ์ส่องฟ้า ศรีชนนไชย นกโนรี ฯลฯ

ความสำคัญของนิยายสารฉบับนี้ก็คล้ายกับ ถลกวითยา คือ ส่งเสริมการแต่งและการแปล ถลกวითยา ลงนิตยสารรายเดือนประเภทลึกลับผจญภัยเรื่องแรกในวงการนิตยสารไทย คือเรื่อง สาวสองพันปี แปลโดยหลวงวิลาศปริวัตร นอกจากนั้นก็ยังสามารถลงนวนิยายเรื่องแรกในวงการนิตยสารไทยเรื่อง ความไม่พยายาม เลียนตามเรื่อง ความพยายาม ใน ถลกวითยา ดังที่ได้กล่าวมาแล้วนั่นเอง

ทวีปัญญา นิตยสารฉบับนี้เป็นของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว สมัยที่ยังทรงเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชสยามมกุฎราชกุมาร เป็นนิตยสารรายเดือน ออกระหว่าง พ.ศ. 2447 - 2450 นิตยสารนี้ใช้นักเขียนชุดเดียวกับ ถลกวითยา แต่รัชกาลที่ 6 ทรงพระราชนิพนธ์มากกว่านักเขียนอื่น ๆ โดยทรงใช้นามปากกานายแก้วนายขวัญ น้อยลา สุกรีพ รามสุร และวชิราวุธ

ความสำคัญของ ทวีปัญญา ก็คือ การลงพิมพ์นิยายเรื่อง นิทานทองอิน ซึ่งเป็นอาชญากรรมไทยเรื่องแรก และการส่งเสริมการเขียนงานประพันธ์ต่าง ๆ

²³ ไพรด เลิศพิริยกุลมล, วรรณกรรมปัจจุบัน (กรุงเทพมหานคร: ฝ่ายเอกสารตำรา สำนักส่งเสริมวิชาการ สถาบันราชภัฏธนบุรี, 2539), หน้า 258.

²⁴ สุพรรณณี วราทร, “ประวัตินวนิยายตั้งแต่ปลายรัชกาลที่ 5 ถึงสมัยเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475”, หน้า 56.

ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 กิจการนิตยสาร ได้ขยายตัวไปมาก เนื้อหาครอบคลุมไปในทุกด้าน ทั้งในด้านที่เป็นความรู้ ความคิดเห็น ความบันเทิง และการประกาศโฆษณาต่าง ๆ เป็นสมัยที่สามัญชนเข้ามาดำเนินกิจการนิตยสารกันมากกว่าที่แล้ว ๆ มา ทั้งนี้เพราะสภาพสังคมและเศรษฐกิจการเมืองเริ่มเปลี่ยนแปลง ประชาชนมีความรู้และการศึกษาคืบขึ้น

นิตยสารที่เน้นการนำเสนอวรรณกรรมในระยะนี้มีการขยายตัวออกไปอีกมาก ที่สำคัญได้แก่ ดุสิตสมิต ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ออกเป็นรายสัปดาห์ระหว่างปี พ.ศ. 2461 - 2467 เรื่องที่ลงในนิตยสารนี้ส่วนใหญ่เป็นพระราชนิพนธ์และเป็นข้อเขียนของข้าราชการบริพารผู้ใกล้ชิด ศัพทไทย รายเดือน ซึ่งออกระหว่างปี พ.ศ. 2464 - 2470 นิตยสารฉบับนี้มี นายเชย เศรษฐบุตร เป็นบรรณาธิการ ผู้เขียนก็มี พระยาอนุমানราชชน ศรีอยุธยา นายชิต บุรทัต หลวงนัยวิจารณ์ หลวงอรอดเกษมภาษา “แม่สอาด” ฯลฯ เป็นต้น นิตยสาร ศัพทไทย นี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ “สำหรับประดับพระนคร สำหรับประดับสติปัญญา สำหรับความเพลิดเพลินเมื่อว่างการทำงาน อีกสำหรับเชิดชูชาติ”²⁵ นิตยสารอีกฉบับหนึ่ง คือ ไทยเขมม รายเดือน เริ่มออกจำหน่ายปี พ.ศ. 2467 เจ้าของและบรรณาธิการคือ นายพัน ลักขณสุด ในคำแถลงการณ์ของ ไทยเขมม นั้นได้บ่งบอกไว้ชัดเจนว่า วัตถุประสงค์ที่ออกนิตยสารนี้ก็เพื่อจะเป็นเครื่องผดุงวิชาในเชิงประพันธ์ โคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน ตลอดจนร้อยแก้ว เพื่อเปิดโอกาสให้เป็นสนามสำหรับนักประพันธ์เก่าและใหม่²⁶ นอกจากนั้นก็ยังมี ไทยเอื้อ ผดุงวิทยา ศรีกรุง เป็นต้น

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 ช่วงก่อนที่ประเทศไทยจะเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ไปเป็นระบอบประชาธิปไตยนั้น นับได้ว่ากิจการนิตยสารมีความเจริญก้าวหน้าต่อจากรัชกาลที่ 6 ทั้งนี้โดยมองในแง่จำนวนของนิตยสารที่เพิ่มขึ้น และประเภทนิตยสารที่ออกจำหน่าย

²⁵ ศัพทไทย, 1 (สิงหาคม 2464): 1.

²⁶ ไทยเขมม, 1 (พฤษภาคม 2467): 1.

ในขณะเดียวกัน ในช่วงระยะเวลาดังกล่าวนี้ เนื้อหาทางวรรณกรรมที่ถูกนำเสนอผ่านทางนิตยสารเริ่มมีความเปลี่ยนแปลงจากสมัยเริ่มแรก กล่าวคือ ในสมัยก่อนหน้านี้นั้น วรรณกรรมที่ถูกนำเสนอโดยมากจะเป็นเรื่องแปล หรือหากเป็นเรื่องที่เขียนขึ้นเองก็จะมีลักษณะที่ลอกเลียนแบบมาจากทางตะวันตก แต่ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2472 เป็นต้นมา วรรณกรรมที่ถูกนำเสนอผ่านทางนิตยสารต่าง ๆ มีลักษณะที่เน้นสาระและความจริงมากขึ้น ในระยะนี้มีงาน “แปล” และงาน “แปลง” วรรณกรรมต่างประเทศน้อยลง นวนิยายและเรื่องสั้นมีลักษณะที่เป็นไทยมากขึ้น ตัวละครเป็นไทยล้วน ไม่สมมุติตัวละครเป็นฝรั่ง ใช้เหตุการณ์ที่เป็นจริงในสังคมไทยประกอบท้องเรื่อง มีการบรรยายจาก บทสนทนาสมจริงกว่าสมัยก่อนหน้านี้นี้ และที่สำคัญที่สุดก็คือ เริ่มมีนวนิยายเรื่องสั้นแนวเรื่องใหม่ที่เน้นนำเสนอข้อคิดเห็นและสะท้อนการเปลี่ยนแปลงของสังคมขึ้นเป็นครั้งแรก ซึ่งนับว่าเป็นหัวเลี้ยวหัวต่ออีกช่วงหนึ่งในประวัติศาสตร์วรรณกรรมไทย²⁷

นิตยสารที่มุ่งเสนอเนื้อหาทางวรรณกรรมที่สำคัญในระยะนี้ ได้แก่ สมานมิตรบรรรทอง รายปักษ์ ออกจำหน่ายในปี พ.ศ. 2461 - 2471 เจ้าของคือ นายเฉลิม วุฒิมลิต สารานุกรม รายสัปดาห์ ออกจำหน่ายระหว่าง พ.ศ. 2468 - 2472 เจ้าของคือ หลวงสารานุ ประพันธ์ เริงรมย์ รายปักษ์ ออกจำหน่ายระหว่าง พ.ศ. 2469 - 2472 ซึ่งมีร้อยโทสายจามรนาค เป็นเจ้าของ สวนอักษร รายปักษ์ เจ้าของคือ นาย อ.ล.ย่องหลี บรรณาธิการคือ นายทองใบ พูนโกคา และมี สด กุระมะโรหิต เป็นผู้ช่วยบรรณาธิการ ออกจำหน่ายในปี พ.ศ. 2469 และเลิกไปในปีเดียวกัน และ สุภาพบุรุษ รายปักษ์ ของกุหลาบ สายประดิษฐ์ ออกจำหน่ายระหว่าง พ.ศ. 2472 - 2474 นิตยสารเหล่านี้มีความสำคัญในแง่การส่งเสริมการประพันธ์นวนิยาย และการสร้างนักเขียน นิตยสาร สารานุกรม มีนักเขียนประจำที่มีชื่อเสียงเป็นจำนวนมาก เช่น น.ม.ส. ครุเทพ ศรีสุวรรณ นาคะประทีป แสงทอง แมวคราว ฯลฯ ส่วน สมานมิตรบรรรทอง นั้นก็ได้สร้างนักเขียนรุ่นใหม่ขึ้นมาหลายคน เช่น ออบ ไชยวสุ ส. บุญเสนอ และแก้วกาญจนา เป็นต้น สวนอักษร นั้นมีความสำคัญในแง่ที่เป็นนิตยสารที่ลงผลงานรุ่นแรก ๆ ของนักประพันธ์ที่ต่อมามีชื่อเสียง เช่น งานของศรีบูรพา แม่อนงค์ และ ออบ ไชยวสุ เป็นต้น²⁸ ส่วน สุภาพบุรุษ มีนักเขียนที่สำคัญ เช่น ศรีบูรพา ดอกไม้สด สติ๊ด เสมานิล โขติ แพร์พันธุ์ สุดใจ พุทธิศาสถิกร และแม่อนงค์ เป็นต้น

²⁷ รื่นฤทัย สัจจพันธุ์, วรรณกรรมไทยปัจจุบัน, หน้า 8 - 9.

²⁸ อุดม รุ่งเรืองศรี, สภาพของวรรณกรรมไทยปัจจุบัน (เชียงใหม่: ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2523), หน้า 86 - 90.

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า นิติสารมีการนำเสนอเนื้อหาทางวรรณกรรมมาตั้งแต่สมัยแรกเริ่ม วรรณกรรมที่ถูกนำเสนอเหล่านี้เริ่มต้นจากนิทานคำปริศนาต่าง ๆ จากนั้นจึงเปลี่ยนมาเป็นเรื่อง “แปล” และเรื่อง “แปลง” จากตะวันตก แต่ในช่วงสุดท้ายก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองปี พ.ศ. 2475 ลักษณะของวรรณกรรมที่ถูกนำเสนอผ่านทางนิติสารเริ่มมีลักษณะเป็นไทยและมีความจริงจังมากยิ่งขึ้น มีการวิพากษ์วิจารณ์สังคมและการเมืองมากขึ้น

ข. นิติสารแนววรรณกรรมสมัยหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ถึง พ.ศ. 2500: นิติสารกับการถูกกดขี่ทางความคิด

การเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ. 2475 นั้น ส่งผลกระทบต่อหนังสือพิมพ์ ซึ่งเป็นสื่อสารมวลชนสำคัญที่มีอยู่ในเวลานั้นเป็นอย่างมาก ทั้งนี้เนื่องมาจากคณะผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองมีความจำเป็นที่จะต้องควบคุมกิจการหนังสือพิมพ์เพื่อให้เสนอเนื้อหาและความคิดเห็นอันจะไม่เป็นอุปสรรคต่อการดำเนินการนำประเทศไปสู่การปกครองระบอบประชาธิปไตยแท้ดังที่ตั้งความหวังไว้ หนังสือพิมพ์ในช่วงนั้นต้องถูกควบคุมตรวจตราอย่างหนัก มีการลงโทษสั่งปิดหนังสือพิมพ์และนิติสารข่าวสารการเมืองเป็นระยะ ๆ²⁹ นักหนังสือพิมพ์ต้องประสบกับความยากลำบากในการทำงานอันเกิดจากการควบคุมอย่างเข้มงวดกดขี่ของรัฐบาล

เหตุการณ์สำคัญในระยะแรกหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 - 2489 อีกประการหนึ่งก็คือการเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งมีผลทำให้ไทยต้องตกอยู่ในภาวะสงคราม เกิดปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ ส่งผลกระทบต่อกิจการสิ่งพิมพ์ กระดาษมีราคาแพงและหายาก นอกจากนี้ รัฐบาลยังได้พยายามใช้สื่อมวลชนทุกชนิดเป็นเครื่องมือในการโฆษณาชวนเชื่อในการบำรุงขวัญทหาร นิติสารจึงไม่อาจเจริญก้าวหน้าได้เท่าที่ปรารถนา ดังนั้น นิติสารในช่วงนี้จึงมิได้มีเกิดใหม่มากมายเหมือนสมัยก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง

²⁹ พรภิรมณ์ เอี่ยมธรรม, บทบาททางการเมืองของหนังสือพิมพ์ไทยตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ถึงสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร: โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2520), หน้า 39.

ในด้านเนื้อหา นั้น กล่าวได้ว่า นิตยสารในช่วงหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองและช่วงเวลาที่เกิดสงครามนั้น ได้กลายเป็นสื่อที่มีไว้เพื่อการบันเทิงมากกว่าที่จะให้ข่าวสารข้อมูลเหมือนระยะก่อนหน้านี้ ทั้งนี้ เพราะพัฒนาการด้านนิตยสารและหนังสือพิมพ์ได้มาถึงจุดที่มีรูปแบบลักษณะแยกจากกันอย่างชัดเจน

นิตยสารที่มุ่งผู้อ่านทั่วไปในระยะนี้ ได้แก่ ประชาชาติวันอาทิตย์ รายสัปดาห์ ออกจำหน่ายในปี พ.ศ. 2478 นิตยสารนี้เป็นของหม่อมเจ้าวรรณไวทยากร วรวรรณ และหม่อมสร้อยสุภิน วรวรรณ นิตยสารนี้มีจำนวนจำหน่ายในขณะนั้นถึง 12,000 ฉบับ นิตยสาร ประมวณสูตร รายสัปดาห์ ออกจำหน่ายในปี พ.ศ. 2478 อุดมพันธ์ รายสัปดาห์ ออกจำหน่ายในปี พ.ศ. 2479 เอกชน รายสัปดาห์ ออกจำหน่ายในปี พ.ศ. 2484 ประชามิตร รายสัปดาห์ ออกจำหน่ายในปี พ.ศ. 2489 เป็นต้น

ส่วนนิตยสารที่มีเนื้อหานี้ทางด้านศิลปวรรณกรรมที่สำคัญในระยะนี้ ได้แก่ นิตยสาร สวนอักษร รายปักษ์ ของโรงพิมพ์อักษรนิติ นิตยสารฉบับนี้เคยเผยแพร่มาแล้วครั้งหนึ่งในปี พ.ศ. 2469 แต่ก็ปิดดำเนินการไปในปีเดียวกัน ต่อมา สด กุรมะโรหิตได้ริ่ฟื้นขึ้นอีกครั้งในปี พ.ศ. 2484 โดยมี เนียน กุรมะโรหิต เป็นบรรณาธิการ³⁰ อันถัดต่อมา ได้แก่ นิตยสาร ศิลป์ ออกจำหน่ายในปี พ.ศ. 2484 และนิตยสาร วรรณคดีสาร รายเดือน ของวรรณคดีสมาคมแห่งประเทศไทย เริ่มออกจำหน่ายในปี พ.ศ. 2485

ในระหว่างปี พ.ศ. 2489 ถึง พ.ศ. 2500 สมัย จอมพล ป. พิบูลสงคราม เข้าดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีครั้งที่ 2 การควบคุมสื่อมวลชนอย่างเข้มงวดยังคงดำเนินต่อมา รัฐบาลยังคงใช้สื่อมวลชนเพื่อการโฆษณาชวนเชื่อและประชาสัมพันธ์ อีกทั้งมีการพยายามปลูกฝังค่านิยมทางวัฒนธรรมและสังคมแบบใหม่ตามแนวที่ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ต้องการ อาทิ การห้ามเสนอเรื่องชวนเศร้า หรือเรื่องรัก ๆ ใคร่ ๆ ในรายการละครวิทยุ แต่ให้เน้นหนักในเรื่องเกี่ยวกับความกตัญญูต่อบิดามารดา ความรักชาติ และความมั่นคงของชาติ นอกจากนั้นก็ยิ่งปลูกฝังความรู้สึกต่อต้านคอมมิวนิสต์อีกด้วย³¹

ความเคลื่อนไหวทางด้านวรรณกรรมนั้น ปรากฏว่านักเขียนแนวก้าวหน้าซึ่งเริ่มพัฒนามาแต่สมัยก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองยังคงพัฒนาต่อมา เพียงแต่ไม่สามารถขยายเป็น

³⁰ สมบัติ พลายน้อย, สวนหนังสือ 1 (กุมภาพันธ์ 2532): 3.

³¹ ระวีวรรณ ประกอบผล, นิตยสารไทย, หน้า 66.

กระแสรอบคลุมวัฒนธรรมโดยรวมได้³² ในขณะที่นักเขียนแนวเรื่องพาฝันก็ยังคงได้รับการตอบรับจากประชาชนเป็นอย่างมาก

นิตยสารในระยะนี้ มุ่งเสนอเรื่องอ่านเล่นเพื่อความบันเทิงเรีงรมย์ เนื้อหาของนิตยสารเหล่านี้ก็คือการลงนวนิยายหลาย ๆ เรื่องต่อเนื่องกันไป ส่วนใหญ่เป็นนวนิยายขนาดยาว เช่นในปี พ.ศ. 2490 ก็มี สตรีสาร รายสัปดาห์ ปิยะมิตรวันอาทิตย์ รายสัปดาห์ เพลินจิตต์ รายเดือน เพลินจิตต์วันอาทิตย์ รายสัปดาห์ เรีงรมย์ รายสัปดาห์ และ สยามสมัย รายสัปดาห์ ในปี พ.ศ. 2492 มีนิตยสาร วิทยาสาร แรกออกรายปักษ์ ต่อมาเป็นรายสัปดาห์ ในปี พ.ศ. 2493 มี เดลิเมล์วันจันทร์ รายสัปดาห์ และ บางกอก รายสัปดาห์ ผดุงศิลป์ รายสัปดาห์ ปี พ.ศ. 2494 มี ชาวกรุง รายเดือน ศรีสัปดาห์ รายสัปดาห์ แสนสุข รายสัปดาห์ เดลิเมล์ข่าวภาพ รายเดือน ปี พ.ศ. 2496 มี เดลิเมล์ รายปักษ์ กุลสตรี รายสัปดาห์ และปี พ.ศ. 2497 มี ชัยพฤกษ์ รายปักษ์ ดารา รายสัปดาห์ ดาราไทย รายสัปดาห์ ไทยโทรทัศน์ รายเดือน สกุลไทย รายสัปดาห์

สำหรับนิตยสารที่ว่าด้วยเรื่องวรรณคดีและนักเขียนในระยะนี้ได้แก่ วงวรรณคดี รายเดือน ของพระพิสัยห์พิทยาภรณ์ ออกจำหน่ายในปี พ.ศ. 2489 นิตยสาร ปารีชาติ รายปักษ์ ของโรงพิมพ์บริษัทการพิมพ์ทหารผ่านศึก ออกในปี พ.ศ. 2492 อักษรสาส์น รายเดือน ของสุภา ศิริमानนท์ ออกในปี พ.ศ. 2492 วารสาร ห้องสมุด รายสองเดือน ของสมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทย ออกจำหน่ายในปี พ.ศ. 2500 นิตยสาร สายธาร ซึ่งมี ทองเดิม เสมรสุด เป็นเจ้าของ และเชาวน์ พงศ์พิชิต เป็นบรรณาธิการ ออกจำหน่ายในปี พ.ศ. 2501 รวมถึงนิตยสาร ภาษาและหนังสือ รายหกเดือน ของสมาคมภาษาและหนังสือแห่งประเทศไทย ออกจำหน่ายในปี พ.ศ. 2502

สำหรับนิตยสาร อักษรสาส์น นับว่าเป็นนิตยสารที่นำเสนอเนื้อหาที่น่าสนใจทั้งทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง และวรรณกรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับการวิจารณ์วรรณกรรมซึ่งนิตยสารฉบับนี้ให้ความสำคัญมาก มีการเน้นนำเสนอแนวความคิดแบบ “ศิลปะเพื่อชีวิต” จนอาจกล่าวได้ว่า นิตยสารฉบับนี้ เป็นจุดเริ่มต้นของการเขียน “วรรณกรรมเพื่อชีวิต” นั่นเอง³³

³² อุดม รุ่งเรืองศรี, สภาพของวรรณกรรมไทยปัจจุบัน, หน้า 113.

³³ รื่นฤทัย สัจจพันธุ์, 25 ปี 14 ตุลา มองผ่านวรรณกรรมเพื่อชีวิต (กรุงเทพมหานคร: คณะกรรมการโครงการ 25 ปี 14 ตุลา, 2541), หน้า 11.

ก. นิตยสารแนววรรณกรรม พ.ศ. 2500 ถึง พ.ศ. 2519: นิตยสารกับการต่อสู้
ทางการเมือง

หลังจากที่ จอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ ทำการปฏิวัติยึดอำนาจการปกครองมาจาก จอมพล ป. พิบูลสงคราม ในปี พ.ศ. 2500 แล้ว ก็ได้มีการทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจเป็นครั้งแรก จึงทำให้ระยะเวลาดังกล่าวนี้เป็นช่วงที่ประเทศไทยก้าวเข้าสู่ยุคของการพัฒนาประเทศตามลักษณะของการพัฒนาเศรษฐกิจแผนใหม่ มีการขยายตัวในด้านเศรษฐกิจต่าง ๆ อย่างรวดเร็ว ในด้านสื่อสารมวลชนก็เช่นกัน มีการขยายตัวของสื่อทุกประเภท ตั้งแต่ประเภทสิ่งพิมพ์มาจนถึงสื่ออิเล็กทรอนิกส์อย่างวิทยุและโทรทัศน์

ในช่วงนี้ นิตยสารย่อมได้รับผลจากการขยายตัวของสื่ออื่นด้วย จึงมีการปรับเปลี่ยนบทบาทและหน้าที่ของตนเองไป นิตยสารที่เกิดขึ้นในช่วง พ.ศ. 2500 - 2515 นับได้ว่ามีจำนวนมากมาย ทั้งที่เป็นนิตยสารเพื่อผู้บริโภค และนิตยสารหรือวารสารของทางราชการ³⁴ แต่อย่างไรก็ดี แม้นิตยสารในระยะนี้จะขยายตัวออกไปเป็นอย่างมาก แต่ก็ถูกควบคุมอย่างหนัก เนื่องจากหลังการรัฐประหารรัฐบาลมุ่งรักษาเสถียรภาพทางการเมืองโดยเร่งด่วนที่สุด และขจัดปัญหาคอมมิวนิสต์ภายในประเทศ มีประกาศคณะปฏิวัติฉบับที่ 17 เป็นเครื่องมือในการลดทอนเสรีภาพทางปัญญาอย่างโจ่งแจ้งและมีผลในการปราบนักเขียนหัวก้าวหน้าได้อย่างเด็ดขาด ประกอบกับเป็นช่วงยุคมืดที่การปราบปรามฝ่ายตรงข้ามกับรัฐบาลใช้สิ่งที่ยอยู่นอกเหนือกฎหมายเป็นเครื่องมือด้วย³⁵ จะเห็นได้ชัดว่าความบีบคั้นทางการเมืองมีผลกระทบอย่างสำคัญต่อการเสนอเนื้อหาของนิตยสาร จึงทำให้นิตยสารในระยะนี้ก้าวเข้าสู่ “ความอับทึบทางปัญญา” นักคิดนักเขียนแนวก้าวหน้าหลายคนถูกจับ กิจการหนังสือพิมพ์และนิตยสารหลายแห่งถูกสั่งปิด ที่ยังเหลือก็เสี่ยงไปนำเสนอแต่เรื่องที่เน้นความบันเทิง สะท้อนกิจกรรมส่วนตัวของชนชั้นสูงชนชั้นกลางผู้เสพสุขได้เปรียบในสังคม เน้นเสนอกิจกรรมส่วนตัวมากกว่ากิจกรรมทางสังคม เรื่องไร้สาระและกามารมณ์ เดินเข้าสู่การเร้าอารมณ์อย่างเต็มที่³⁶

³⁴ ระวีวรรณ ประกอบผล, นิตยสารไทย, หน้า 68.

³⁵ รื่นฤทัย สัจจพันธุ์, วรรณกรรมปัจจุบัน, หน้า 15.

³⁶ สุกัญญา สุกบรรทัด, หนังสือพิมพ์ : จากยุโรปสู่เอเชีย (กรุงเทพมหานคร: คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ม.ป.ป.), หน้า 102.

นอกจากนี้ รัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ยังได้ส่งคนของรัฐบาลเข้าควบคุม มหาวิทยาลัยซึ่งเป็นแหล่งรวมของปัญญาชน นักวิชาการ และนักศึกษาที่เคย “ก่อหวอด” ทาง การเมืองในอดีตมาแล้ว กล่าวคือ ส่งพลเอกถนอม กิตติขจร เข้าไปเป็นอธิการบดีมหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์ (พ.ศ. 2503 - 2506) และพลเอกประภาส จารุเสถียร เข้าไปเป็นอธิบดี จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย (พ.ศ. 2504 - 2512) เป็นต้น³⁷ กิจกรรมทางปัญญาต่าง ๆ ในมหาวิทยาลัยต่างหยุด ชงัก นักศึกษาให้ความสำคัญกับงานบอลล์งานเดินร่ายอยู่แทบจะทุกคำคืน การทำกิจกรรมก็เป็นการ ทำเพื่อความสนุกสนานมากกว่าจะคำนึงถึงความเป็นไปของสังคม³⁸

อย่างไรก็ตาม แนวโน้มของการเปลี่ยนแปลงสภาพที่เรียกว่า “ยุคมืดทางปัญญา” ดังกล่าว เริ่มก่อตัวขึ้นตั้งแต่ พ.ศ. 2506 หลังการเปลี่ยนรัฐบาลจาก จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ มาเป็น จอมพลถนอม กิตติขจร ทำให้บรรยากาศในการแสดงความคิดเห็นของปัญญาชนต่อความ เบื่อหน่ายบรรยากาศเผด็จการทางการเมืองและความน่าพะงะของสังคมตื่นตัวสูงขึ้น เกิดการรวมกลุ่ม กันของปัญญาชนกลุ่มต่าง ๆ มีการออกหนังสือและนิตยสารแสดงปฏิกิริยาต่อความเป็นไปของ สังคมเป็นจำนวนมาก ซึ่งนิตยสารเหล่านี้มีความสำคัญต่อรูปแบบของนิตยสารแนววรรณกรรม หลังปี พ.ศ. 2520 อาจสรุปเป็นกลุ่มสำคัญ ๆ ได้ 2 กลุ่ม ดังนี้

1. กลุ่มผู้จัดทำวารสาร สังคมศาสตร์ปริทัศน์

สังคมศาสตร์ปริทัศน์ เป็นวารสารรายสามเดือน ของสมาคมสังคมศาสตร์แห่ง ประเทศไทย เริ่มออกในปี พ.ศ. 2506 โดยมีสุลักษณ์ ศิวรักษ์ ซึ่งเป็นปัญญาชนคนหนึ่งที่สำเร็จ การศึกษามาจากประเทศอังกฤษ เป็นบรรณาธิการ³⁹

วารสาร สังคมศาสตร์ปริทัศน์ เป็นวารสารกึ่งวิชาการในแวดวงของปัญญาชน เสรีนิยมเพียงฉบับเดียวในขณะนั้นที่มีทัศนคติต่อต้านอำนาจนิยม การศึกษา และความเป็นเผด็จการ

³⁷ วรรณนิภา นิยมไทย, “สังคมศาสตร์ปริทัศน์ กับบทบาทในการพัฒนาภูมิ ปัญญาทางการเมืองในสังคมไทย” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาการประชาสัมพันธ์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2533), หน้า 20.

³⁸ “20 ปี สังคมศาสตร์ปริทัศน์,” ถนนหนังสือ 1 (กรกฎาคม 2526): 13.

³⁹ วรรณนิภา นิยมไทย, “สังคมศาสตร์ปริทัศน์ กับบทบาทในการพัฒนาภูมิ ปัญญาทางการเมืองในสังคมไทย”, หน้า 21.

ของรัฐบาลมาโดยตลอด⁴⁰ นอกจากการต่อต้านค่านิยมและทัศนคติที่สังคมในเวลานั้นมักคล้อยตามกันอย่างหลับหูหลับตาแล้ว สังคมนศาสตร์ปริทัศน์ ยังมีส่วนช่วยกระตุ้นให้นักคิดและปัญญาชนรุ่นหนุ่มสาวหลายต่อหลายคนหันมาสนใจสร้างสรรค์อุดมคติเพื่อสังคม แสวงหาเหตุผลและความดี ส่งเสริมการแสวงหาปัญญาและภูมิความรู้ของโลกอย่างกว้างขวาง จนมีผู้กล่าวกันว่า “ถ้าไม่มี สังคมนศาสตร์ปริทัศน์ ก็จักไม่มีการเคลื่อนไหวของขบวนการทางการเมืองที่ใหญ่ที่สุดเท่าที่ประเทศไทยจะเคยมีมาในเดือนตุลาคม 2516”⁴¹

สังคมนศาสตร์ปริทัศน์ มี สุลักษณ์ ศิวรักษ์ เป็นบรรณาธิการอยู่ 6 ปี จากนั้นจึงเปลี่ยนมาเป็น สุชาติ สวัสดิ์ศรี ซึ่งเริ่มทำหน้าที่เป็นบรรณาธิการตั้งแต่ พ.ศ. 2512 จนถึงการปฏิรูปการปกครองในวันที่ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 สังคมนศาสตร์ปริทัศน์ จึงถูกสั่งปิดไป

แม้ สังคมนศาสตร์ปริทัศน์ จะมีใช้นิตยสารแนววรรณกรรมโดยตรง แต่ก็ยังมีฉบับพิเศษต่าง ๆ ที่ลงเรื่องวรรณคดีและประวัติศาสตร์ และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง สังคมนศาสตร์ปริทัศน์ เป็นวารสารที่มีอิทธิพลยิ่งต่อรูปแบบของนิตยสารแนววรรณกรรมหลังปี พ.ศ. 2520

2. กลุ่มวรรณกรรมของนักศึกษามหาวิทยาลัยต่าง ๆ

หนังสือที่ออกโดยนักศึกษามหาวิทยาลัยในระยะแรก ๆ ได้แก่หนังสือที่ออกโดยชมรมวรรณศิลป์ของสถาบันการศึกษาต่าง ๆ เช่น อนุสารวรรณศิลป์ ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และ วรรณศิลป์ ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ซึ่งเริ่มออกเผยแพร่ในปี พ.ศ. 2502 ผลงานที่ลงพิมพ์ส่วนใหญ่เป็นกลอนรักหวาน ๆ แสดงอารมณ์และความเพ้อฝัน⁴²

⁴⁰ “20 ปี สังคมนศาสตร์ปริทัศน์,” ถนนหนังสือ 1 (กรกฎาคม 2526): 14 - 15.

* อ่านเพิ่มเติมได้จาก วรรณวิภา นิยมไทย, “สังคมนศาสตร์ปริทัศน์” กับบทบาทในการพัฒนาภูมิปัญญาทางการเมืองในสังคมไทย, วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาการประชาสัมพันธ์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2533.

⁴¹ อาจารย์สาร, 8 (กุมภาพันธ์ - มีนาคม 2524): 26.

⁴² สายทิพย์ นุกุลกิจ, วรรณกรรมไทยปัจจุบัน (กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางเขน, 2537), หน้า 17.

ต่อมาในปี พ.ศ. 2506 นักศึกษาส่วนหนึ่งตามสถาบันต่าง ๆ จึงเริ่มเกิดการรวมตัวกันออกนิตยสารอิสระแสดงความไม่พอใจต่อสภาพความเป็นไปทางสังคมและการเมือง โดยแพร่ความคิดนี้ในสถาบันการศึกษาในรูปของหนังสือเล่มละบาท เช่น ในปี พ.ศ. 2506 นักศึกษาจากมหาวิทยาลัยต่าง ๆ กลุ่มหนึ่งรวมตัวกันจัดทำหนังสือ เจ็ดสถาบัน ตีพิมพ์บทความบทกวี เรื่องสั้น ที่แสดงความคิดเห็นต่อต้านสงครามเวียดนามและวิพากษ์วิจารณ์บ้านเมือง ราวปี พ.ศ. 2508 กลุ่มนักศึกษาจากมหาวิทยาลัยศิลปากร นำโดย สุจิตต์ วงษ์เทศ ขรรค์ชัย บุนปาน ฯลฯ รวมกลุ่มกันออกหนังสือ ข้อฟ้า เน้นหนักทางด้านวรรณกรรมและโบราณคดี กลุ่มดังกล่าวนี้ต่อมาเรียกชื่อกลุ่มว่า “กลุ่มหนุ่มหน้าสาวสวย” พ.ศ. 2510 “กลุ่มพระจันทร์เสี้ยว” ซึ่งเกิดจากการรวมตัวกันของกลุ่มนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ออกหนังสือ ฐรี และ ตะวัน⁴³ พ.ศ. 2514 “กลุ่มสภาพน้ำโดม” มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ออกหนังสือ ภัยขาว “กลุ่มวลัญชัทสน์” ของนักศึกษามหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ออกหนังสือ วลัญชัทสน์ “ชมรมคนรุ่นใหม่” ออกหนังสือ คนรุ่นใหม่ พ.ศ. 2515 “กลุ่มวรรณกรรมเพื่อชีวิต” ซึ่งเกิดจากการรวมกันของนักศึกษามหาวิทยาลัยต่าง ๆ ได้จัดตั้งสำนักพิมพ์ “หนังสือ” และออกนิตยสาร วรรณกรรมเพื่อชีวิต พ.ศ. 2516 “กลุ่มศูนย์กลางนักเรียนแห่งประเทศไทย” ออกหนังสือ สู้⁴⁴

นอกจากกลุ่มนักศึกษาคงที่ได้กล่าวมานี้แล้ว ยังมีกลุ่มอื่น ๆ อีกมาก นิตยสารเหล่านี้เป็นนิตยสารที่มุ่งเสนอเรื่องราวที่เน้นหนักในการวิพากษ์วิจารณ์บ้านเมือง โดยผ่านรูปแบบของวรรณกรรมในลักษณะต่าง ๆ ไม่ว่าจะเรื่องสั้นหรือบทกวี จึงอาจกล่าวได้ว่า นิตยสารเหล่านี้เป็นนิตยสารแนววรรณกรรมหรือกึ่งวรรณกรรมนั่นเอง

กลุ่มคนเหล่านี้มีอิทธิพลสำคัญต่อการเกิดขบวนการ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 ซึ่งนักเรียน นักศึกษา ประชาชน ได้ร่วมมือกันขับไล่รัฐบาลเผด็จการทางการทหารได้สำเร็จ

หลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 ประชาธิปไตยในประเทศไทยอย่างที่ไม่เคยมีมาก่อน มีการแสดงความคิดเห็นทางการเมืองได้อย่างเต็มที่ วรรณกรรมแนวก้าวหน้าที่เคยถูกสั่งเก็บและเผาก่อนหน้านี้ได้รับการรื้อฟื้นให้กลับมาพิมพ์ใหม่ มีนิตยสารเกิดใหม่มากมาย นิตยสารที่เน้นการส่งเสริมศิลปะทางการประพันธ์อย่างชัดเจนในระยะนี้ ได้แก่ ปฐุชน รายเดือน โดย วินัย อุกฤษณ์ เริ่มออกในปี พ.ศ. 2517 เนื้อหาที่นำเสนอจะเน้นหนักในการแสดงความคิด

⁴³ ธวัช ปุณโณทก, แนวทางศึกษาวรรณกรรมปัจจุบัน, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2527), หน้า 57.

⁴⁴ สิงห์สนามหลวง, “เปิดกรุหนังสือเล่มละบาท,” ถนนหนังสือ 5 (พฤศจิกายน 2530): 29 - 33.

เห็นในแนวทางประชาธิปไตยอย่างจริงจังและหนักแน่น ประกอบด้วยสารคดี รายงานเรื่อง ประชาชนผู้ทุกข์ยาก เรื่องสั้น เรื่องแปล วิจารณ์หนังสือ ภาพยนตร์ เป็นต้น นิตยสารที่เน้น การนำเสนอเนื้อหาแนวศิลปวัฒนธรรมอีกฉบับหนึ่งที่น่าสนใจ ได้แก่ ประชาชน รายเดือน โดยมีสุจิตต์ วงษ์เทศ เป็นบรรณาธิการ เป็นหนังสือของสำนักพิมพ์ พิมพ์และประพันธ์สาส์น

แต่อย่างไรก็ดี หลังจากเหตุการณ์ปฏิรูปการปกครองเมื่อ 6 ตุลาคม พ.ศ.2519 บรรยากาศของการแสดงความคิดเห็นก็ถูกจำกัดอีกครั้งหนึ่ง นิตยสารถูกควบคุมอย่างหนัก รัฐบาลของนายธานินทร์ กรัยวิเชียร มีนโยบายขจัด ได้มีคำสั่งลงนามโดย ร.ม.ต.มหาดไทย ให้สั่งเก็บหนังสือต้องห้ามรวม 15 รายการจาก 204 รายชื่อ⁴⁵ การกระทำครั้งนี้เป็นการคุกคามเสรีภาพทางปัญญาอย่างหนัก ประกอบกับการปฏิรูปพร้อมกับเหตุการณ์นองเลือดสร้างความสะเทือนใจอย่างรุนแรง เป็นผลให้นักคตินักเขียน นักศึกษา ประชาชนจำนวนมาก เลือกลบหนีเข้าป่า ร่วมมือกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยต่อสู้กับรัฐบาลอย่างรุนแรง⁴⁶ ส่วนที่ยังอยู่ที่จำกัดทำ ที่ก้าวร้าวและการแสดงออกโดยเปิดเผยของตนเองลง นักเขียนบางคนเลี่ยงไปสู่การใช้สัญลักษณ์ เพื่อป้องกันตนเอง

แต่อย่างไรก็ดี การบีบคั้นทางการเมืองที่มีต่อการสื่อสารมวลชนหลังปี พ.ศ. 2520 นี้ เป็นไปอย่างเข้มข้นเฉพาะระยะต้น ๆ เท่านั้น หลังจากรัฐบาลของนาย ธานินทร์ กรัยวิเชียร เป็นต้นมา สื่อมวลชน โดยเฉพาะกับสื่อสิ่งพิมพ์ ก็ค่อย ๆ ได้รับเสรีภาพในการนำเสนอข่าวสาร มากยิ่งขึ้น ทั้งนี้ เกิดจากการขยายตัวทางเศรษฐกิจซึ่งเริ่มมาตั้งแต่การประกาศใช้แผนพัฒนา เศรษฐกิจแห่งชาติสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และพัฒนาการทางเทคโนโลยีสารสนเทศที่มีประสิทธิภาพและรับใช้ความต้องการในด้านต่าง ๆ ของมนุษย์ ซึ่งขยายตัวมาจากประเทศมหาอำนาจ ต่าง ๆ เข้าสู่ประเทศกำลังพัฒนาอย่างประเทศไทยอย่างรวดเร็ว อาทิเช่น เครื่องบันทึกเทปโทรทัศน์ โทรศัพท์ตามสาย ตลอดจนเครื่องคอมพิวเตอร์ต่าง ๆ ดังนั้นเทคโนโลยีการสื่อสารเหล่านี้จึงเป็นตัว เชื่อมที่สำคัญซึ่งดึงประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมทางสังคมและการเมืองอย่างที่ไม่เคยมีมาก่อน⁴⁷ เป็นผลทำให้รัฐบาลไม่สามารถเข้ามาควบคุมสื่อมวลชนอย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาดได้อีกต่อไปอย่างใน สมัยแรกเริ่ม

⁴⁵ รื่นฤทัย สัจจพันธุ์, 25 ปี 14 ตุลา มองผ่านวรรณกรรมเพื่อชีวิต, หน้า 68.

⁴⁶ ลิจิต ธีรเวคิน, วิวัฒนาการการเมืองการปกครองไทย (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2537), หน้า 193.

⁴⁷ ระวีวรรณ ประกอบผล, นิตยสารไทย, หน้า 69 - 70.

นอกจากนี้ การปรับเปลี่ยนสภาพสังคมไปสู่ยุคสารสนเทศ (information age) นับจากปี พ.ศ. 2520 เป็นต้นมา มีผลทำให้ผู้รับสารเกิดการแตกออกเป็นกลุ่มย่อย ๆ มากมาย ตามความสนใจของคนแต่ละกลุ่ม จึงเป็นผลให้สื่อแต่ละชนิดที่มีอยู่เดิมต้องถูกกระทบและต้องปรับเปลี่ยนบทบาทหน้าที่ของสื่อในสังคมไปด้วย สื่อวิทยุสารก็เช่นกัน จะเห็นว่าในระยะแรก ๆ วิทยุสารมักถูกนำเสนอโดยมีเป้าหมายเพื่อมวลชนโดยทั่วไป ก็เริ่มมีการปรับเปลี่ยนบทบาทของตนเอง โดยหันมาให้ความรู้เฉพาะด้านเฉพาะสาขามากขึ้น เช่น การเกิดขึ้นของวิทยุสารทางด้านธุรกิจ วิทยุสารทางด้านกีฬา วิทยุสารทางด้านสุขภาพและอนามัย รวมถึงวิทยุสารแนววรรณกรรมซึ่งพัฒนาตัวเองไปสู่ความเป็นสื่อเฉพาะทางอย่างชัดเจนยิ่งขึ้นกว่าสมัยที่ผ่านมา

2.2 นิตยสารแนววรรณกรรม พ.ศ. 2520 - พ.ศ. 2539

จากที่ได้กล่าวมาแล้วในตอนต้น การศึกษาประวัติของนิตยสารแนววรรณกรรมในประเทศไทยสำหรับการวิจัยครั้งนี้ จะเน้นการศึกษาประวัติในระหว่างปี พ.ศ. 2520 - 2539 โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับนิตยสารที่ใช้ในการวิจัยทั้ง 4 ฉบับ ซึ่งในหัวข้อนี้จะแบ่งการศึกษาเป็น 2 ตอน โดยจะศึกษาเกี่ยวกับสภาพทั่วไปของนิตยสารแนววรรณกรรม พ.ศ. 2520 ก่อน จากนั้นจึงจะเป็นการศึกษาเกี่ยวกับประวัติของนิตยสารแนววรรณกรรม พ.ศ. 2520 - พ.ศ. 2539

2.2.1 สภาพทั่วไปของนิตยสารแนววรรณกรรม พ.ศ. 2520

หลังจากเหตุการณ์ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 และสืบเนื่องต่อไปจนถึงปี พ.ศ. 2520 การเคลื่อนไหวทางด้านวรรณกรรมของฝ่ายก้าวหน้ายุคหนึ่งอย่างสิ้นเชิง หนังสือก้าวหน้าทางด้านวรรณกรรมและการเมืองถูกสั่งเก็บและเผาทำลายนับล้านเล่ม รัฐบาลมุ่งปิดหูปิดตาประชาชนอย่างถึงที่สุด มีการประกาศรายชื่อหนังสือต้องห้าม 204 รายชื่อ และควบคุมสื่อมวลชนแขนงต่าง ๆ อย่างเข้มงวดด้วยการตั้งคณะกรรมการขึ้นตรวจสอบข่าว และมีการประกาศปิดหนังสือพิมพ์เป็นระยะ ๆ มีการจับกุมและบุกเข้าตรวจค้นตามบ้านเรือนและอาคารต่าง ๆ อย่างอุกอาจ มีการพยายามขัดเคียดข้อกล่าวหาให้กับบุคคลที่ต้องสงสัย และแม้คนที่ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องแต่เคยมีเรื่องขัดแย้งกับเจ้าหน้าที่เป็นการส่วนตัวก็อาจถูกข้อกล่าวหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์ได้ด้วยเช่นเดียวกัน⁴⁸ ดังนั้นจึงมีปัญญาชนจำนวนมากหนีเข้าไปอยู่ในป่าร่วมมือกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยเข้าสู่กับทางฝ่ายของรัฐบาล

⁴⁸ ชีรณ คุปตวัฒน์, “มองย้อนไปในวันวานของวงวรรณกรรม (ตอนที่ 4),” สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์ 26 (20 เมษายน 2523): 34.

บรรยากาศของนิตยสารระยะนี้ตกอยู่ในภาวะเงียบงัน ที่ยังดำเนินการอยู่ได้แก่นิตยสารที่ไม่มีเนื้อหาสาระเกี่ยวข้องกับเรื่องทางการเมือง ส่วนใหญ่ได้แก่นิตยสารผู้หญิง ผู้ชาย พูดถึงความสวยงาม สาระดลละเบา ๆ ประกอบความรู้ความคิด และมีนวนิยายรัก ผจญภัยเป็นองค์ประกอบที่สำคัญ ส่วนหนังสือพิมพ์เช่น ไทยรัฐ เดลินิวส์ ก็มีการแข่งขันกันตีพิมพ์นวนิยายกำลังภายใน⁴⁹

แต่อย่างไรก็ดี หลังจากการพยายามก่อรัฐประหารแต่ไม่สำเร็จของ พลเอกฉัตร หิรัญศิริ เมื่อวันที่ 26 มีนาคม พ.ศ. 2520 ก็สะท้อนให้เห็นถึงกระแสการขัดแย้งกันเองที่มีมากขึ้นของผู้บริหารประเทศ ดังนั้นการเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องเสรีภาพทางการเมืองจึงมีความเป็นไปได้มากขึ้น ในเดือนเมษายน พ.ศ. 2520 นิตยสารแนวการเมืองเริ่มก่อตัวมากขึ้น เช่นนิตยสาร ปริทัศน์ และ อาทิตย์ ซึ่งได้รับการต้อนรับจากผู้อ่านเป็นอย่างมาก และในเดือน พฤษภาคม ปีเดียวกันนี้เอง สำนักพิมพ์พิมพ์แมส โดยบรรคชัย บุนปาน และ พงศ์ศักดิ์ พัยคัมวิเชียร ก็ออกนิตยสาร พาที⁵⁰

พาที เป็นนิตยสารแนวศิลปวรรณกรรมที่เน้นการนำเสนอเรื่องสั้นและบทกวี โดยในแต่ละฉบับมีการลงพิมพ์เรื่องสั้นจำนวนมากกว่า 10 เรื่อง และบทกวีอีกจำนวนหนึ่ง มีนักเขียนที่สำคัญได้แก่ เยาวรัตน์ พงศ์ไพบุลย์ บรรคชัย บุนปาน ชวน หลีกภัย นเรศ นโรปกรณ์ สนธิกาญจน์ กาญจนาส เป็นต้น

นอกจากนิตยสาร พาที แล้วในระยะเดียวกันนี้ ยังมีนิตยสารที่เน้นทางศิลปวรรณกรรมอีกฉบับหนึ่งได้แก่ สาส์นทอง ของสำนักพิมพ์ประมวลสาส์น ซึ่งเนื้อหาภายในเล่มประกอบไปด้วยนวนิยายขนาดสั้น และเรื่องสั้นแทบทั้งเล่ม

นอกจากนิตยสารออกใหม่ดังที่กล่าวมาแล้วนี้ ในระยะปี พ.ศ. 2520 นิตยสารที่เน้นทางวรรณกรรมซึ่งเริ่มดำเนินการมาก่อนหน้านี้ได้แก่ วารสาร ภาษาและหนังสือ ของสมาคมภาษาและหนังสือแห่งประเทศไทย ก็ยังคงดำเนินการอยู่

⁴⁹ ประสิทธิ์ รุ่งเรืองรัตนกุล, สายธารวรรณกรรม (กรุงเทพมหานคร: พี.พี., 2522), หน้า 214 - 215.

⁵⁰ วรณี พุทธเจริญทอง, “วิวัฒนาการเรื่องสั้นไทย,” เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่องนานาทัศนะ... ผู้อ่านพบนักวิจารณ์ เสนอที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 16 มิถุนายน 2535. (เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่)

ส่วนนิตยสารที่ดำเนินการภายในมหาวิทยาลัยนั้นต่างหยุดเงียบ นอกจากจะเป็นเพราะบรรยากาศภายในมหาวิทยาลัยถูกควบคุมจากฝ่ายรัฐบาลอย่างเข้มงวดแล้ว ยังเป็นเพราะปัญญาชนจำนวนมากได้หนีเข้าไปอยู่ในป่า จึงส่งผลต่อการออกหนังสืออิสระภายในมหาวิทยาลัยที่เคยแพร่หลายมาก่อนหน้านี้⁵¹

2.2.2 นิตยสารแนววรรณกรรม พ.ศ. 2520 - 2539

การควบคุมการนำเสนอเนื้อหาของสื่อมวลชนของรัฐบาลหลังปี พ.ศ. 2519 นั้น เป็นไปอย่างเข้มงวดในระยะแรกเท่านั้น กล่าวคือหลังการรัฐประหารปี พ.ศ. 2520 และเปลี่ยนรัฐบาลจากรัฐบาลของ นายธานินทร์ กรัยวิเชียร มาสู่รัฐบาลของ พลเอกเกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ สื่อมวลชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับสื่อสิ่งพิมพ์ ก็ค่อย ๆ ได้รับเสรีภาพในการนำเสนอความคิดเห็นมากขึ้น

แต่อย่างไรก็ดี หลังปี พ.ศ. 2520 มีความเปลี่ยนแปลงในด้านเนื้อหาของสื่อสิ่งพิมพ์อย่างชัดเจนดังที่ได้กล่าวไปแล้ว กล่าวคือเกิดการแยกตัวเป็นสื่อเฉพาะทางมากยิ่งขึ้น ดังนั้นบทบาทในด้านการวิพากษ์วิจารณ์ทางการเมือง จึงถูกแยกออกไปนำเสนอในหนังสือพิมพ์และนิตยสารทางการเมือง สำหรับนิตยสารแนววรรณกรรมก็มุ่งเน้นแสดงบทบาทในด้านศิลปะการประพันธ์และวิพากษ์วิจารณ์ในเชิงสังคมอย่างเด่นชัดขึ้น แต่อย่างไรก็ดี ในระยะที่บ้านเมืองมีปัญหาคความขัดแย้งทางการเมืองอย่างเด่นชัด เช่นในระยะปี พ.ศ. 2520 - 2523 ซึ่งปัญหาคความขัดแย้งทางการเมืองระหว่างฝ่ายรัฐบาลและฝ่ายคอมมิวนิสต์เป็นไปอย่างรุนแรง หรือปัญหาคความขัดแย้งทางการเมืองในเดือน พฤษภาคม ปี พ.ศ. 2535 นิตยสารแนววรรณกรรมก็จะหันมามุ่งเน้นเสนอเนื้อหาทางการเมือง แต่หลังจากนั้น ก็จะกลับมาให้ความสำคัญกับการสะท้อนและวิพากษ์วิจารณ์สังคมต่อไป

ดังนั้น หลังจากปี พ.ศ. 2520 พัฒนาการของนิตยสารแนววรรณกรรมจึงไม่ได้ขึ้นอยู่กับปัจจัยการเมืองอีกต่อไป หากขึ้นอยู่กับปัจจัยทางเศรษฐกิจมากยิ่งขึ้น

การศึกษาในหัวข้อนี้จะแบ่งการศึกษาย่อยออกเป็นอีก 4 ช่วง ตามปีที่เปิดและปิดดำเนินการของนิตยสารแนววรรณกรรมที่สำคัญและถูกใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ดังนี้

⁵¹ คำดี เหมวนา, “มุกกลับ: อีกก้าวหนึ่งของวรรณกรรมในมหาวิทยาลัย,” สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์ 27 (24 พฤษภาคม 2524): 32 - 33.

ก. นิตยสารแนววรรณกรรม พ.ศ. 2520 - พ.ศ. 2526 เป็นระยะที่นิตยสาร โลกหนังสือ ของบริษัทดวงกมล จำกัด ดำเนินการ

ข. นิตยสารแนววรรณกรรม พ.ศ. 2526 - พ.ศ. 2530 เป็นระยะที่นิตยสาร ถนนหนังสือ ของบริษัทเคล็ดไทย ดำเนินการ

ค. นิตยสารแนววรรณกรรม พ.ศ. 2530 - พ.ศ. 2535 เป็นระยะที่นิตยสาร ข้อถกเถียง ของสำนักช่างวรรณกรรม ได้รับการรื้อฟื้นขึ้นอีกครั้ง (พ.ศ. 2532)

ง. นิตยสารแนววรรณกรรม พ.ศ. 2535 - พ.ศ. 2539 เป็นระยะที่นิตยสาร Writer ของสำนักพิมพ์บ้านหนังสือ ดำเนินการ ซึ่งจะได้ศึกษาในแต่ละช่วงต่อไป

ก. นิตยสารแนววรรณกรรม พ.ศ. 2520 - 2526

การพยายามควบคุมสื่อมวลชนแขนงต่าง ๆ ของรัฐบาลนายธานินทร์ กรัยวิเชียร เป็นไปอย่างเข้มงวดโดยเฉพาะอย่างยิ่งในระยะต้นของการบริหารประเทศ มีการสั่งปิดสำนักพิมพ์ต่าง ๆ มากมาย และหนึ่งในสื่อสิ่งพิมพ์ที่ถูกสั่งปิดในระยะนี้ได้แก่ วารสาร สังคมศาสตร์ปริทัศน์ ซึ่งเคยมีบทบาทสำคัญยิ่งในการวิพากษ์วิจารณ์ทางการเมือง มาตั้งแต่ก่อนเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516

สุชาติ สวัสดิ์ศรี ซึ่งเป็นบรรณาธิการ สังคมศาสตร์ปริทัศน์ ต้องหลบหนีภัยทางการเมืองอยู่ระยะหนึ่ง จนเมื่อสถานการณ์เริ่มคลี่คลายไปในทิศทางที่ดีขึ้นจึงเข้าทำงานกับบริษัทดวงกมล จำกัด ตามคำชักชวนของ สุข สูงสว่าง ซึ่งเป็นเจ้าของ แต่อย่างไรก็ดี สถานการณ์ทางการเมืองในระยะนี้ยังไม่เป็นที่น่าไว้วางใจ การทำนิตยสารวิพากษ์วิจารณ์สังคมและการเมืองโดยตรงอย่างวารสาร สังคมศาสตร์ปริทัศน์ เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องต่อการถูกคุกคามโดยผู้มีอำนาจในรัฐบาลระยะนี้เป็นอย่างยิ่ง ดังนั้น สุข สูงสว่าง เสนอให้สุชาติทำหนังสือในลักษณะ “ข่าวหนังสือ” รายเดือน ซึ่งนำเสนอว่ามีหนังสืออะไรออกใหม่บ้างเป็นรายเดือน แต่สุชาติเสนอว่า ลักษณะของ “ข่าวหนังสือ” อาจจะแคบเกินไป ควรทำนิตยสารในลักษณะที่เน้นทางวรรณคดีวิจารณ์ (Literary Criticism) เพราะวงการนิตยสารในระยะนั้นยังขาดแคลนหนังสือในแนวนี้เป็นอย่างมาก ส่วน “ข่าวหนังสือ” นั้นจะนำไปรวมเป็นส่วนหนึ่งของนิตยสารดังกล่าวนี้ด้วย⁵² สุชาติ สวัสดิ์ศรี กล่าวว่า แนวคิดที่จะทำนิตยสารที่เน้นทางวรรณคดีวิจารณ์นี้ ส่วนหนึ่งได้รับอิทธิพลมาจากการ

⁵² สุชาติ สวัสดิ์ศรี, “เรื่องส่วนตัวของผม กับนายทุน และเรื่องอื่น ๆ,” โลกหนังสือ 6 (กันยายน 2526): 5, 101 - 103.

อ่านนิตยสาร อักษรสาส์น ของสุภา ศิริमानนท์⁵³ และอีกส่วนหนึ่งได้มาจากการทำวารสาร สังคมศาสตร์ปริทัศน์ ซึ่งทำให้เกิดนัยบางอย่างเกี่ยวกับการวิพากษ์วิจารณ์สังคมโดยผ่านทางวรรณกรรม⁵⁴

แต่อย่างไรก็ดี การขอหัวหนังสือจากสันติบาลในขณะนี้เป็นไปอย่างยากยิ่ง ดังนั้นจึงให้ ก้นขาร์ตัน คีรี ซึ่งเป็นหลานสาวของสุข สูงสว่าง เป็นผู้ติดต่อขอหัวหนังสือกับสันติบาล และนอกจากนี้ยังได้ใช้ชื่อของก้นขาร์ตันให้เป็นบรรณาธิการตามกฎหมายของนิตยสารฉบับนี้อีกด้วย

โลกหนังสือ ได้ออกฉบับ “แนะนำตัว” ในเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2520 ระหว่างรอหัวหนังสือจากสันติบาล และได้ออกฉบับปฐมฤกษ์จริง ๆ ในอีก 5 เดือนต่อมา คือในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2520 ซึ่งเป็นเดือนเดียวกับที่รัฐบาลของนายธานินทร์ กรัยวิเชียรถูกยึดอำนาจโดยพลเรือเอกสงัด ชลออยู่ และพลเอกเกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ ขึ้นเป็นนายกรัฐมนตรี

โลกหนังสือ มีลักษณะการนำเสนอเนื้อหาที่แตกต่างไปจากนิตยสารแนววรรณกรรมที่มีมาก่อนหน้านี้ กล่าวคือ โลกหนังสือ มิได้มุ่งเน้นนำเสนอเฉพาะเรื่องสั้น หรือบทกวีเท่านั้น แต่มุ่งเน้นไปที่การนำเสนอบทวิจารณ์วรรณกรรมด้วย นอกจากนี้ยังมีการนำเสนอข่าวคราวของวงการนักเขียน วงการหนังสือ ทั้งในประเทศและต่างประเทศ คอลัมน์ต่าง ๆ ในนิตยสาร มีตั้งแต่เกี่ยวกับวรรณคดีโบราณ จนมาถึงวรรณกรรมร่วมสมัย เรื่องราวทุกอย่างในนิตยสารฉบับนี้จะเกี่ยวพันกับหนังสือและศิลปะการประพันธ์ทั้งสิ้น ซึ่งเมื่อเทียบกับนิตยสารแนววรรณกรรมก่อนหน้านี้ จะเห็นว่า แม้จะมีการเน้นนำเสนอเรื่องแต่ง แต่เนื้อหาอื่น ๆ หากไม่นำเสนอเรื่องทั่ว ๆ ไป ก็จะนำเสนอข่าวสารบ้านเมือง มิได้นำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับวรรณกรรมทั้งหมด

หลังจากที่ โลกหนังสือ ฉบับปฐมฤกษ์ออกจำหน่าย ปรากฏว่ามีผู้กล่าวถึงอย่างมากมาย เช่นในนิตยสาร ตะวันออกปริทัศน์ รายสัปดาห์ ฉบับวันที่ 12 สิงหาคม พ.ศ. 2520 ได้กล่าวถึง โลกหนังสือ ดังนี้

⁵³ สิงห์สนามหลวง, “นิตยสารแนววรรณกรรมและกึ่งวรรณกรรม,” เนชั่น สดุดี สัปดาห์: 47.

⁵⁴ สัมภาษณ์ สุชาติ สวัสดิ์ศรี, บรรณาธิการนิตยสาร โลกหนังสือ, อ้างถึงใน 5 พฤษภาคม 10 (พฤษภาคม 2540): 10 - 11.

... วงการหนังสือคือคักกระปรีกระเปร่าก็เพราะ โลกหนังสือ เป็นแนวหนังสือเล่มใหม่ที่มาแปลก สนใจแต่เรื่องราวของหนังสือและวงการนักเขียนทั้งไทยและต่างประเทศ...⁵⁵

ในนิตยสาร สามอนงค์ ฉบับเดือนกันยายน พ.ศ. 2520 ได้กล่าวถึง โลกหนังสือ ไว้ ดังนี้

...โลกหนังสือ วันนี้กล่าวได้ว่า หลุดจากตลาดหนังสือซ้ำซากออกมาได้อย่างน่าชม ประการแรกเพราะหนังสือทั่วไปวันนี้ไม่เป็นหนังสือคารา หนังสือผู้หญิง หนังสือกึ่งการเมืองและสังคม กับหนังสือแปลก ๆ พิสดาร หรือจำพวกขายพระเครื่องแล้วก็ไม่หนีหนังสือในรูปแบบอย่าง ฟ้าเมืองไทย กับ ชาวกรุง ซึ่งมีลักษณะของสิ่งละอันพันละน้อย แต่ใน โลกหนังสือ เป็นหนังสือของคนอ่านและคนเขียนหนังสือโดยตรง...กระทั่งการ์ตูนตลกก็เป็นเรื่องของวงการหนังสือ...⁵⁶

หนังสือพิมพ์ สยามรัฐ รายวัน ฉบับประจำวันที่ 10 สิงหาคม พ.ศ. 2520 ก็ได้กล่าวถึง โลกหนังสือ ดังนี้

...โลกหนังสือ หนังสืออ่านที่หน้าตาเหมือนนิตยสารรายเดือนและทำหน้าที่เป็นกระทรวงแถลงข่าวเรื่องหนังสือ และนักเขียนโดยเฉพาะ คณะเคล้าปนกันทั้งไทย-ฝรั่ง ใครที่ไม่เคยเห็นหน้านักเขียนคนโปรดของคุณก็จะได้เห็นหน้าตาเป็นอย่างไรกันบ้าง...⁵⁷

⁵⁵ ตะวันออกปริทัศน์ (12 สิงหาคม 2520) อ้างถึงใน โลกหนังสือ 1 (ตุลาคม 2520): 2. (ใบแทรก)

⁵⁶ สามอนงค์ (1 กันยายน 2520) อ้างถึงใน โลกหนังสือ 1 (ตุลาคม 2520): 2. (ใบแทรก)

⁵⁷ สยามรัฐ (10 สิงหาคม 2520) อ้างถึงใน โลกหนังสือ 1 (ตุลาคม 2520): 2. (ใบแทรก)

นิตยสาร โลกหนังสือ ในระยะแรก ๆ ได้รับความสนใจจากผู้อ่านอย่างกว้างขวาง เคยมียอดพิมพ์ขึ้นสูงถึงหนึ่งหมื่นสองพันฉบับ และนับได้ว่าเป็นศูนย์กลางความสนใจของคนในแวดวงวรรณกรรมและปัญญาชนก้าวหน้าในระยะนี้เป็นอย่างมาก⁵⁸

สำหรับการนำเสนอเรื่องสั้นในนิตยสาร โลกหนังสือ เนื่องจากว่า โลกหนังสือ มีคอลัมนักเขียนไทยในอดีต พร้อมกับเสนองานเรื่องสั้นของนักเขียนผู้นั้นด้วย ดังนั้น กองบรรณาธิการจึงแยกเรื่องสั้นร่วมสมัยออกพิมพ์รวมเป็นเล่มต่างหาก ซึ่งเรียกในระยะแรกว่า โลกหนังสือฉบับเรื่องสั้น โดยวางเป้าหมายว่าจะออกทุก 3 เดือน และจะให้ป็นสนามประชันฝีมือของนักเขียน โดยเน้นงานเขียนที่มีคุณภาพ⁵⁹ เรื่องสั้นที่บรรณาธิการเห็นว่ามิประเด็นบางอย่าง น่าสนใจจะประดับช่อดอกไม้ให้ โดยเรียกช่อดอกไม้นี้ว่า “ช่อการะเกด”

โลกหนังสือฉบับเรื่องสั้น มีขนาด 16 หน้ายก หรือขนาดเท่ากับฟ็อกเก็ตบุ๊ก ออกมาได้ 4 เล่ม แต่ละเล่มจะมีชื่อประจำฉบับ กล่าวคือฉบับที่ 1 มีชื่อชุดว่า วันเวลาที่ผ่านไป (พฤษภาคม พ.ศ. 2521) ฉบับที่ 2 มีชื่อชุดว่า ราคาแห่งชีวิต (มิถุนายน พ.ศ. 2522) ฉบับที่ 3 มีชื่อชุดว่า คลื่นหัวเตียง (กันยายน พ.ศ. 2522) และฉบับที่ 4 มีชื่อชุดว่า เพชรน้ำงาม (กันยายน พ.ศ. 2523) จากนั้นก็ยุติการออก โลกหนังสือฉบับเรื่องสั้น ไป โดยนำเรื่องสั้นที่เหลือทยอยลงตีพิมพ์ในนิตยสาร โลกหนังสือ ฉบับปกติ เริ่มตั้งแต่ฉบับเดือน พฤษภาคม พ.ศ. 2525 เป็นต้นไป เนื่องจากปัญหาด้านเงินลงทุนและปัญหาการขาดคนทำงาน⁶⁰ หลังจาก โลกหนังสือฉบับเรื่องสั้น ได้ยุติบทบาทของตนเองลงไป นานถึง 9 ปี จนใน พ.ศ. 2532 ก็ได้มีการรื้อฟื้นโครงการนี้ขึ้นมาใหม่ และกลายเป็นนิตยสารแนววรรณกรรมอีกฉบับหนึ่งที่เน้นการนำเสนอเรื่องสั้น มีชื่อเรียกใหม่ตามชื่อรางวัลว่า นิตยสาร ช่อการะเกด

นิตยสาร โลกหนังสือ เริ่มประสบภาวะขาดทุนมากขึ้นในช่วงขึ้นปีที่ 5 (ตุลาคม พ.ศ. 2524) เป็นต้นมา คนทำงานในกองบรรณาธิการลดลง จำนวนหน้าของนิตยสารลดลง

⁵⁸ ชีรณ คุปต์วณิช, “พัฒนาการแห่งความขัดแย้ง,” สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์ 27 (10 สิงหาคม 2523): 31.

⁵⁹ สัมภาษณ์ สุชาติ สวัสดิ์ศรี, บรรณาธิการนิตยสาร โลกหนังสือ, อ้างถึงใน ประสิทธิ์ รุ่งเรืองรัตนกุล, สายธารวรรณกรรม (ตุลาคม 2521): 295 - 297.

⁶⁰ สุชาติ สวัสดิ์ศรี, “โลกหนังสือ ฉบับ “เรื่องสั้น” เดินข้ามคืน,” โลกหนังสือ 5 (พฤษภาคม 2525): 75, 96.

และการเขียนเล่มก็เปลี่ยนจากใส่กาวมาเป็นเย็บกลาง สุข สูงสว่าง ซึ่งเป็นผู้ออกทุนให้นิตยสาร โลกหนังสือ ให้สัมภาษณ์ในหนังสือพิมพ์ มาตุภูมิ ดังนี้

...เวลานี้ ผมเป็นหนี้ธนาคารกสิกรไทย 1 ล้านบาท ธนาคารกรุงเทพ 5 แสนบาท กู้จากภายนอกอีก 1 ล้านบาท รวมกับเงินทุนของตัวเองอีก 1 ล้านบาท ตอนนี้ 3 ล้าน 5 แสนบาทหมดไปแล้วเรียบร้อย...⁶¹

สุข สูงสว่าง พยายามหาทางออกโดยให้แยก โลกหนังสือ ออกไปตั้งบริษัทใหม่ เป็นบริษัทสำนักพิมพ์โลกหนังสือ สำหรับจัดทำนิตยสารฉบับนี้โดยเฉพาะ โดย สุข สูงสว่าง จะถือหุ้นอยู่ร้อยละ 49 ที่เหลืออีกร้อยละ 51 จะให้พนักงานบริษัทดวงกมลเป็นผู้ถือหุ้น พร้อมกันนี้ ก็ได้ประกาศหาผู้สนใจมาร่วมถือหุ้นในบริษัทโลกหนังสืออีกด้วย⁶²

แต่อย่างไรก็ดี ในที่สุด โลกหนังสือ ฉบับเดือน เมษายน พ.ศ. 2526 ก็เริ่มประกาศนิตยหลัง จนถึงเดือนกันยายน พ.ศ. 2526 โลกหนังสือ ก็ได้ประกาศปิดตัวเองลงไป หลังจากที่ได้อำนาจมา 6 ปี รวม 73 ฉบับ

นอกจากนิตยสาร โลกหนังสือ แล้ว ยังมีนิตยสารแนววรรณกรรมอีกฉบับหนึ่งที่ออกมาในระยะนี้ ได้แก่ นิตยสาร คนวรรณกรรม ของสำนักพิมพ์คนวรรณกรรม โดยมี เรื่องเชช จันทรศิริ เป็นบรรณาธิการ นิตยสารฉบับนี้เริ่มออกจำหน่ายในเดือน ตุลาคม พ.ศ. 2521 หรือหลังจากที่ โลกหนังสือ ดำเนินการมาได้ 1 ปีแล้ว แต่อย่างไรก็ดี นิตยสารฉบับนี้ก็ออกได้เพียง 2 ฉบับเท่านั้น ก็ปิดตัวเองลงไป⁶³

นอกจากนิตยสาร โลกหนังสือ และ คนวรรณกรรม แล้ว ยังมีนิตยสารแนววรรณกรรมที่ออกโดยกลุ่มทางวรรณกรรมอื่นๆ อีกในระยะนี้ ได้แก่ นิตยสาร องค์กรวรรณกรรม และนิตยสาร นาคร

⁶¹ สัมภาษณ์ สุข สูงสว่าง, ผู้อำนวยการนิตยสารโลกหนังสือ, อ้างถึงใน มาตุภูมิ (18 พฤษภาคม 2525): 5.

⁶² เรื่องเดียวกัน.

⁶³ เรื่องเชช จันทรศิริ, “เปิดตัวคอลัมน์นิสต์น้องใหม่,” Writer 3 (ตุลาคม 2537): 22.

หลังจากที่พลเอกเกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ ขึ้นเป็นนายกรัฐมนตรีและใช้นโยบายผ่อนปรนทางการเมืองมากขึ้น ทำให้บรรยากาศในการแสดงความคิดเห็นโดยทั่ว ๆ ไปมีมากขึ้น ในปี พ.ศ. 2521 เริ่มมีการรวมกลุ่มทางวรรณกรรมขึ้นอีกครั้งหนึ่งหลังจากเหตุการณ์ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 กลุ่มทางวรรณกรรมที่สำคัญในระยะนี้ได้แก่กลุ่ม “วรรณกรรมพินิจ” และกลุ่ม “องค์กรวรรณกรรม” โดยในกลุ่มวรรณกรรมพินิจแสดงความคิดเห็นใน สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์ ส่วนกลุ่มองค์กรวรรณกรรมแสดงความคิดเห็นผ่านทาง สยามนิกร และ มาตุภูมิ นอกจากนี้กลุ่มองค์กรวรรณกรรมยังได้ออกนิตยสารทางวรรณกรรมอีกฉบับหนึ่งในเดือนกันยายน ปี พ.ศ. 2524 โดยใช้ชื่อว่า นิตยสาร องค์กรวรรณกรรม มี ญิบ พันจันทร์ เป็นบรรณาธิการ ตีพิมพ์เนื้อหาทางวรรณกรรมรวมโดยมีจุดขึ้นในการชี้แนะว่าวรรณกรรมที่ถูกสร้างขึ้นต้องรับใช้สังคม

กลุ่มองค์กรวรรณกรรม กลุ่มวรรณกรรมพินิจ และนิตยสาร โลกหนังสือ มีความขัดแย้งกันทางความคิดเสมอ มีการนำเสนอความคิดเห็นโต้ตอบกันไปมา ต่างฝ่ายก็แสดงจุดยืนของตนเอง ทำให้บรรยากาศในการแสดงความคิดเห็นทางวรรณกรรมระยะนี้ได้รับความสนใจเป็นอย่างยิ่ง⁶⁴

แต่อย่างไรก็ดี หลังจากปี พ.ศ. 2524 ซึ่งเป็นระยะที่เศรษฐกิจของประเทศไทย กำลังตกต่ำลงเนื่องจากปัญหาราคาน้ำมัน และค่ากระดาศที่มีราคาสูงมากขึ้น ส่งผลให้กลุ่มวรรณกรรมต่าง ๆ ค่อย ๆ ลดบทบาทของตนเองลงไป นิตยสาร องค์กรวรรณกรรม ออกมาได้เพียง 13 ฉบับ เมื่อขึ้นฉบับที่ 14 ก็พิมพ์ร่วมกับนิตยสาร ปริทัศน์สาร ในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2525 กลุ่มวรรณกรรมพินิจลดการเคลื่อนไหวลงเหลือเพียงการวิจารณ์หนังสือและเสนอข้อคิดเห็นที่ไม่ต่อเนื่องและเป็นเอกเทศนัก⁶⁵ ส่วน โลกหนังสือ ก็ได้ประกาศปิดตัวเองลงไปในปี พ.ศ. 2526

นอกจากการรวมกลุ่มทางวรรณกรรมในกรุงเทพมหานครดังกล่าวแล้ว ในภูมิภาค ก็เริ่มมีการรวมกลุ่มวรรณกรรมกันมากขึ้น เช่นการรวมกลุ่มกันของนักเขียนทางภาคใต้ ซึ่งเรียกตัวเองว่ากลุ่ม “นาคร” และได้ออกนิตยสารแนววรรณกรรมขึ้นมาอีกฉบับหนึ่งในเดือนกันยายน ปี พ.ศ. 2525 ชื่อ นาคร เป็นนิตยสารรายสองเดือน แต่อย่างไรก็ดี นิตยสารฉบับนี้ออกได้เพียง 2 ฉบับเท่านั้นก็ปิดตัวเองลงไป

⁶⁴ ชีรณ คุปต์วัฒน์, “พัฒนาการแห่งความขัดแย้ง,” สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์: 31 - 33.

⁶⁵ ไพลิน รุ่งรัตน์, “ในรอบปีบนถนนวรรณกรรม (กันยายน 23 - กันยายน 24),” สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์ 28 (6 กันยายน 2524): 35 - 37.

ส่วนนิตยสารภายในมหาวิทยาลัยซึ่งค่อนข้างซบเซาหลังเหตุการณ์ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 ก็เริ่มมีการออกกันอีกครั้งในปี พ.ศ. 2524 ลักษณะของนิตยสารเหล่านี้มักปรากฏออกมาในรูปของจุลสารโรเนียว ตีพิมพ์โดยชมรม หรือชุมนุมวรรณศิลป์ต่าง ๆ เช่น บรรณศิลป์ ของชุมนุมวรรณศิลป์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ คำกรอง ของชุมนุมวรรณศิลป์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ กวีนิ ของชมรมภาษาไทย มหาวิทยาลัยรามคำแหง มุกกลับ ของชมรมวัฒนธรรมและประเพณีท้องถิ่น มหาวิทยาลัยรามคำแหง วรรณศิลป์ ของชมรมวรรณศิลป์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และ นกกางเขน ของชมรมศิลปการแสดง มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ วิทยาเขตประสานมิตร แต่อย่างไรก็ดี นิตยสารเหล่านี้ก็ไม่ค่อยได้รับความสนใจนัก⁶⁶

ข. นิตยสารแนววรรณกรรม พ.ศ. 2528 - 2530

หลังจากที่นิตยสาร โลกหนังสือ ปิดตัวเองลงไปได้ 2 เดือน สุชาติ สวัสดิ์ศรี ก็รับเป็นบรรณาธิการให้กับนิตยสารแนววรรณกรรมอีกฉบับหนึ่ง ได้แก่ นิตยสาร โลกนักเขียน ซึ่งทำในนามของสมาคมนักเขียนแห่งประเทศไทย ออกจำหน่ายครั้งแรกในเดือน พฤศจิกายน พ.ศ. 2526 แต่อย่างไรก็ดี นิตยสารฉบับนี้ออกได้เพียงฉบับเดียวเท่านั้นก็ปิดตัวเองลงไป

นิตยสารแนววรรณกรรมที่สำคัญที่สุดในช่วงนี้ ได้แก่ นิตยสาร ถนนหนังสือ ซึ่งเริ่มออกจำหน่ายครั้งแรกในเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2526 หรือก่อนที่ โลกหนังสือ จะปิดตัวเองลงไป 4 เดือน โดยมี เรืองเดช จันทรศิริ ซึ่งเคยเป็นบรรณาธิการของนิตยสาร คนวรรณกรรม มาเป็นบรรณาธิการ

ถนนหนังสือ เป็นนิตยสารที่ออกตามโครงการ “เค้าโครงความร่วมมือเพื่อฟื้นฟูหนังสือไทย” ของบริษัทเคล็ดไทย ซึ่งโครงการดังกล่าวมีจุดประสงค์ซึ่งได้ประกาศไว้ใน ถนนหนังสือ ฉบับปฐมฤกษ์ ดังนี้

ในปัจจุบันมีหนังสือที่ไม่มีคุณภาพออกมามาก ดังนั้นชมรมหนังสือ “เคล็ดไทย” จึงจัดทำ “เค้าโครงความร่วมมือเพื่อฟื้นฟูหนังสือไทย” มีจุด

⁶⁶ คำดี เขมวณา, “มุกกลับ: อีกก้าวหนึ่งของวรรณกรรมในมหาวิทยาลัย.” สยามรัฐสำเนาวิจารณ์: 32 - 33.

ประสงค์เพื่อส่งเสริมหนังสือดีมีคุณภาพขึ้น และนิตยสาร ถนนหนังสือ คือหนังสือเล่มแรกของโครงการนี้...⁶⁷

นิตยสาร ถนนหนังสือ ได้รับอิทธิพลในการจัดทำมาจากนิตยสาร โลกหนังสือ เป็นอย่างมาก แม้จะมีรายละเอียดบางอย่างแตกต่างกัน แต่เมื่อพิจารณาจากรูปแบบโดยรวมแล้ว จะเห็นว่าไม่ต่างกันนัก แม้แต่ในบทบรรณาธิการของ ถนนหนังสือ ฉบับเดือน ตุลาคม พ.ศ. 2530 ก็ได้ประกาศว่า “การเกิดขึ้นของ ถนนหนังสือ นั้น อยู่ในฐานะทายาทที่สืบทอดบทบาทมาจาก โลกหนังสือ”⁶⁸

นอกจากนี้ หลังจากที่ โลกหนังสือ ปิดตัวเองลงไปแล้ว สุชาติ สวัสดิ์ศรี ก็มาเป็นที่ปรึกษาและเขียนคอลัมน์ประจำอยู่ใน ถนนหนังสือ จนเมื่อขึ้นปีที่ 5 สุชาติ ก็เข้ามามีบทบาทมากขึ้นโดยรับเป็น “บรรณาธิการกิตติมศักดิ์” จัดทำกิจกรรมที่น่าสนใจหลายประการ เช่น กิจกรรม “ถนนหนังสือเสวนา” มีจุดประสงค์เพื่อส่งเสริมและสนับสนุนบรรยากาศทางวรรณกรรม โดยกำหนดประเด็นทางวรรณกรรมที่น่าสนใจและเชิญผู้ที่มีความรู้ทางวรรณกรรมมาร่วมเสวนาคัวย เริ่มจัดครั้งแรก เมื่อวันที่ 18 กรกฎาคม พ.ศ. 2530 จากนั้นก็จัดเรื่อยมาทุกเดือน จนแม้เมื่อ ถนนหนังสือ ปิดตัวเองลงไปในเดือนธันวาคม พ.ศ. 2530 กิจกรรม “ถนนหนังสือเสวนา” ก็ยังคงจัดต่อเรื่อยมา รวมทั้งหมด 15 ครั้ง ก่อนที่จะยุติไปในปี พ.ศ. 2531⁶⁹

ลักษณะการนำเสนอเนื้อหาโดยรวมของนิตยสาร ถนนหนังสือ จะเน้นเกี่ยวกับวรรณกรรมไทยร่วมสมัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับประวัติของนักเขียนไทย ซึ่งนับว่าเป็นส่วนที่เด่นที่สุดของนิตยสาร นอกจากนี้ยังให้ความสำคัญกับเนื้อหาในส่วนที่เกี่ยวกับธุรกิจหนังสือและสิ่งพิมพ์อีกด้วย ซึ่งพิจารณาได้จากคำขวัญประจำนิตยสารที่ว่า “เพื่อนักอ่าน นักเขียน และธุรกิจหนังสือ” นอกจากนี้ยังพิจารณาได้จากการให้เนื้อที่กับคอลัมน์ที่นำเสนอประเด็นดังกล่าวนี้หลายคอลัมน์อีกด้วย

⁶⁷ “บทส่งท้าย,” ถนนหนังสือ, 1 (มิถุนายน 2526): 96.

⁶⁸ เรืองเดช จันทศิริ, “บทนำ,” ถนนหนังสือ 5 (ตุลาคม 2530): 8.

⁶⁹ สุชาติ สวัสดิ์ศรี, “คุยกับบรรณาธิการ,” สโมสรถนนหนังสือ 1 (กรกฎาคม 2531): 196.

ปัญหาที่สำคัญที่สุดในการดำเนินการของนิตยสาร ถนนหนังสือ จนทำให้ต้องปิดตัวเองลงไป ได้แก่ปัญหาการขาดทุน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อขึ้นปีที่ 4 ถนนหนังสือ ต้องแก้ปัญหาโดยการขึ้นราคาและลดหน้ากระดาษลงหลายครั้ง พร้อมทั้งพยายามประกาศเชิญชวนให้ผู้อ่านสมัครเป็นสมาชิกกันมาก ๆ

แต่อย่างไรก็ดี ในที่สุด ถนนหนังสือ ก็ประกาศปิดตัวเองอย่างกระทันหันในเดือน ธันวาคม พ.ศ. 2530 โดย หรินทร์ สุขวจน์ ในฐานะผู้อำนวยการของ ถนนหนังสือ ให้เหตุผลในความหมายเชิงเปรียบเทียบในบทบรรณาธิการประจำฉบับดังนี้

...เป็นหลายโรคเกินกว่าจะเร่งรักษาให้หายเป็นปกติได้ในเวลานี้ ไข้กระดาษขึ้นสมอง แพ้โฆษณา แถมโรคขาดทุนราคาก็เข้าแทรก ความดันด้านการขายสูง ๆ ต่ำ ๆ มาตลอด แล้วยังมีโรคเล็กโรคน้อยอีกอีกอีก...⁷⁰

นอกจากนี้ เรื่องเดช จันทศิริ ในฐานะบรรณาธิการยังได้ประกาศในฉบับเดียวกันอีก ดังนี้

คณะผู้ก่อกำเนิดนิตยสาร ถนนหนังสือ เมื่อประมาณกลางปี 2526 มิได้มองเห็นมรรคผลของมันในรูปของกำไรหรือเงินทอง หากแต่เริ่มต้นจากความรัก - ความปรารถนาดีที่มีต่อแวดวงการอ่าน การเขียน และการผลิตสื่ออันเป็นอาหารสมอง ความหวังตั้งใจนั้นมีมากจนมองข้ามอุปสรรคหนักหน่วงของความจำเป็นทางธุรกิจ

ต้นทุนการผลิต โดยเฉพาะราคากระดาษได้เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วตลอดอายุ 4 ปีครึ่งของ ถนนหนังสือ และยิ่งรุนแรงมาตั้งแต่ต้นปีนี้ เราได้ตัดสินใจแล้วว่าจะไม่แก้ปัญหาด้วยการขึ้นราคาหรือลดหน้ากระดาษอีก...⁷¹

นิตยสาร ถนนหนังสือ ปิดตัวเองลงไปในเดือน ธันวาคม พ.ศ. 2530 รวมระยะเวลาในการดำเนินการ 4 ปี 6 เดือน จัดทำนิตยสารรวม 54 ฉบับ

⁷⁰ หรินทร์ สุขวจน์, “บทนำ,” ถนนหนังสือ 5 (ธันวาคม 2530): 4.

⁷¹ เรื่องเดช จันทศิริ, ถนนหนังสือ 5 (ธันวาคม 2530): 6.

นอกจากนิตยสาร ถนนหนังสือ แล้ว ยังมีนิตยสารแนววรรณกรรมฉบับอื่นที่น่าสนใจอีกในขณะนี้ ได้แก่ นิตยสาร อิมเมจ และ เพื่อนนักอ่าน โดยมี วิมล ไทรนันทน์ นวล ซึ่งเป็นเจ้าของสำนักพิมพ์ทานตะวัน เป็นบรรณาธิการ

นิตยสาร อิมเมจ เป็นนิตยสารเล่มเล็ก กล่าวคือมีขนาดเล่ม 16 หน้ายก หรือขนาดเท่ากับฟ็อกเก็ตบุ๊ก ซึ่งออกได้เพียงฉบับเดียวเท่านั้นก็ปิดตัวเองลงไป

หลังจากที่นิตยสาร อิมเมจ ปิดตัวเองไปได้ไม่นาน วิมล ไทรนันทน์ นวลก็ออกนิตยสารแนวเดียวกันนี้อีกฉบับหนึ่งได้แก่ นิตยสาร เพื่อนนักอ่าน โดยออกฉบับแรกในเดือน เมษายน พ.ศ. 2529

เพื่อนนักอ่าน มีลักษณะเช่นเดียวกับ โลกหนังสือ และ ถนนหนังสือ กล่าวคือเป็นนิตยสารที่นำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับวรรณกรรมทั้งฉบับ อาจจะมีที่แตกต่างกันบ้าง กล่าวคือ โลกหนังสือ จะเน้นนำเสนอเนื้อหาทั้งวรรณกรรมไทยและวรรณกรรมต่างประเทศ ถนนหนังสือ จะเน้นนำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับวรรณกรรมไทย ส่วน เพื่อนนักอ่าน จะเน้นนำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับวรรณกรรมต่างประเทศ

วิมล ไทรนันทน์ นวล กล่าวถึงเหตุผลในการจัดทำนิตยสาร เพื่อนนักอ่าน ว่า มิได้หวังผลกำไร แต่เกิดจากความต้องการส่วนตัวที่จะทำ “...หนังสือที่เล่นเต็มวรรณกรรมแบบที่ โลกหนังสือ เคยทำ...”⁷²

เพื่อนนักอ่าน ต้องประสบภาวะขาดทุนมาโดยตลอด แม้จะไม่ได้หวังผลกำไร แต่การขาดทุนมากเกินไปก็ทำให้วิมลต้องกลับมาคิดทบทวนการออกนิตยสารใหม่ ดังที่ได้ให้สัมภาษณ์ไว้ ดังนี้

ผมไม่ได้เสียใจ เพราะรู้อยู่แล้วว่าต้องขาดทุนแน่ คือเตรียมตัวเตรียมใจมาก่อน... แต่คาดไม่ถึงว่ามันจะมากขนาดนี้ คิดว่าน่าจะขายได้สักสี่พันหรือสี่พันห้า เอาเข้าจริง ๆ มันได้แค่สองพันห้ากว่า ๆ ... ถ้าขาดทุนเล่มละหมื่นเศษ ผมยอมได้ เพราะผมจะเอาส่วนที่เหลือโฆษณาหนังสือของสำนักพิมพ์ทานตะวัน ถือว่าเป็นค่าโฆษณา แต่เอาเข้าจริง ๆ ขาดทุนถึงเล่มละสามหมื่นกว่า...⁷³

⁷² สัมภาษณ์ วิมล ไทรนันทน์ นวล, บรรณาธิการนิตยสารเพื่อนนักอ่าน, อ้างถึงใน สนธิ บัววิเชียร, สยามรัฐสถาปนาหิวจรณ์ 33 (21 - 27 ธันวาคม 2529): 38 - 39.

⁷³ เรื่องเดียวกัน.

วิมล พยายามแก้ปัญหาคารขาดทุน โดยในฉบับเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2529 ซึ่งเป็นฉบับที่ 4 กี่ลดขนาดของ เพื่อนักอ่าน ลงจากขนาด 8 หน้ายก มาพิมพ์เป็นขนาด 16 หน้ายกเหมือนกับ อิมเมจ ที่วิมลเคยทำมาก่อน ทั้งนี้นอกจากจะเพื่อลดต้นทุนในการผลิตแล้วยังเพื่อเข้าไปถึงกลุ่มเป้าหมายมากยิ่งขึ้น เนื่องจาก “คนอ่านหนังสือแนวนี้ส่วนใหญ่มักเป็นปัญญาชนและชอบเข้าร้านมากกว่าดูตามแผง การทำเล่มเล็กมีโอกาสมองอยู่กลุ่มเดียวกับฟ็อกเก็ตบู๊ค”⁷⁴

เพื่อนักอ่าน ออกจำหน่ายได้เพียง 7 ฉบับก็หยุดดำเนินการ โดยออกฉบับสุดท้ายในเดือน พฤศจิกายน พ.ศ. 2529 แต่อย่างไรก็ดี วิมล ไทรนิ่มนวล ได้พยายามออกนิตยสารฉบับเดียวกันนี้อีกครั้งในอีก 8 ปีต่อมา คือออกฉบับที่ 8 ในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2537 ทำต่อมาได้ 3 ฉบับ ก็ยุติการดำเนินการอีกครั้ง

นิตยสารแนววรรณกรรมอีกฉบับในระยะนี้ได้แก่นิตยสาร สุผัส ของสำนักพิมพ์สุผัส นิตยสารฉบับนี้มีขนาด 16 หน้ายก โดยมี พิบูลศักดิ์ ละครพล เป็นบรรณาธิการ นิตยสารสุผัส เน้นนำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับบทกวี ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเรื่องความรักและชวนฝัน⁷⁵ เริ่มดำเนินการครั้งแรกในปี พ.ศ. 2526 ทำต่อกันมา 17 ฉบับ จึงยุติการดำเนินการ กระทั่งปี พ.ศ. 2534 จึงออกฉบับที่ 18 เป็นฉบับสุดท้าย หลังจากนั้นก็ได้ดำเนินการอีก

นอกจากนิตยสารในส่วนกลางดังที่ได้กล่าวมาแล้วนี้ ในส่วนภูมิภาคก็ได้มีการรวมตัวกันของกลุ่มวรรณกรรมต่าง ๆ ออกนิตยสารแนววรรณกรรมอีกฉบับหนึ่ง ได้แก่ นิตยสาร อาณาจักรวรรณกรรม โดยมี วชิระ บัวสนธ์ เป็นบรรณาธิการ เริ่มออกจำหน่ายฉบับแรกเดือนธันวาคม พ.ศ. 2527

กลุ่มวรรณกรรมดังกล่าวนี้เกิดจากการรวมตัวกันของผู้สนใจทางวรรณกรรมในส่วนภูมิภาค เช่น ทางภาคเหนือก็มีกลุ่มดาวเหนือ ลมเหนือ พลังเหนือ และวรรณศิลป์ ม.ช. ภาคใต้ได้แก่กลุ่มนาคร ภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้แก่ กลุ่มลำน้ำมูล และในจังหวัดพิษณุโลกก็ได้แก่กลุ่มสองแคว⁷⁶ ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นคนหนุ่มสาวที่มองว่าระบบการผลิตวรรณกรรมแบบรวม

⁷⁴ เรื่องเดียวกัน.

⁷⁵ ดอกไม้ดำ, “ข้อสังเกตบางประการที่มีต่อนักเขียนเรื่องสั้นคลื่นลูกใหม่.” สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์ 41 (28 พฤษภาคม - 3 มิถุนายน 2538): 62 - 63.

⁷⁶ สัมภาษณ์ วชิระ บัวสนธ์ บรรณาธิการนิตยสารอาณาจักรวรรณกรรม, อ้างถึงใน ถนนหนังสือ 2 (กรกฎาคม 2527): 18.

ศูนย์ได้ปิดกั้นกระแสวรรณกรรมจากท้องถิ่นมากจนเกินไป⁷⁷ การรวมกลุ่มทางวรรณกรรมในส่วนภูมิภาคมีมาก่อนหน้านี้ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว แต่อย่างไรก็ดี การรวมกลุ่มดังกล่าวชัดเจนขึ้นในปี พ.ศ. 2527

การผลิตนิตยสาร อาณาจักรวรรณกรรม นั้น มีกลุ่มสองแควเป็นศูนย์กลาง โดยดำเนินการอยู่ที่จังหวัดพิษณุโลก มีขนาดตัวเล่ม 8 หน้ายก ปกพิมพ์ซิลค์สกรีน

แต่อย่างไรก็ดี เนื่องจากกลุ่มทางวรรณกรรมดังกล่าวนี้กระจัดกระจายกันมากเกิน ไป อีกทั้งคนส่วนใหญ่ที่ดำเนินการก็เป็นคนหนุ่มสาวที่ยังขาดประสบการณ์และความชัดเจนในงานเขียน ไม่อาจสร้างบารมีของตัวเองให้เป็นที่ยอมรับจากสาธารณชนได้⁷⁸ ดังนั้นนิตยสาร อาณาจักรวรรณกรรม จึงดำเนินการอยู่ได้เพียงระยะหนึ่งเท่านั้น ออกนิตยสารได้เพียง 5 - 6 ฉบับ⁷⁹

ก. นิตยสารแนววรรณกรรม พ.ศ. 2530 - 2535

หลังจากที่นิตยสาร ถนนหนังสือ ปิดตัวเองลงไปเมื่อเดือน ธันวาคม พ.ศ. 2530 สุชาติ สวัสดิ์ศรี และเรืองเดช จันทศิริ ก็ได้ร่วมกันจัดทำนิตยสารแนววรรณกรรมออกมาอีก ฉบับหนึ่ง ได้แก่ นิตยสาร สโมสรถนนหนังสือ โดยมีบริษัทเคสส์คไทยเป็นเจ้าของ ออกจำหน่ายครั้งแรกในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2531

สโมสรถนนหนังสือ เป็นนิตยสารแนววรรณกรรมขนาด 16 หน้ายก มีการวางหลักการในการจัดทำไว้ดังนี้

สโมสรถนนหนังสือ เป็นชุมนุมของนักอ่าน นักเขียน นักวิจารณ์ นักวิชาการทางวรรณกรรม นักแปล เป็นชุมนุมของผู้สนใจในแวดวงศิลปวรรณกรรม และวรรณกรรมวิจารณ์ เป็นชุมนุมกลางของ “กลุ่มวรรณกรรม” ทุกรุ่นวัย

⁷⁷ สัมภาษณ์ วชิระ บัวสนธ์ บรรณาธิการนิตยสารอาณาจักรวรรณกรรม, อ้างถึงใน 5 พฤษภาคม 10 (พฤษภาคม 2540): 153.

⁷⁸ คนนอก, “ข้อสังเกตบางประการว่าด้วยการรวมกลุ่มของคนวรรณกรรมรุ่นใหม่,” สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์ 31 (2 มิถุนายน 2528): 32 - 33.

⁷⁹ สัมภาษณ์ วชิระ บัวสนธ์ บรรณาธิการนิตยสารอาณาจักรวรรณกรรม, อ้างถึงใน ‘แม่ลาบ่อย’, “ตั้งคำถามนักตั้งคำถามสามัญชน ‘เวียง วชิระ,’” ข้อการะเถด 39 (กันยายน - ตุลาคม 2541): 146.

ทั้งในเมืองและชนบท ที่มีความประสงค์จะทำกิจกรรมบนเส้นทางวรรณกรรมร่วมกัน⁸⁰

แต่อย่างไรก็ดี นิตยสาร สโอมสรณนหนังสือ ก็ออกจำหน่ายได้เพียงฉบับเดียวเท่านั้นก็ยุติการดำเนินการ

หลังจากที่นิตยสาร สโอมสรณนหนังสือ ปิดดำเนินการไป สุชาติ สวัสดิ์ศรี และ เรืองเดช จันทศิริ ก็ร่วมกันออกนิตยสารอีกฉบับหนึ่ง โดยสานต่อจากนิตยสาร โลกหนังสือ ฉบับเรื่องสั้น ซึ่งเคยออกมาทั้งหมด 4 ฉบับ ในระหว่างปี พ.ศ. 2521 - 2523 และให้นิตยสารฉบับนี้ มีชื่อตามชื่อรางวัลที่ สุชาติ มอบให้กับเรื่องสั้นที่มีประเด็นบางอย่างน่าสนใจว่า ช่อการะเกด ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว โดยสุชาติ สวัสดิ์ศรี ทำหน้าที่เป็นบรรณาธิการบริหาร รับผิดชอบเกี่ยวกับเนื้อหาและต้นฉบับ ส่วนเรืองเดช จันทศิริ ทำหน้าที่เป็นบรรณาธิการผู้ช่วยและผู้จัดการ รับผิดชอบเกี่ยวกับเรื่องการเงินการจัดจำหน่ายทั้งหมด⁸¹

นิตยสาร ช่อการะเกด มีขนาด 16 หน้ายก เริ่มออกจำหน่ายอีกครั้งเป็นฉบับที่ 5 ในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2532 ซึ่งห่างจากฉบับที่ 4 ถึง 9 ปี โดยฉบับแรกที่ออกใหม่นี้ทำในนามของสโอมสรณนหนังสือ และตั้งใจว่าจะขายขาดให้กับบริษัทเคล็ดไทย แต่ทางบริษัทเคล็ดไทยไม่พร้อม สุชาติ สวัสดิ์ศรี และเรืองเดช จันทศิริ จึงตัดสินใจออกจากบริษัทเคล็ดไทย มาลงทุนตั้งสำนักพิมพ์ของตนเองขึ้นมาใหม่ โดยใช้ชื่อว่า “สำนักช่างวรรณกรรม” เพื่อผลิตนิตยสาร ช่อการะเกด⁸²

ในระหว่างปี พ.ศ. 2532 - 2534 ช่อการะเกด พิมพ์ออกมาทั้งหมด 4 ฉบับ คือฉบับที่ 5 ถึง ฉบับที่ 8 แต่ทั้ง 4 ฉบับนี้ ยังไม่มีลักษณะของความเป็นนิตยสารที่ชัดเจนนัก เนื่องจาก ประการแรก เนื้อหาภายในเล่มยังขาดความหลากหลาย กล่าวคือทั้งฉบับจะมีแต่เรื่องสั้นเท่านั้น และประการต่อมาคือ ยังไม่มีกำหนดระยะเวลาในการออกที่แน่นอน เรียกว่าออกเป็น “รายสะดวก” ดังนั้น ช่อการะเกด ในระยะแรกนี้จึงดูเหมือนเป็นหนังสือรวมเรื่องสั้นมากกว่าจะเป็นนิตยสาร

⁸⁰ สุชาติ สวัสดิ์ศรี, “หลักการ,” สโอมสรณนหนังสือ 1 (กรกฎาคม 2531): 4.

⁸¹ “เรืองเดช จันทศิริ กับก้าวอย่าง “ช่อการะเกด”,” ผู้จัดการรายวัน (26 กุมภาพันธ์ 2539): 10.

⁸² สัมภาษณ์ สุชาติ สวัสดิ์ศรี, บรรณาธิการนิตยสาร โลกหนังสือ และ ช่อการะเกด, อ้างถึงใน 5 พฤษภาคม 10 (พฤษภาคม 2540): 11 - 12.

สำหรับความคาดหวังทางธุรกิจและผลการจัดจำหน่ายของ ช่อกระเจด ในระยะแรกนี้ เรื่องเดช จันทรศิริ กล่าวว่า

...เราเริ่มต้นด้วยความคาดหวังทางธุรกิจแต่เพียงว่าขอให้ ช่อกระเจด แต่ละลำดับผ่านจุด “คุ้มทุน” อันหมายถึงคุ้มค่าแรงงานที่เราตั้งให้ตัวเองในราคาถูก ๆ ด้วย ถ้าหากผ่านจุดนี้ไปได้เราก็สามารถทำงานนี้อย่างต่อเนื่อง และเราก็โชคดีที่มีผู้อ่านสนับสนุนอย่างเกินความคาดหมาย จนทำให้เกิดผลกำไรเล็ก ๆ น้อย ๆ ...⁸³

ด้วยเหตุนี้ เรื่องเดช จันทรศิริ จึงพยายามพัฒนาและผลักดันให้ ช่อกระเจด ออกเป็นรายต่อเนื่องมีกำหนดระยะเวลาในการออกที่แน่นอน กล่าวคือ ในปี พ.ศ. 2535 ช่อกระเจด ได้เริ่มเปลี่ยนจากรายสะดวกมาเป็นราย 3 เดือน หรือที่เรียกว่า “รายไตรมาส” ซึ่งทำให้มีลักษณะของความเป็นนิตยสารมากขึ้น

นอกจากนี้ ในปี พ.ศ. 2535 สำนักข่าววรรณกรรมยังได้มีการพัฒนารางวัล “ช่อกระเจด” จากที่เป็นแต่เพียงช่อดอกไม้ที่บรรณาธิการประดับให้กับเรื่องสั้นที่มีคุณภาพ มาเป็นรางวัล “ช่อกระเจดยอดเยี่ยม” และรางวัล “ช่อกระเจดขอมนิคม” กล่าวคือรางวัลช่อกระเจดยอดเยี่ยม (Editor’s Choice) เป็นรางวัลที่บรรณาธิการมอบให้กับเรื่องสั้นที่ดีที่สุดที่ลงพิมพ์ใน ช่อกระเจด ในแต่ละปี ส่วนรางวัลช่อกระเจดขอมนิคม (Reader’s Choice) เป็นรางวัลที่ให้ผู้อ่านซึ่งมีคุณสมบัติตามข้อกำหนดของสำนักข่าววรรณกรรม* เป็นกรรมการร่วมลงคะแนนเสียงคัดเลือกเรื่องสั้นทั้งหมดที่ตีพิมพ์ใน ช่อกระเจด ประจำปีนั้น ๆ ว่าชอบเรื่องไหนมากที่สุด เรื่องใดได้คะแนนจากผู้อ่านมากที่สุดก็จะได้รับรางวัลนี้ไป⁸⁴

⁸³ เรื่องเดช จันทรศิริ, “แถลงท้ายเล่ม,” ช่อกระเจด 12 (ตุลาคม - ธันวาคม 2535): 210.

* คุณสมบัติของผู้มีสิทธิลงคะแนนตามที่สำนักข่าววรรณกรรมกำหนด มีดังนี้

1. เป็นสมาชิกนิตยสาร ช่อกระเจด ทั้งประเภทสามัญและอุปถัมภ์
2. เป็นผู้มีผลงานตีพิมพ์ในนิตยสาร ช่อกระเจด ในรอบปีนั้น
3. นักอ่านจำนวนหนึ่งซึ่งสำนักข่าววรรณกรรมพิจารณาแต่งตั้งขึ้นเป็นคณะกรรมการ

⁸⁴ “ความเป็นมาของ “ช่อกระเจด” จากอดีตถึงปัจจุบัน,” Writer 4 (มีนาคม 2540): 72 - 73.

นอกจากกิจกรรมเกี่ยวกับรางวัลช่อการะเกดดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ยังมีกิจกรรมต่อเนื่องกับรางวัลดังกล่าวนี้อีก ได้แก่งานกิจกรรมชุมนุมช่างวรรณกรรม ซึ่งจัดเป็นงานสัมมนาทางวรรณกรรมโดยเชิญนักเขียนที่มีชื่อเสียงมาร่วมในการสนทนา ถือว่าเป็นงานพบปะสังสรรค์ประจำปีกันในระหว่างหมู่ักเขียนทั้งนักเขียนเก่าและใหม่ และจะได้มีการมอบรางวัลช่อการะเกดกันในงานนี้

ช่อการะเกด เป็นนิตยสารที่ได้รับการยกย่องว่ามีส่วนสร้างสรรค์งานเขียนประเภทเรื่องสั้นเป็นอย่างดี จนได้รับการคัดเลือกให้เป็นนิตยสารดีเด่นประเภทอนุรักษณ์มรดกไทยด้านภาษาและวรรณกรรมไทย ประเภทโครงการ และได้รับพระราชทานโล่เชิดชูเกียรติจากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ตามประกาศหนังสือราชการของกระทรวงศึกษาธิการที่ ศธ 0702/1863 ลงวันที่ 29 เมษายน 2537 ซึ่งมีสาระสำคัญเพื่อเชิดชูเกียรติ นิตยสาร ช่อการะเกด ที่เป็นแบบอย่างที่ดีในการส่งเสริมเรื่องสั้นสร้างสรรค์ เผยแพร่ อนุรักษณ์ และสืบทอดมรดกไทย สาขาภาษาและวรรณกรรมไทย นิตยสารฉบับนี้ยังคงดำเนินการอยู่ในปัจจุบัน (พ.ศ. 2541)

นิตยสาร หนอนหนังสือ เป็นนิตยสารแนววรรณกรรมรายเดือนอีกฉบับหนึ่งที่ออกเผยแพร่อยู่ในระยะนี้ มี วิลาศ มณีวัต เป็นบรรณาธิการ เคยออกจำหน่ายมาครั้งหนึ่งแล้วในปี พ.ศ. 2507 โดยสำนักพิมพ์ก้าวหน้า แต่ก็หยุดดำเนินการไปในปีเดียวกัน จนในปี พ.ศ. 2531 นี้ จึงจัดทำขึ้นอีกครั้งในนามของเครือบริษัท ต่วน'ตูน มีคำขวัญประจำนิตยสารว่า “คนบ้าหนังสือทำให้คนบ้าหนังสือด้วยกันอ่าน” เริ่มออกจำหน่ายฉบับแรกในเดือน เมษายน พ.ศ. 2531 ครั้งแรกที่ออก มีขนาด 8 หน้ายก แต่ในระยะหลังเปลี่ยนขนาดมาเป็น 16 หน้ายก ออกต่อเนื่องกันได้ 16 ฉบับ จึงหยุดดำเนินการ โดยออกฉบับสุดท้ายในเดือน สิงหาคม พ.ศ. 2532 ส่วนสาเหตุที่หยุดดำเนินการนั้น วิลาศ ชี้แจงว่า แม้ หนอนหนังสือ จะไม่ขาดทุน แต่ก็ไม่มีกำไรและการผลิต หนอนหนังสือ ก็มีผลกระทบต่อารออกนิตยสารฉบับอื่น ๆ ที่อยู่ในเครือบริษัท ได้แก่ ช่วย'ตูน พ็อกเก็ตบุ๊ก ช่วย'ตูนพิเศษ และ ช่วย'ตูนอีวเมอ์ โดยทำให้นิตยสารซึ่งมีผู้อ่านมากกว่าเหล่านี้ออกช้ากว่ากำหนด⁸⁵

⁸⁵ วิลาศ มณีวัต, “บันทึกจากหนอน,” หนอนหนังสือ 2 (สิงหาคม 2532):

นิตยสารแนววรรณกรรมอีกฉบับในขณะนี้ ได้แก่ นิตยสาร 5 พฤษภาคม ซึ่งเป็นนิตยสารรายปี ออกโดยกองทุน “ศรีบูรพา” โดยมี ญิบ พันจันทร์ เป็นบรรณาธิการคนแรก ออกจำหน่ายในปี พ.ศ. 2531 และยังคงออกสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน โดยในปี พ.ศ. 2541 ได้เปลี่ยนชื่อมาเป็น นิตยสาร ศรีบูรพา ลดขนาดรูปเล่มลง จาก 8 หน้ายก มาเป็น 16 หน้ายก และมีกำหนดการออกว่าจะออกปีละ 3 ฉบับ⁸⁶

นิตยสารแนววรรณกรรมที่ออกอย่างยาวนานจนถึงปัจจุบันอีกฉบับหนึ่ง ได้แก่ นิตยสาร สวนหนังสือ ซึ่งเป็นหนึ่งในโครงการอนุรักษ์วรรณกรรมเก่าและหายากของสำนักพิมพ์ ดอกหญ้า เริ่มออกจำหน่ายในปี พ.ศ. 2532 ในระยะแรก ๆ มี สมบัติ พลายน้อย เป็นบรรณาธิการ มีอาจิณ จันทรมพร และ ช่วย พูลเพิ่ม เป็นผู้ช่วยบรรณาธิการ แต่ในระยะต่อมาเมื่อ สมบัติ พลายน้อย ออกจากการเป็นบรรณาธิการ อาจิณ จันทรมพร และ ช่วย พูลเพิ่ม จึงรับเป็นบรรณาธิการของนิตยสารร่วมกัน

นิตยสารฉบับนี้มีขนาด 16 หน้ายก ไม่มีกำหนดออกที่แน่นอน กล่าวคือออกเป็นรายสะดวก นับถึงปี พ.ศ. 2541 มีจำนวนฉบับที่ออกมารวม 26 เล่ม มีข้อความประกาศไว้บนหน้าปกของทุกฉบับเพื่อบอกถึงวัตถุประสงค์ของการออกนิตยสาร ดังนี้

เป็นหนังสือรวมวรรณกรรมที่หาอ่านได้ยาก โดยเฉพาะเหมาะสำหรับผู้สนใจสะสมเรื่องสั้นและต้องการทราบชีวิตและงานของนักประพันธ์ นักกวี รวมทั้งบทความเกี่ยวกับหนังสือที่เป็นสาระอ้างอิงได้

นอกจากนี้ สมบัติ พลายน้อย ยังได้ประกาศถึงนโยบายของนิตยสารฉบับนี้เพิ่มเติมอีกในฉบับที่ 8 ดังนี้

...การทำ สวนหนังสือ ก็เพื่อเป็นการเก็บผลงานของนักเขียนดีเด่นในอดีตมารวมไว้ให้ได้มากที่สุด ทั้งนี้เพื่อเป็นการต่ออายุข้อเขียนนั้น ๆ ไม่ให้สูญหายไปหรือไม่ก็เพื่อให้ท่านผู้อ่านได้หาอ่านได้สะดวกและง่ายขึ้น และประการสำคัญเพื่อให้บทประพันธ์นั้น ๆ และชื่อนักเขียนที่เราคิดว่าจะมีผู้สนใจ จะมีได้ร่วงเลือนไปจากผืนนาของวงวรรณกรรมไทยไปเสีย...⁸⁷

⁸⁶ กมล กมลตระกูล, “บทนำ,” ศรีบูรพา 11 (พฤษภาคม 2541): 3.

⁸⁷ สมบัติ พลายน้อย, “เปิดสวน,” สวนหนังสือ 8 (2533): 3.

“โครงการอนุรักษ์วรรณกรรมเก่าและหายาก” ของสำนักพิมพ์ดอกหญ้า โดยมี การจัดทำนิตยสาร สวนหนังสือ เป็นส่วนสำคัญ ได้รับการคัดเลือกโดยกระทรวงศึกษาธิการให้ เป็นโครงการดีเด่นประเภทอนุรักษ์มรดกไทยด้านภาษาและวรรณกรรมไทย ในปี พ.ศ. 2537⁸⁸

นิตยสารแนววรรณกรรมอีกฉบับหนึ่งได้แก่ นิตยสาร ธุรกิจหนังสือ ออกฉบับ แรกใช้ชื่อว่า หนังสือ เป็นของสมาคมผู้จัดพิมพ์และจัดจำหน่ายหนังสือ มีปิยะพร กัญชนะ เป็น บรรณาธิการ เน้นมาทางธุรกิจการจัดจำหน่ายหนังสือ นิตยสารฉบับนี้เป็นนิตยสารรายสองเดือน ออกฉบับแรกในเดือน กันยายน - ตุลาคม พ.ศ. 2533 แต่ออกได้เพียง 4 ฉบับเท่านั้นก็ยุติการ ดำเนินการ

นิตยสารแนววรรณกรรมฉบับสุดท้ายในระยะนี้ได้แก่นิตยสาร Book Review ซึ่ง เป็นนิตยสารรายเดือนของบริษัทณาธร จำกัด มี มาลา คำจันทร์ และธีรพล สมบูรณ์ศักดิ์ เป็นบรรณาธิการ ออกจำหน่ายฉบับแรกในเดือนมกราคม พ.ศ. 2534 แต่ออกได้เพียง 3 ฉบับ เท่านั้นก็ยุติการดำเนินการ

ง. นิตยสารแนววรรณกรรม พ.ศ. 2535 - 2539

การรวมกลุ่มของคนหนุ่มสาวซึ่งสนใจวรรณกรรมมีมานานมากแล้ว แต่เริ่ม ปรากฏชัดขึ้นในส่วนภูมิภาคตั้งแต่ปี พ.ศ. 2527 เป็นต้นมา ดังจะเห็นได้จากการรวมตัวกันของ กลุ่มทางวรรณกรรมต่าง ๆ ออกนิตยสารแนววรรณกรรมชื่อ อาณาจักรวรรณกรรม ดังที่ได้ กล่าวไปแล้ว แม้ในระยะต่อมานิตยสารฉบับนี้จะล้มเลิกลงไป แต่การรวมกลุ่มทางวรรณกรรม ของนักเขียนรุ่นใหม่ยังคงดำเนินต่อไปและเข้มแข็งยิ่งขึ้น บางกลุ่มเกิดขึ้นใหม่ บางกลุ่มเกิดการ สะสมสมาชิกมากขึ้น เช่น กลุ่มนาคร ทางภาคใต้ กลุ่มสโมสรนักเขียนภาคอีสาน กลุ่มลำน้ำ มูล ทางภาคอีสาน กลุ่มกาแล กลุ่มลมเหนือ กลุ่มดาวเหนือ ทางภาคเหนือ กลุ่มนกสีเหลือง กรุงเทพฯ เป็นต้น⁸⁹ และการรวมกลุ่มทางวรรณกรรมของนักเขียนใหม่เหล่านี้ปรากฏขึ้นอีกครั้ง

⁸⁸ อาจิม จันทรัมย์พร และ ช่วย พูลเพิ่ม “เปิดสวน,” สวนหนังสือ 19 (2537): 6 - 9.

⁸⁹ ไพลิน รุ่งรัตน์, “ปรากฏการณ์คนวรรณกรรมในรอบปีที่ผ่านมา,” สยามรัฐ สัปดาห์วิจารณ์ 39 (27 ธันวาคม 2535 - 2 มกราคม 2536): 42.

ในปี พ.ศ. 2535 โดยการเกิดขึ้นของนิตยสาร **Writer** ซึ่งเป็นนิตยสารแนววรรณกรรมอีกฉบับหนึ่งที่มืบทบาทต่อแวดวงทางวรรณกรรมในระยะนี้อย่างเด่นชัดยิ่ง⁹⁰

Writer ประกาศจุดยืนค่อนข้างแน่นอนว่าเป็นนิตยสารของคนรุ่นใหม่ โดยใช้คำขวัญประจำนิตยสารว่า “เพื่อนักอ่าน นักเขียน และคนร่วมสมัย” มีขจรฤทธิ์ รักษา เป็นบรรณาธิการ ซึ่งขจรฤทธิ์ให้สัมภาษณ์ว่า ได้รับแรงบันดาลใจในการจัดทำนิตยสาร **Writer** มาจากการอ่านนิตยสาร ถนนหนังสือ ซึ่งมีเรื่องเดช จันทรศิริ เป็นบรรณาธิการ⁹¹

Writer ออกฉบับปฐมฤกษ์ในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2535 โดยใช้งานสัมมนาทางวรรณกรรมในหัวข้อ “นักเขียนรุ่นใหม่ : เราจะไปทางไหนกัน” ของกลุ่มนักสี่เหลืง ในการเปิดตัว⁹² ประเด็นสำคัญใน **Writer** ฉบับปฐมฤกษ์คือการวิพากษ์วิจารณ์การตัดสินรางวัลซีไรท์อย่างรุนแรง โดยเปิดคอลัมน์จตุรัสความคิดอย่างที่ โลกหนังสือ เคยใช้ และเชิญนักเขียนรุ่นใหม่ซึ่งส่วนใหญ่อยู่ในกลุ่มนักสี่เหลืงมาแสดงความคิดเห็น เนื้อหาที่พูดถึงส่วนใหญ่ได้แก่การตั้งข้อสงสัยต่อความไม่ชอบมาพากลในการตัดสินรางวัลซีไรท์ เช่น การตั้งข้อสงสัยถึงคุณภาพของกรรมการบางคน การตั้งข้อสงสัยถึงการไ้ระบบเส้นสาย รวมถึงการตั้งข้อสงสัยถึงวิธีการตัดสิน ซึ่งการแสดงออกของ **Writer** ถูกวิพากษ์วิจารณ์โดยคนในแวดวงวรรณกรรมส่วนหนึ่งว่าเป็นการแสดงออกของนักเขียนใหม่ที่ไม่เพียงก้าวร้าวทางความคิด แต่ยังรวมไปถึงความก้าวร้าวในการใช้ถ้อยคำอีกด้วย⁹³ เช่น คำกล่าวของนักเขียนคนหนึ่งซึ่งตั้งข้อสงสัยถึงคุณภาพของกรรมการบางคน มีการใช้ถ้อยคำตอนหนึ่งว่า “...ทำไมกรรมการบางคนถึงได้ตัดสินตั้งแต่ประกวดหมาขาน ขาอ่อน แล้วเลยเถิดมาถึงวรรณกรรม มีด้วยหรือที่ใครจะโปรเฟชชั่นนอลอย่างนั้น...”⁹⁴ ด้วยเหตุนี้ จึงทำให้ **Writer** ฉบับปฐมฤกษ์ที่ออกมาได้รับการต่อต้านจากคนในแวดวงวรรณกรรมส่วน

⁹⁰ จรูญพร ปรปักษ์ประลัย, “พลังแห่งการวิจารณ์ (เมื่อนักวิจารณ์ถกเถียงกับตัวเอง),” สี่สั้น 5 (มกราคม 2536): 87.

⁹¹ สัมภาษณ์ ขจรฤทธิ์ รักษา, อดีตบรรณาธิการนิตยสาร **Writer**, อ้างถึงใน พฤษภาคม 6 (พฤษภาคม 2536): 55.

⁹² ศิริวร แก้วกาญจน์, “บอกเล่าข่าววรรณกรรม,” มาตุภูมิรายสัปดาห์ 13 (23 - 29 ตุลาคม 2535): 56.

⁹³ ธเนศ เวศร์ภาดา, “ความผิดพลาดของ ไรเตอร์ แมกกาซีน บทเรียนของบรรณาธิการ,” สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์ 39 (28 มีนาคม - 3 เมษายน 2536): 48.

⁹⁴ “จตุรัสความคิด,” **Writer** 1 (ตุลาคม 2535): 40.

หนึ่งเป็นอย่างมาก แต่อย่างไรก็ดี Writer ฉบับต่อ ๆ มา ก็ยังคงใช้วิธีวิพากษ์วิจารณ์ทั้งด้วยเนื้อหาและถ้อยคำที่รุนแรงเช่นนี้อีก ดังที่ผู้อ่านท่านหนึ่งเขียนจดหมายเข้ามาถึงบรรณาธิการว่า “ผมชอบที่นักเขียนใหญ่ ๆ ออกมาด่ากันในหนังสือของคุณ และควรขึ้นปกว่าฉบับนี้ใครด่าใคร ผมถือว่าคุณได้ทำหน้าที่ดีที่สุดแล้ว”⁹⁵

ทั้งนี้ ธเนศ เวศร์ภาคา ซึ่งเป็นนักวิจารณ์วรรณกรรมและอาจารย์ภาควิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย ได้ตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับนิตยสาร Writer ไว้ดังนี้

...Writer มุ่งสร้างสรรค์และสร้างเสริมวัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์ หรือมุ่งทำลายและขู่ให้เกิดความรำคาญในวงวรรณกรรมอย่างไรกันแน่ เพราะการแสดงความคิดเห็นของนักเขียนหลายคน ทั้งในรูปของการให้สัมภาษณ์และการเสวนา ในจตุรัสความคิดเป็นไปในลักษณะที่ก้าวร้าว สามหาว และมีข้อมูลผิดพลาดจากข้อเท็จจริง คำพูดและความคิดที่ปรากฏในนิตยสารเล่มนี้ไม่ชวนให้วิพากษ์วิจารณ์ต่อยอดเพื่อความงอกงามทางปัญญา แต่เข้าทำนองว่าพูดให้สะใจ ดิรวนให้ “มันในอารมณ์” ...⁹⁶

นอกจากนี้ การปรากฏขึ้นของนิตยสาร Writer ยังทำให้ตีความหมายได้อีกว่ามีช่องว่างระหว่างกลุ่มทางวรรณกรรมของนักเขียนรุ่นใหม่ กับนักเขียนรุ่นเก่า ดังที่ ไพลิน รุ่งรัตน์ ตั้งข้อสังเกตไว้ ดังนี้

...นักเขียนรุ่นใหม่ก็ได้แสดงท่าทีให้ปรากฏค่อนข้างชัดเจนว่า ความผูกพันที่มีต่อนักเขียนรุ่นพี่นั้นมีไม่มากนัก มีให้เฉพาะคนและเฉพาะกลุ่ม ดังเช่น การแสดงทรรศนะที่ค่อนข้างก้าวร้าวของคนรุ่นใหม่ในนิตยสาร Writer ของ ขจรฤทธิ์ รักษา เป็นสัญญาณอีกประการหนึ่งที่ช่วยเสริมว่า ช่องว่างของคนสองรุ่นในวงการเขียนหนังสือนั้นมีอยู่จริง...⁹⁷

⁹⁵ คน สุรินทร์, “จดหมายจากผู้อ่าน,” Writer 1 (ตุลาคม 2536): 6.

⁹⁶ สัมภาษณ์ ธเนศ เวศร์ภาคา, นักวิจารณ์และอาจารย์ภาควิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย, อ้างถึงใน สีสัน 5 (มีนาคม 2536): 49.

⁹⁷ ไพลิน รุ่งรัตน์, “ปรากฏการณ์คนวรรณกรรมในรอบปีที่ผ่านมา,” สยามรัฐ สัปดาห์วิจารณ์ 39 (27 ธันวาคม 2535 - 2 มกราคม 2536): 43.

แม้จะมีปฏิกิริยาในทางต่อต้าน Writer จากคนในแวดวงวรรณกรรมส่วนหนึ่ง เป็นอย่างมาก จนถึงกับมีการพูดกันว่า “ห้ามเอา Writer เข้าบ้าน” ก็ตาม แต่ในด้านของผู้ อ่านกลับปรากฏว่าผู้อ่านส่วนใหญ่พอใจและให้ความสนับสนุนเป็นอย่างมาก ทั้งนี้ พิจารณาได้จากยอดขายที่ค่อนข้างสูง จนบางฉบับต้องพิมพ์ซ้ำเป็นครั้งที่สอง⁹⁸ นอกจากนี้ยังพิจารณาได้จากจดหมายที่เขียนถึงบรรณาธิการนิตยสาร Writer ซึ่งส่วนใหญ่จะให้ความเห็นในลักษณะว่าชอบในความจริงใจของ Writer คิดอย่างไรก็พูดอย่างนั้น และการวิพากษ์วิจารณ์ของ Writer ช่วยปลุกบรรยาอากาศขบเซาทางภูมิปัญญาร่วมสมัยได้ ซึ่งจะยกตัวอย่างบางฉบับได้ ดังนี้

Writer ฉบับเดือนกันยายน พ.ศ. 2536 มีผู้ใช้นามแฝงว่า “เด็กธรรมศาสตร์” เขียนจดหมายแสดงความคิดเห็นถึงบรรณาธิการ ดังนี้

...ความเป็นกลางคือการแสดงออกอย่างจริงจัง ดังนั้นเมื่อ Writer แสดงออกอย่างจริงจังแล้ว ย่อมถือว่าเป็นการปฏิบัติหน้าที่ตามหลักการของสื่อสารมวลชนที่ดีแล้ว...⁹⁹

ฉบับเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2536 มีผู้ใช้นามแฝงว่า “ประพันธ์” เขียนจดหมายแสดงความคิดเห็นถึงบรรณาธิการ โดยกล่าวสนับสนุนว่าการที่นักเขียนแสดงออกอย่างจริงจังนั้น เป็นสิ่งที่ดีแล้ว ดีกว่าการพูดอย่างเสแสร้ง แต่ไม่ทำ มีข้อความตอนหนึ่ง ดังนี้

...นักเขียนก็คือปุถุชน ไม่ใช่อรหันต์มาจากไหน (ทั้งไทยและเทศ) ฉะนั้นในสังคมปากว่าตาขยิบ พูดแต่สิ่งดีงาม แต่ไม่ทำ พูดแต่เรื่องสร้างสรรค์แต่พฤติกรรมทำลาย จึงเป็นสิ่งที่คัดจริตเสแสร้งเป็นอย่างยิ่ง¹⁰⁰

ฉบับเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2536 ผู้ใช้นามแฝงว่า “คนอ่านกินสะอาด” เขียนจดหมายแสดงความคิดเห็นถึงบรรณาธิการ ดังนี้

⁹⁸ จรูญพร ปรปักษ์ประลัย, “พลังแห่งการวิจารณ์ (เมื่อนักวิจารณ์ถกเถียงกับตัวเอง),” สีสัน 5 (มกราคม 2536): 87.

⁹⁹ เด็กธรรมศาสตร์, “จดหมายจากผู้อ่าน,” Writer 1 (กันยายน 2536): 6.

¹⁰⁰ ประพันธ์, “จดหมายจากผู้อ่าน,” Writer 1 (กรกฎาคม 2536): 6.

...สาระดีเยี่ยมทีเดียว “จตุรัสทศนะ” น่าติดใจมาก เผ็ด ๆ แสบ ๆ คัน ๆ ดี
วงการก็ได้ครึกครื้นเคลื่อนไหวกันบ้าง เรื่องก็ เรื่องเหล่านี้จะได้เด่นชัดขึ้น ใคร
สังกัดกลุ่มไหนก็ปรากฏตัวออกมา “ละ” กันเลย...¹⁰¹

นิตยสาร Writer ประสบความสำเร็จในเรื่องของการจัดจำหน่ายเมื่อเทียบกับนิตย
สารแนววรรณกรรมฉบับอื่น ๆ กล่าวคือในปี พ.ศ. 2538 Writer มียอดจำหน่ายประมาณ 3,000
เล่ม ทั้งนี้ ส่งให้สมาชิกประจำมากกว่า 1,000 เล่ม และมีแนวโน้มว่าจะมากขึ้นเรื่อย ๆ¹⁰² จน
ขจรฤทธิ์ กล่าวอย่างมั่นใจว่า Writer เป็นนิตยสารแนววรรณกรรมเล่มแรกและเล่มเดียวที่มียอด
จำหน่ายเป็นที่น่าพอใจเช่นนี้¹⁰³

จากยอดจำหน่ายที่สูงพอสมควร ประกอบกับการที่ได้รับต้นฉบับบทกวีจากผู้อ่าน
เป็นจำนวนมาก จึงทำให้ ขจรฤทธิ์ รักษา ตัดสินใจออกนิตยสารแนววรรณกรรมขึ้นอีกฉบับ
หนึ่งในนามของสำนักพิมพ์ Writer โดยให้ชื่อนิตยสารฉบับนี้ว่า กวีนิพนธ์ มีกำหนดออกทุก
3 เดือน เนื้อหาเน้นนำเสนอบทกวี ออกฉบับแรกเดือน เมษายน พ.ศ. 2537 แต่อย่างไรก็ดี
กลับปรากฏว่า กวีนิพนธ์ มียอดจำหน่ายไม่สูงมากนัก จนในที่สุด ขจรฤทธิ์ ก็ตัดสินใจยุติการ
ออกนิตยสาร กวีนิพนธ์ หลังจากที่ทำมาได้ 3 ฉบับ¹⁰⁴

Writer มักถูกวิพากษ์วิจารณ์โดยนำไปเปรียบเทียบกับนิตยสารแนววรรณกรรม
ในอดีต อย่าง โลกหนังสือ และ ถนนหนังสือ เสมอ ในลักษณะว่า Writer มีเนื้อหาที่ด้อย
กว่านิตยสารทั้งสองฉบับดังกล่าวนี้เป็นอย่างยิ่ง เช่นที่คนในแวดวงวรรณกรรมอย่าง ไพลิน รุ่งรัตน์
และธเนศ เวศร์ภาดา เคยวิพากษ์วิจารณ์เอาไว้ ใน สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์ ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว
หรือจากจดหมายที่ผู้อ่านเขียนไปถึงบรรณาธิการ เช่น จดหมายของปรัดถกร ปิ่นแก้ว ซึ่งพิมพ์
ใน Writer ฉบับเดือนธันวาคม พ.ศ. 2536 มีข้อความตอนหนึ่ง ว่า “...ขอแสดงความยินดีกับ

¹⁰¹ คนอ่านกินสะดอ, “จดหมายจากผู้อ่าน,” Writer 1 (กุมภาพันธ์ 2536): 8.

¹⁰² สัมภาษณ์ ขจรฤทธิ์ รักษา อดีตบรรณาธิการนิตยสาร Writer, อ้างถึงใน
นันทพร ไวศยะสุวรรณ “ทางออกของ ‘ขจรฤทธิ์’ ในสถานการณ์ฉุกเฉิน! ราคากระดาษ...
โหด,” เนชั่น สดสัปดาห์ 6 (17 - 23 กุมภาพันธ์ 2538): 54.

¹⁰³ ขจรฤทธิ์ รักษา, “บทนำ,” Writer 3 (มิถุนายน 2538): 5.

¹⁰⁴ สัมภาษณ์ ขจรฤทธิ์ รักษา อดีตบรรณาธิการนิตยสาร Writer, เพิ่งอ้าง.

ไรเตอร์ ที่ผ่านมาราบรื่นพอสมควร แม้จะเทียบกับ โลกหนังสือ ถนนหนังสือ ยังไม่คิด...”¹⁰⁵
หรือจดหมายของ ประยงค์ สามารถ ซึ่งพิมพ์ใน Writer ฉบับเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2537 ก็มี
ข้อความตอนหนึ่ง ว่า

...ผมอ่าน ไรเตอร์ ตั้งแต่เล่มแรกจนกระทั่งถึงปัจจุบัน ไรเตอร์มีข้อดีเยอะมาก
เมื่อเปรียบเทียบ โลกหนังสือ ของคุณสุชาติที่ทำหนังสือได้ฉลาดกว่าคนอ่าน คน
อ่านต้องตามแกไปตลอด ตามไปด้วยความเชื่อมั่นว่าทุกสิ่งที่อ่านนั้นเป็นข้อมูล
ใหม่ที่บรรณาธิการพยายามหามาให้ผู้อ่านได้รับรู้ ส่วน ถนนหนังสือ นั้นเด่น
สก็ฟปก เรื่องแต่ละเรื่องสามารถนำไปให้นักเรียนอ่านได้ ประวัติักเขียนที่ขึ้น
ปกแต่ละคนทำได้สนุก น่าสนใจ เป็นข้อมูลที่ได้รับการตรวจสอบว่าเป็นความ
จริง บทสัมภาษณ์ บทล้อมกรอบข้อความก็ทำได้อย่างกลมกลืน แถมปริ๊ฟก็ไม
ค่อยจะผิด ส่วน ไรเตอร์ นอกจากจะไม่มีสิ่งที่ผมกล่าวถึงดังกล่าวแล้ว การ
พิสูจน์อักษรยังทำได้ไม่ดี ชื่อนักเขียนผิดพลาดตลอด ผมว่าคุณและทีมงานต้อง
เพิ่มความพิถีพิถันมากขึ้นกว่านี้ ไม่อย่างนั้นหนังสือของคุณจะขาดความเชื่อถือ อนึ่ง
จากเล่มที่ 22 ที่ผ่านมา ปริ๊ฟผิดตั้งแต่หน้าแรกและก็ผิดไปแทบทุกหน้า ผมขีด
และนับได้มากกว่า 50 แห่ง...¹⁰⁶

ซึ่งขจรฤทธิ์ก็ยอมรับในข้อดีดังกล่าวนี้ แต่ก็มักกล่าวเสมอว่าคนทำนิตยสาร
ฉบับนี้ตามความสามารถที่ตนมีอยู่¹⁰⁷

นิตยสาร Writer เริ่มมีปัญหาในการออกล่าช้ากว่ากำหนดในฉบับเดือน กันยายน
พ.ศ. 2538 เนื่องจากต้องประสบกับปัญหาน้ำท่วม¹⁰⁸ ซึ่งแก้ปัญหาโดยการรวมฉบับเดือน
กันยายน และเดือนตุลาคมไว้ในฉบับเดียวกัน หลังจากนั้น Writer ก็ประสบปัญหาในการออก
ช้าเช่นนี้อีกเรื่อย ๆ บางฉบับก็ออก 1 เดือน แต่บางฉบับก็ 2 เดือน จนกระทั่งถึงเดือน

¹⁰⁵ ปรัดถกร ปิ่นแก้ว, “จดหมายจากผู้อ่าน,” Writer 2 (ธันวาคม 2536): 6.

¹⁰⁶ ประยงค์ สามารถ, “จดหมายจากผู้อ่าน,” Writer 2 (สิงหาคม 2537): 8.

¹⁰⁷ ขจรฤทธิ์ รักษา, “จดหมายจากผู้อ่าน,” Writer 2 (สิงหาคม 2537): 8.

¹⁰⁸ ขจรฤทธิ์ รักษา, “จดหมายจากผู้อ่าน,” Writer 4 (พฤศจิกายน - ธันวาคม

กันยายน พ.ศ. 2539 **Writer** ก็ประกาศยุติการดำเนินการ ทั้งนี้ ขจรฤทธิ์ ได้ทำจดหมายแจ้งไปยังสมาชิก ระบุเหตุผล 3 ประการที่ต้องยุติการจัดทำ ดังนี้¹⁰⁹

1. ไม่สามารถทำหนังสือให้ออกตรงเวลาที่กำหนดไว้
2. ไม่สามารถเสริมประสิทธิภาพในการทำหนังสือให้มีคุณภาพสอดคล้องกับความต้องการของผู้อ่าน
3. สมาชิกเก่าที่เคยให้การสนับสนุนมาตั้งแต่ต้นจำนวนมากปฏิเสธที่จะต่ออายุใหม่ ซึ่งเป็นที่เข้าใจว่าเนื้อหาของหนังสือไม่น่าสนใจ บรรณาธิการไม่มีประสิทธิภาพในการทำงาน

แต่อย่างไรก็ดี เหตุผลสำคัญที่สุดของการหยุดจัดทำนิตยสาร **Writer** ก็คือปัญหาด้านเงินทุน แม้ขจรฤทธิ์ จะปฏิเสธมาตลอดว่า **Writer** ไม่ได้ขาดทุนก็ตาม แต่การที่ **Writer** ไม่สามารถมีกำไรมากพอจะจ้างคนทำงานในกองบรรณาธิการเพิ่มขึ้นได้ ก็เป็นสาเหตุสำคัญ ทั้งนี้เนื่องจากระยะสุดท้ายก่อนที่ **Writer** จะปิดตัวเองลงไป ขจรฤทธิ์ ต้องทำงานในกองบรรณาธิการทั้งหมดเพียงคนเดียว จึงทำให้เกิดความเบื่อบ่าในการจัดทำ¹¹⁰

Writer ออกฉบับสุดท้ายในเดือน กันยายน - ตุลาคม พ.ศ. 2539 รวมเวลาในการดำเนินการ 4 ปี ผลิตนิตยสารออกมาได้ 43 ฉบับ

นอกจากนิตยสาร **Writer** แล้ว ในระยะเวลาดังกล่าวนี้ยังมีนิตยสาร ข้อการะเกด ซึ่งยังคงออกมาอย่างต่อเนื่อง

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า ในปี พ.ศ. 2535 ข้อการะเกด เริ่มมีกำหนดระยะเวลาในการออกที่แน่นอน กล่าวคือออกเป็นราย 3 เดือน นอกจากนี้ยังมีการปรับปรุงเนื้อหาภายในเล่มอีกหลายครั้ง มีการเพิ่มคอลัมน์ต่าง ๆ มากขึ้น เช่น คอลัมน์วิจารณ์หนังสือ คอลัมน์บันเทิงสนทนา กับบรรณาธิการ โดยให้ผู้อ่านเขียนจดหมายมาพูดคุยกับบรรณาธิการ จนกระทั่งในฉบับเดือน มกราคม - กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2539 จึงมีการปรับใหญ่ เปลี่ยนจากราย 3 เดือน มาเป็นราย 2 เดือน ลดจำนวนเรื่องสั้นในแต่ละฉบับลง เพิ่มจำนวนคอลัมน์บทความต่าง ๆ มากขึ้น และเปลี่ยนคำขวัญประจำนิตยสารจาก “นิตยสารเรื่องสั้นฉบับเดียวของประเทศไทยในปัจจุบัน” มาเป็น “นิตยสารเรื่องสั้นและวรรณกรรมรายสองเดือน”

¹⁰⁹ “ศรัทธาไม่สิ้นเสมอจนสิ้นใจ,” ผู้จัดการรายวัน (17 ตุลาคม 2539): 10.

¹¹⁰ สัมภาษณ์ ขจรฤทธิ์ รักษา, อดีตบรรณาธิการนิตยสาร **Writer**, อ้างถึงใน สัจจุมิ ละออ, “ขจรฤทธิ์ รักษา อดีต บก. ‘ไรเตอร์’ นิตยสารนักเขียนที่เปลี่ยนมือ,” กรุงเทพธุรกิจ (3 พฤศจิกายน 2539): 5.

ทั้งนี้ เรื่องเดช จันทรศิริ ให้เหตุผลว่า นับตั้งแต่เปลี่ยนระยะเวลาในการออก ช่อการะเกด จากรายสะดวกมาเป็นราย 3 เดือน ช่อการะเกด ก็มียอดจำหน่ายที่ลดลงเรื่อย ๆ จนต้องลดจำนวนพิมพ์ลง จากที่เคยพิมพ์ 3,000 เล่ม ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2532 เป็นต้นมา ต้องลดลงเหลือ 2,500 เล่มในเดือนมกราคม พ.ศ. 2538 และลดจำนวนพิมพ์ลงมาอีก เหลือ 1,800 เล่มในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2539 ดังนั้นจึงต้องหาวิธีเพิ่มยอดขายให้กับ ช่อการะเกด โดยการปรับปรุง ช่อการะเกด จากนิตยสารเรื่องสั้นมาเป็นนิตยสารที่มีความหลากหลายทางรูปแบบมากขึ้น เพิ่มคอลัมน์ต่าง ๆ มากขึ้น แต่อย่างไรก็ดี ช่อการะเกด มีรากฐานมาจากการแนะนำเสนอเรื่องสั้น และยังคงเป็นจุดยืนของนิตยสารอยู่จนถึงปัจจุบัน ดังนั้นการจะลดจำนวนเรื่องสั้นลงไปจึงเป็นสิ่งที่ไม่สมควรอย่างยิ่ง จึงต้องใช้วิธีเพิ่มฉบับในการพิมพ์ต่อปีให้มากขึ้น กล่าวคือเพิ่มจาก 4 ฉบับต่อปี เปลี่ยนมาเป็น 6 ฉบับต่อปี ดังนั้นแม้ว่าจำนวนเรื่องสั้นในแต่ละฉบับจะลดลง แต่เมื่อรวมจำนวนตลอดทั้งปีแล้วจะเห็นว่ายังมีจำนวนเรื่องสั้นเท่าเดิม¹¹¹

นอกจากการปรับเนื้อหาภายในเล่ม เรื่องเดช ยังเสนอทางออกของ ช่อการะเกด ไว้ 2 แนวทาง คือ ทางแรก โดยยกตัวอย่างนิตยสาร Poets & Writers Magazine และนิตยสาร Trafica ซึ่งเป็นนิตยสารแนววรรณกรรมในต่างประเทศว่า ต่างก็ได้รับเงินสนับสนุนจากกลไกรัฐ มูลนิธิ บริษัทห้างร้าน สำนักพิมพ์ ตลอดจนประชาชนทั่วไป ดังนั้นหากสามารถยกฐานะของสำนักช่างวรรณกรรมจากองค์กรที่ไม่มีกฎหมายรับรอง มาเป็นมูลนิธิ ก็จะสามารถเคลื่อนไหวเพื่อระดมเงินสนับสนุนการจัดทำ ช่อการะเกด ได้มากขึ้น แต่ทั้งนี้ เรื่องเดช ยอมรับว่าเป็นไปได้ยากยิ่ง ดังนั้นจึงเสนอทางเลือกที่สองคือ ต้องเพิ่มยอดสมาชิกประจำให้กับ ช่อการะเกด มากยิ่งขึ้น โดยเสนอว่า หาก ช่อการะเกด มีสมาชิกประจำประมาณ 1,200 คน ก็จะสามารถทำให้ ช่อการะเกด สามารถดำเนินงานต่อไปได้ ซึ่งเป็นวิธีที่เป็นไปได้มากกว่า¹¹²

อย่างไรก็ดี แม้จะมีการพยายามปรับปรุงเนื้อหาใน ช่อการะเกด อย่างไร จำนวนสมาชิกประจำของ ช่อการะเกด ก็ยังเพิ่มขึ้นไม่มากนัก กล่าวคือในเดือนกันยายน พ.ศ.2539 ช่อการะเกด มีสมาชิกเพียง 468 คนเท่านั้น ซึ่งทำให้คณะผู้จัดทำ ช่อการะเกด รู้สึกท้อถอย โดยสุชาติ สวัสดิ์ศรี เริ่มแสดงความสงสัยต่อ “อำนาจวรรณกรรม” ที่ตนเองเคยเชื่อมั่น ว่าอำนาจดัง

¹¹¹ เรื่องเดช จันทรศิริ, “ลูกบ้าเที่ยวสุดท้าย,” ช่อการะเกด 25 (มกราคม - กุมภาพันธ์ 2539): 231 - 234.

¹¹² เรื่องเดช จันทรศิริ “วิบาก (วรรณ) กรรม,” ช่อการะเกด 26 (มีนาคม - เมษายน 2539): 215 - 220.

กล่าวนี้มีจริงหรือไม่ โดยเขียนในบทกถาบรรณาธิการประจำฉบับเดือน มีนาคม - เมษายน 2539 ดังนี้

ผมไม่เคยประกาศตัวเป็นผู้วิเศษ และพยายามที่จะไม่เทศนาในสิ่งที่ตัวเองไม่เชื่อ แต่ขณะนี้ เดียวนี้ ปัจจุบันนี้ ผมกำลังเสียคนอยู่หรือเปล่าก็ไม่ทราบ กล่าวคือ เท่าที่ผ่านมา ผมเคยหลอกตัวเองและหลอกคนอื่นหรือเปล่าในเรื่อง “อานาจวรรณกรรม” ?

จนอายุปานนี้แล้ว ผมยังสงสัยตัวเอง ดังนั้นนับถือผมก็ได้ แต่อย่าเชื่อผมให้มากนัก เพราะผมอาจกำลังหลอกตัวเองอยู่ก็ได้

ผมเป็นมนุษย์ แม้ผมจะไม่ได้ถูกสร้างขึ้นมาให้พ่ายแพ้ แต่ผมรู้สึกเหนื่อย...

ผมเฝ้ามองฝูงปลาฉลามกำลังรุมแทะปลามาร์ลินที่ผูกติดอยู่ข้างเรือ...

ผมได้มัน สู้กับมัน... แต่พวกมันมากเหลือเกิน¹¹³

จนต่อมาในฉบับเดือน พฤษภาคม - มิถุนายน พ.ศ. 2539 สุชาติ สวัสดิ์ศรี จึงเริ่มประกาศนับถอยหลัง โดยกล่าวว่าจะรอพิสูจน์ดูว่า จนถึงสิ้นปี พ.ศ. 2540 จะมีจำนวนสมาชิกถึง 1,000 คนหรือไม่ หากจำนวนสมาชิกยังไม่ถึง ก็จะปิดตัวเองลงไป

จะเห็นว่าก่อนถึงสิ้นปี พ.ศ. 2539 นิตยสาร Writer ประกาศปิดตัวเองไปก่อน จากนั้นก็ตามมาด้วยการประกาศนับถอยหลังของนิตยสาร ช่อกระแจะ

นอกจากที่กล่าวมาแล้ว ยังมีนิตยสารแนววรรณกรรมอีกฉบับหนึ่งที่น่าสนใจ ได้แก่ นิตยสาร สี่หนังสือ

สี่หนังสือ เป็นนิตยสารรายเดือน ขนาด 8 หน้ายก ออกในนามของบริษัทข่าวสารหนังสือ (ประเทศไทย) จำกัด โดยมี วิมล ไทรนันทน์ ซึ่งเป็นอดีตบรรณาธิการนิตยสาร อิมเมจ และ เพื่อนนักอ่าน เป็นบรรณาธิการ เน้นมาทางด้านธุรกิจการขายหนังสือ ออกฉบับแรกในเดือน ธันวาคม พ.ศ. 2537 โดย “แจกฟรี” ให้ผู้สนใจเป็นจำนวน 6 ฉบับ เพื่อให้ลองอ่านก่อนตัดสินใจสมัครเป็นสมาชิก แต่อย่างไรก็ตาม ปรากฏว่าเมื่อแจกครบทั้ง 6 ฉบับแล้ว ก็ยังมี

¹¹³ สุชาติ สวัสดิ์ศรี, “อานาจวรรณกรรม ?,” ช่อกระแจะ 26 (มีนาคม - เมษายน 2539): 9 - 11.

ผู้ตอบรับการเป็นสมาชิกน้อยมาก ดังนั้นนิตยสารฉบับนี้จึงปิดตัวเองลงไปฉบับสุดท้ายของการแจกฟรีนั่นเอง¹¹⁴

นอกจากนี้ ยังมีนิตยสารแนววรรณกรรมย่อย ๆ อีกหลายฉบับ ได้แก่ นิตยสาร แผ่นดินหวาน เดอะกวน รวมถึงนิตยสารที่ออกโดยกลุ่มทางวรรณกรรมต่าง ๆ

แผ่นดินหวาน เป็นนิตยสารรายเดือน ขนาด 16 หน้ายก ออกโดยบริษัทหนังสือหน้าหา โดยมี รัชนีชนก นามทอน เป็นบรรณาธิการ ออกจำหน่ายฉบับแรกในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2536 เนื้อหาภายในเล่มเน้นการนำเสนอวรรณกรรมวัยรุ่น มีการจัดประกวด “เรื่องสั้นสรวิดหยด” กล่าวคือประกวดเรื่องสั้นรัก ๆ แบบวัยรุ่น แนะนำหนังสือที่น่าสนใจให้กับวัยรุ่น ตลอดจนมีบทสัมภาษณ์นักเขียนวัยรุ่น กล่าวโดยสรุปก็คือ นิตยสารฉบับนี้เป็นนิตยสารแนววรรณกรรมที่เน้นทางวรรณกรรมวัยรุ่นนั่นเอง ออกจำหน่ายอยู่ประมาณ 10 ฉบับ ก็ปิดดำเนินการไป

เดอะกวน เป็นนิตยสารรายสัปดาห์ จัดทำโดย สุชาติ สวัสดิ์ศรี เรื่องเชช จันทรศิริ ชาติ กอบจิตติ และคนอื่น ๆ เป็นนิตยสารแนวล้อเลียน (Parody) ชวนขัน โดยมากเนื้อหาภายในเล่มจะเขียนล้อเลียนวรรณกรรมต่างประเทศ ซึ่งผู้อ่านต้องมีพื้นความรู้เกี่ยวกับวรรณกรรมต่างประเทศมาพอสมควร นิตยสารฉบับนี้ออกในปลายปี พ.ศ. 2539 และออกได้เพียงฉบับเดียวเท่านั้นก็ปิดตัวเองลงไป

ส่วนนิตยสารที่ออกโดยกลุ่มทางวรรณกรรมอื่น ๆ เช่น หนังสือที่ออกโดยชมรมวรรณศิลป์มหาวิทยาลัยต่าง ๆ ก็เริ่มมีการปรับปรุงตัวเองมากขึ้น จากที่เคยทำเป็นเอกสารโรเนียวก็เริ่มมีการนำเข้าพิมพ์ในโรงพิมพ์ มีการปรับปรุงรูปเล่มให้สวยงามมากขึ้น ทั้งนี้เนื่องจากในระยะนี้ เครื่องคอมพิวเตอร์ขนาดบุคคลแพร่หลายมากขึ้นโดยเฉพาะอย่างยิ่งในแวดวงมหาวิทยาลัย ดังนั้นจึงทำให้มีความสะดวกมากขึ้นในการจัดทำนิตยสาร เช่น บรรณศิลป์ ซึ่งออกเป็นราย 6 เดือน ของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เป็นต้น แต่อย่างไรก็ดี หนังสือที่ออกโดยชมรมต่าง ๆ เหล่านี้ก็เป็นเพียงกิจกรรมอย่างหนึ่งของนักศึกษา มิได้มีพลังในการเคลื่อนไหวเหมือนเมื่อครั้งก่อนเหตุการณ์ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 แต่อย่างไร

นอกจากนิตยสารที่ออกโดยชมรมนักศึกษาในมหาวิทยาลัยต่าง ๆ แล้ว ยังมีนิตยสารที่ออกโดยกลุ่มทางวรรณกรรมต่าง ๆ อีก เช่น นิตยสาร ดอกดีวป่า กระแสดวงออก และ จดหมายข่าวสโมสรนักเขียนภาคอีสาน ซึ่งออกโดยกลุ่มของผู้สนใจทางวรรณกรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นต้น

¹¹⁴ “ศรัทธาไม่สิ้นเสมอจนสิ้นใจ,” ผู้จัดการ (17 ตุลาคม 2539): 10.

2.3 นิตยสารแนววรรณกรรมหลังปี พ.ศ. 2539

หลังจากที่ขจรฤทธิ์ รักษา ประกาศยุติการจัดทำนิตยสารนิตยสาร Writer แล้ว กนกพงศ์ สงสมพันธุ์ ก็มาขอชื่อของ Writer ไปทำต่อ ในนามของสำนักพิมพ์นาคกร ซึ่งขจรฤทธิ์ก็กล่าวว่ายกให้เปล่าไม่คิดมูลค่าอะไร เพราะเชื่อว่า กนกพงศ์ จะทำนิตยสารฉบับนี้ได้ดีต่อไป¹¹⁵

กนกพงศ์ เริ่มออกนิตยสาร Writer ใหม่อีกครั้งในเดือนมกราคม พ.ศ. 2540 หลังจากที่ยกขจรฤทธิ์ประกาศยุติการดำเนินการมาตั้งแต่เดือนตุลาคม พ.ศ. 2539 แต่อย่างไรก็ดี หลังจากที่กนกพงศ์ทำ Writer ต่อเนื่องกันมาได้ก็เพียงปีเศษ ก็เริ่มมีปัญหาในการออกไม่ตรงเวลาอีกครั้ง ทั้งนี้เนื่องจากปัญหาการขาดทุน¹¹⁶ และการไม่มีเวลาในการจัดการของบรรณาธิการ¹¹⁷

กนกพงศ์ กล่าวว่า การจัดทำนิตยสารต้องใช้เวลาบรรณาธิการมืออาชีพ ที่พร้อมจะทุ่มเทหัวใจให้กับงานนิตยสารได้ ในขณะที่ตนไม่มีเวลาที่มากพอ พร้อมกันนี้ก็ยังได้ประกาศหาผู้ที่จะมารับผิดชอบ Writer ต่อไป¹¹⁸

นิตยสาร Writer ประกาศยุติการดำเนินการอีกครั้งในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2541¹¹⁹ โดยออกฉบับเดือน มิถุนายน - กรกฎาคม พ.ศ. 2541 เป็นฉบับสุดท้าย รวมจำนวนฉบับที่จัดทำครั้งหลังนี้ 18 ฉบับ และเมื่อรวมกับจำนวนฉบับที่จัดทำก่อนหน้านี้ 43 ฉบับ จึงสรุปรวมจำนวนฉบับของนิตยสาร Writer ทั้งหมดได้ 61 ฉบับ รวมระยะเวลาในการออกประมาณ 6 ปี

¹¹⁵ สัมภาษณ์ ขจรฤทธิ์ รักษา อดีตบรรณาธิการนิตยสาร Writer, อ้างถึงใน สัจภูมิ ละออ, “ขจรฤทธิ์ รักษา อดีต บก. ‘ไรเตอร์’ นิตยสารนักเขียนที่เปลี่ยนมือ,” กรุงเทพธุรกิจ (3 พฤศจิกายน 2539): 5.

¹¹⁶ น้ามิตร, “กองทัพปากกา,” สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์ 45 (14 - 20 มิถุนายน 2541): 57.

¹¹⁷ ชะลอมฟาง, “กวีทรศน์,” เนชั่น สดสัปดาห์ 7 (6 - 12 สิงหาคม 2541): 54.

¹¹⁸ เรื่องเดียวกัน.

¹¹⁹ น้ามิตร, “กองทัพปากกา,” สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์ 45 (8 - 14 พฤศจิกายน 2541): 57.

ส่วนนิตยสาร ช่อกระแสด หลังจากที่ สุชาติ สวัสดิ์ศรี ตั้งข้อสงสัยต่อ “อำนาจวรรณกรรม” และเริ่มประกาศนิตยหลังช่อกระแสดในฉบับเดือนพฤษภาคม - มิถุนายน พ.ศ. 2539 เป็นต้นมา ปรากฏว่ามีโฆษณาเข้านิตยสารมากขึ้น จนมีการออกตารางกำหนดอัตราค่าโฆษณาขึ้นเป็นครั้งแรกในฉบับต่อมา และนอกจากนี้ จำนวนสมาชิกของ ช่อกระแสด ก็มีมากขึ้น แม้จะยังไม่ถึง 1,000 คนตามความคาดหวังของทางคณะผู้จัดทำก็ตาม

ในปลายปี พ.ศ. 2539 ปรากฏว่ามีการรวมตัวกันของนักเขียนกลุ่มหนึ่ง ซึ่งนำโดย ลาว คำหอม และชาติ กอบจิตติ ออกมาเรียกร้องให้คนในวงการนักเขียนช่วยกันหารายได้เข้าสมทบทุนให้กับ ช่อกระแสด เพื่อให้สำนักช่างวรรณกรรมสามารถแปรรูปเป็นมูลนิธิได้ การออกมาเรียกร้องครั้งนี้ได้รับความสนใจจากคนในวงการวรรณกรรมเป็นอย่างมาก มีการร่วมมือกันผลิตหนังสือรวมเรื่องสั้นขึ้นฉบับหนึ่งชื่อ สนามหลวง ซึ่งรวบรวมผลงานเรื่องสั้นเขียนใหม่ของนักเขียนจากทุกรุ่นทุกกลุ่มวรรณกรรม โดยนอกจากผู้ที่เขียนเรื่องมาลงใน สนามหลวง จะไม่มีค่าเรื่องตอบแทนให้แล้ว นักเขียนเหล่านี้ยังจะต้องออกเงินอีกจำนวนหนึ่งเพื่อสมทบทุนในการจัดพิมพ์ มีการแถลงข่าวอย่างเป็นทางการในการจัดทำหนังสือดังกล่าวในวันที่ 17 ธันวาคม พ.ศ. 2539 ที่ร้านนายอินทร์ สาขาท่าพระจันทร์¹²⁰ และออกจำหน่ายครั้งแรกในงานชุมนุมช่างวรรณกรรมซึ่งจัดขึ้นที่จังหวัดเชียงใหม่ในวันที่ 7 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2540

สนามหลวง เป็นหนังสือรวมเรื่องสั้น ด้งราคาจำหน่าย 170 บาท มีจำนวนพิมพ์ 5,000 ฉบับ รายได้จากการจัดจำหน่ายจะนำเข้าสมทบทุนก่อตั้งมูลนิธิช่างวรรณกรรมทั้งหมดโดยไม่หักค่าใช้จ่าย มีการคำนวณกันว่า หากสามารถขายได้หมดก็จะมีเงินเข้ากองทุนถึง 500,000 บาท ซึ่งเพียงพอต่อการจดทะเบียนเข้าเป็นมูลนิธิ¹²¹

ชาติ กอบจิตติ เสนอว่า ตลอดระยะเวลากว่า 20 ปี ที่ผ่านมา ทางคณะผู้จัดทำ ช่อกระแสด ไม่เคยหวังผลตอบแทนที่เป็นชื่อเสียงหรือตัวเงิน แต่สิ่งที่ต้องการคือการพัฒนาเรื่อง

¹²⁰ สัจภูมิ ละออ, “ช่อกระแสด ลมหายใจเฮือกสุดท้ายของมูลนิธิ,” กรุงเทพธุรกิจ (22 ธันวาคม 2539): 1 - 2.

¹²¹ “วิบาก (วรรณ) กรรม ‘ช่อกระแสด’ อยู่หรือไปถอยหลังวัดใจสิ้นปีหน้า,” ผู้จัดการรายวัน (14 พฤศจิกายน 2539): 10.

สั้นและสร้างนักเขียนใหม่ขึ้นมาในวงการเท่านั้น เป็นการทำงานเพื่อส่วนรวม ดังนั้นจึงไม่ควรปล่อยให้คนตีตาอย่างโดดเดี่ยว¹²²

ในคำประกาศของหนังสือ สนามหลวง ได้กล่าวถึงเหตุผลที่นักเขียนในวงการทุกรุ่นวัย ทุกกลุ่มวรรณกรรมมารวมตัวกันเพื่อ ข้อการะเกด ไว้ดังนี้

ทุกวันนี้สภาพการตลาดของหนังสือ ข้อการะเกด กำลังย่ำแย่เต็มที่ ถ้าเรายังนั่งดูตายกันอยู่ ก็เชื่อว่าในไม่ช้า ข้อการะเกด ก็คงจะสูญพันธุ์ไปเหมือนกับนิตยสารทางวรรณกรรมรายอื่น ๆ ที่สูญพันธุ์ล่วงหน้าไปแล้ว

ในกรณีนี้นักการตลาดอาจจะมองว่า ในเมื่อผลิตสินค้าขึ้นมาขายไม่ได้ สินค้าตัวนั้นก็สมควรมาอยู่ในตลาด - ก็อาจจะถูกในแง่ของท่าน

แต่เราเชื่อว่าศิลปะจำเป็นต้องมีอยู่ในสังคม (แม้จะขายไม่ได้ก็ตาม)¹²³

นอกจากนี้ ทางคณะผู้ดำเนินงานยังชี้ให้เห็นด้วยว่า การมารวมกันของนักเขียนครั้งนี้ ย่อมแสดงให้เห็นถึงว่า “อำนาจวรรณกรรม” นั้นมีอยู่จริง¹²⁴

สมพงษ์ ทวี นักวิจารณ์วรรณกรรมกล่าวว่า สำหรับผู้ที่คร่ำหวอดอยู่ในฐานะคนเขียนหนังสือ คนทำหนังสือ ย่อมเล็งเห็นว่า ปรากฏการณ์ที่นิตยสาร ข้อการะเกด จะล้มหายจากไปคือความตื่นตะลึงอย่างรุนแรงของวงการ “ศิลปแห่งการประพันธ์” ดังนั้น สนามหลวง จึงไม่ใช่หนังสือที่มีความสำคัญเพียงในแง่ของหนังสือรวมเรื่องสั้น แต่ยังมีความหมายในแง่ของความรู้สึกร่วมที่มีต่อ “คุณูปการ” เดียวกันอย่างงดงามและมากมายด้วยความหมาย¹²⁵

¹²² “ลูน “สนามหลวง” ออกจำหน่าย หาทุนเข้ามูลนิธิช่างวรรณกรรม,” ผู้จัดการรายวัน (19 ธันวาคม 2539): 10.

¹²³ คณะผู้ดำเนินงาน, “คำประกาศ,” ใน สนามหลวง (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์นักเขียน, 2540): 4 - 6.

¹²⁴ เรื่องเดียวกัน.

¹²⁵ ดอกไม้ดำ, “สนามหลวง สนามเรื่องสั้นเพื่อ “ข้อการะเกด,” กรุงเทพธุรกิจ (2 มีนาคม 2540): 6.

จะเห็นได้ว่า การเคลื่อนไหวของคนในวงการวรรณกรรมเหล่านี้เป็นเครื่องที่ชี้ชัดได้ประการหนึ่งว่า ช่อการะเกด มิได้ต่อสู้เพียงลำพัง ในปี พ.ศ. 2541 ช่อการะเกด ประกาศในฉบับเดือน กรกฎาคม - สิงหาคม ว่า นับถึงเดือนมิถุนายนของปีนี้ ช่อการะเกด มีสมาชิกถึง 1,019 คน แล้ว¹²⁶ นอกจากนี้ ช่อการะเกด ยังได้เพิ่มช่องทางในการสื่อสาร โดยการเปิดโฮมเพจในอินเทอร์เน็ต ซึ่งมีเว็บไซต์อยู่ที่ www.geocities.com/soho/museum/3185

แม้สิ่งเหล่านี้จะไม่ใช่เครื่องยืนยันได้ว่า ช่อการะเกด จะดำเนินงานต่อไป ทั้งนี้เนื่องจากรายรับที่มีแนวโน้มว่าจะน้อยกว่าประมาณการ ประกอบกับภาวะทางเศรษฐกิจที่กำลังถดถอยของประเทศไทยในปี พ.ศ. 2541 จนคณะผู้จัดทำ ช่อการะเกด ต้องนำเงินส่วนหนึ่งจากยอดจำหน่าย สนามหลวง ออกมาใช้ ซึ่งก็ทำให้โอกาสที่ ช่อการะเกด จะรวบรวมเงินเพื่อจดทะเบียนกองคักรของตนเป็นมูลนิธินั้นลดน้อยลง แต่อย่างไรก็ตามก็เป็นเครื่องแสดงได้ว่า คณะผู้จัดทำยังพยายามหาทางที่จะทำให้ ช่อการะเกด ดำรงอยู่ต่อไป

เรื่องเดช จันทรศิริ เคยกล่าวไว้หลายครั้งว่า ทางรอดของนิตยสารแนววรรณกรรม น่าจะอยู่ที่การจัดจำหน่ายในระบบสมาชิกโดยไม่วางขายตามแผงหนังสือ รวมถึงการก่อตั้งเป็นมูลนิธิ โดยตั้งความหวังของยอดสมาชิกไว้ที่ 1,000 - 1,500 คน ดังนั้นจะเห็นได้ว่าโอกาสที่ ช่อการะเกด จะดำเนินการต่อไปนั้นยังมีอยู่ แม้จะสามารถจดทะเบียนเป็นมูลนิธิได้หรือไม่ก็ตาม แต่อย่างไรก็ดี แนวโน้มของ ช่อการะเกด จะอยู่ในลักษณะของสื่อทางเลือกที่จำกัดตลาดอยู่กับคนกลุ่มหนึ่งในแวดวงวรรณกรรมเท่านั้น ดังจะเห็นได้ว่า ในฉบับเดือนกรกฎาคม - สิงหาคม พ.ศ. 2541 ช่อการะเกด ได้ประกาศว่า นับแต่ฉบับนี้เป็นต้นไปจะรับพิจารณาเฉพาะเรื่องสั้นของสมาชิคนิตยสารเท่านั้น¹²⁷

¹²⁶ เรื่องเดช จันทรศิริ, “เฉพาะสมาชิก,” ช่อการะเกด 38 (กรกฎาคม - สิงหาคม 2541): 183 - 185.

¹²⁷ เรื่องเดียวกัน.

สรุปภาพรวมและแนวโน้มของนิตยสารแนววรรณกรรมในประเทศไทย

นิตยสารแนววรรณกรรม หมายถึงนิตยสารที่มุ่งเน้นนำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับวรรณกรรม อาจประกอบด้วยบทความเกี่ยวกับหนังสือ ผู้ประพันธ์ และหลักการเขียนทั่ว ๆ ไป ซึ่งทั้งหมดนี้จะนำเสนออย่างจริงจัง (Serious) นอกจากนี้ งานวรรณกรรมที่ถูกนำเสนอ จะเป็นงานที่มีคุณภาพสูง (High Quality) หรือที่เรียกว่าเป็นวรรณกรรมที่เขียนอย่างจริงจัง (Serious Literary)¹²⁸

สำหรับประวัติของนิตยสารแนววรรณกรรมในประเทศไทย จะเห็นว่า ในยุคเริ่มแรกของการก่อเกิดนิตยสารนั้น จะมีวรรณกรรมเป็นส่วนประกอบอยู่ด้วยเสมอ แต่อย่างไรก็ตามแม้วรรณกรรมจะถือเป็นส่วนสำคัญแต่ก็มีใช้จะหมายความว่า เป็นทั้งหมดของนิตยสาร โดยเฉพาะอย่างยิ่งนิตยสารในระยะก่อนปี พ.ศ. 2520 มักส่งเสริมการเขียนวรรณกรรมมากกว่าที่จะส่งเสริมการวิพากษ์วิจารณ์วรรณกรรม

นิตยสารแนววรรณกรรมเริ่มปรากฏตัวชัดเจนหลังเหตุการณ์ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 ทั้งนี้เนื่องจากนิตยสารในระยะดังกล่าวต้องพยายามหลีกเลี่ยงที่จะกล่าวถึงเรื่องการเมือง ประกอบกับรสนิยมส่วนตัวของผู้จัดทำในระยะต้น ซึ่งมีผลให้รูปแบบของนิตยสารแนววรรณกรรมเปลี่ยนแปลงไป มุ่งสู่ประเด็นของเรื่องศิลปะการประพันธ์เพียงประการเดียว และมีได้มุ่งเสนอแต่เพียงบทประพันธ์อันได้แก่นวนิยาย เรื่องสั้น หรือบทกวี เท่านั้น แต่ยังคงส่งเสริมทางด้านการวิพากษ์วิจารณ์วรรณกรรม ตลอดจนการให้ข่าวสารข้อมูลเกี่ยวกับนักเขียนและหนังสือทั้งของไทยและต่างประเทศ

จากการสำรวจรายชื่อของนิตยสารแนววรรณกรรมซึ่งออกจำหน่ายระหว่างปี พ.ศ. 2520 - พ.ศ. 2539 พบว่ามีนิตยสารฉบับสำคัญ ๆ ที่ออกเผยแพร่ เท่าที่สำรวจพบจำนวน 20 ฉบับ ซึ่งสามารถสรุปรายชื่อได้ดังในตารางที่ 2 ต่อไปนี้

¹²⁸ E. W. Hildick, A Close Look at Magazines & Comics (London: Faber and Faber LTD., 1966), pp. 43 - 45.

ตารางที่ 2 แสดงรายชื่อนิตยสารแนววรรณกรรมที่ออกเผยแพร่ระหว่างปี พ.ศ. 2520 - พ.ศ. 2539

ชื่อนิตยสาร	วัน / เดือน / ปี ที่เปิด	หมายเหตุ
1. โลกหนังสือ	กันยายน พ.ศ. 2520	ปิด กันยายน พ.ศ. 2526
2. ช่อการะเกด	พฤศจิกายน พ.ศ. 2521	ยังดำเนินการอยู่
3. คนวรรณกรรม	ตุลาคม พ.ศ. 2521	ปิด พ.ศ. 2521
4. องค์กรรมวรรณกรรม	กันยายน พ.ศ. 2524	ปิด พ.ศ. 2525
5. นาค	กรกฎาคม พ.ศ. 2525	ปิด พ.ศ. 2525
6. ถนนหนังสือ	มิถุนายน พ.ศ. 2526	ปิด ธันวาคม พ.ศ. 2530
7. โลกนักเขียน	พฤศจิกายน พ.ศ. 2526	ปิด พ.ศ. 2526
8. สุฝุ่น	พ.ศ. 2526	ปิด พ.ศ. 2534
9. อาณาจักรวรรณกรรม	ธันวาคม พ.ศ. 2527	ปิด พ.ศ. 2528
10. อิมเมจ	พ.ศ. 2528	ปิด พ.ศ. 2528
11. เพื่อนนักอ่าน	เมษายน พ.ศ. 2529	ปิด พ.ศ. 2529 ครั้งหนึ่ง เปิด ดำเนินการใหม่ในปี พ.ศ. 2537 และปิดอีกครั้งในปีเดียวกัน
12. หนอนหนังสือ	เมษายน พ.ศ. 2531	ปิด พ.ศ. 2532
13. 5 พฤษภา	พฤษภาคม พ.ศ. 2531	เปลี่ยนชื่อเป็น “ศรีบูรพา” ในปี พ.ศ. 2541 ยังดำเนินการอยู่
14. สโมสรถนนหนังสือ	ตุลาคม พ.ศ. 2531	ปิด พ.ศ. 2531
15. ชูริกหนังสือ	กันยายน พ.ศ. 2533	ปิด พ.ศ. 2533
16. สวนหนังสือ	พ.ศ. 2532	ยังดำเนินการอยู่
17. Book Review	มกราคม พ.ศ. 2534	ปิด พ.ศ. 2534
18. Writer	ตุลาคม พ.ศ. 2535	ปิด พ.ศ. 2539 เปลี่ยนสำนัก พิมพ์และดำเนินการใหม่ในเดือน มกราคม พ.ศ. 2540 แต่ก็ประกาศ ปิดอีกครั้งในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2541
19. กวีนิพนธ์	เมษายน พ.ศ. 2537	ออกได้เพียง 3 ฉบับ ก็ปิดในปี เดียวกัน
20. สื่อหนังสือ	ธันวาคม พ.ศ. 2537	ปิด พ.ศ. 2538

นอกจากรายชื่อที่สรุปในตารางแล้ว ยังมีนิตยสารอีกฉบับหนึ่งที่ออกเผยแพร่มาตั้งแต่ พ.ศ. 2502 และยังคงดำเนินการอยู่ในระหว่างปี พ.ศ. 2520 - พ.ศ. 2539 ได้แก่นิตยสาร ภาษาและหนังสือ ของสมาคมภาษาและหนังสือแห่งประเทศไทย ซึ่งนิตยสารฉบับนี้ยังคงดำเนินการอยู่จนถึงปัจจุบัน (พ.ศ. 2541) แต่อย่างไรก็ดี นิตยสารฉบับนี้ก็เน้นมาทางภาษาและการใช้ภาษามากกว่าจะเน้นมาทางด้านการส่งเสริมวรรณกรรมร่วมสมัยโดยตรง

สำหรับปัญหาสำคัญของนิตยสารแนววรรณกรรมซึ่งดำเนินการอยู่ในระหว่างช่วงปี พ.ศ. 2520 - 2539 ได้แก่ปัญหาทางด้านเงินทุน ปัญหาทางด้านการจัดจำหน่าย และกลุ่มผู้อ่านซึ่งมีอยู่จำนวนน้อยมาก¹²⁹

วิมล ไทรนันทน์ กล่าวว่ ปัญหาที่สำคัญของนิตยสารแนววรรณกรรมก็คือ มีคนอ่านนิตยสารแนวนี้้น้อยมาก และขายไม่ค่อยได้ แม้คนจะอ่านหนังสือมากขึ้นกว่าสมัยก่อน เพราะมีหนังสือหลากหลายให้เลือก แต่แนวหนังสือขายดีส่วนใหญ่ยังเป็นการอ่านเพื่อประกอบอาชีพ นอกจากนี้ วิมลยังให้ความเห็นเพิ่มเติมว่า นิตยสารแนววรรณกรรมยังมีราคาแพง ซึ่งเป็นผลกระทบมาจากค่ากระดาษและขั้นตอนการผลิต ประกอบกับเนื้อหา “แห้งแล้ง” ต่างกับข่าวคราวการเคลื่อนไหวในวงการบันเทิง¹³⁰

นิตยสารแนววรรณกรรมที่สามารถดำเนินงานอยู่ได้อย่างยาวนานส่วนใหญ่จะเป็นนิตยสารที่ได้รับการสนับสนุนจากองค์กรสมาคมต่าง ๆ โดยไม่จำเป็นต้องพึ่งพิงรายได้จากการขาย เช่น นิตยสาร ภาษาและหนังสือ ซึ่งได้รับเงินสนับสนุนส่วนหนึ่งจากสมาคมภาษาและหนังสือแห่งประเทศไทย เมื่อรวม ถึงปี พ.ศ. 2541 จะเห็นว่า มีอายุยาวนานถึง 39 ปี หรือนิตยสาร ศรีบูรพา (เดิมชื่อ นิตยสาร 5 พฤษภาคม) ได้รับเงินสนับสนุนจากกองทุน “ศรีบูรพา” มีอายุถึงปี พ.ศ. 2541 รวม 10 ปี และนิตยสาร สวนหนังสือ ซึ่งมีอายุถึงปี พ.ศ. 2541 รวม 9 ปี ก็ได้รับเงินสนับสนุนจากสำนักพิมพ์ดอกหญ้าตามโครงการอนุรักษ์วรรณกรรมเก่าและหายาก แต่ทั้งนี้ เป็นที่น่าสังเกตว่า นิตยสารที่ออกโดยองค์กรเหล่านี้ มีคาบการออกที่ยาวนานมาก บางฉบับมีคาบการออกถึง 1 ปี บางฉบับก็ยังไม่มีการออกที่แน่นอน นอกจากนี้ยังพบว่านิตยสารเหล่านี้ไม่เป็นที่แพร่หลายของคนทั่วไป

¹²⁹ สัมภาษณ์ สุชาติ สวัสดิ์ศรี, บรรณาธิการนิตยสารโลกหนังสือและข้อการะเกด, อ้างถึงใน สนธิ บัววิเชียร, “40 กระรัตของสุชาติ สวัสดิ์ศรี ที่จะ “บานไม่รู้โรย”,” สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์ 32 (11 สิงหาคม 2528): 31 - 32.

¹³⁰ “ศรัทธาไม่สิ้นเสมอจนสิ้นใจ,” ผู้จัดการรายวัน (17 ตุลาคม 2539): 10.

ส่วนนิคยสารที่พยายามหารายได้ด้วยตัวเองนั้น เป็นนิคยสารที่มีคาบการออกที่สั้นกว่า และมีกำหนดในการออกที่แน่นอน แต่ปรากฏว่านิคยสารเหล่านี้มีอายุที่ไม่ยืนยาวนัก ข้อ กระเถิด เป็นนิคยสารที่มีอายุมากที่สุด นับถึงปี พ.ศ. 2541 มีอายุได้ 20 ปี แต่อย่างไรก็ตาม ข้อ กระเถิด ก็ออกแบบลุ่ม ๆ ดอน ๆ มีลักษณะคาบเกี่ยวระหว่างหนังสือเล่มกับนิคยสาร เพิ่งจะมามีลักษณะที่เป็นนิคยสารมากขึ้นในปี พ.ศ. 2535 นอกจากนี้ยังได้แก่ โลกหนังสือ ซึ่งถือได้ว่าเป็นนิคยสารที่ออกต่อเนื่องที่มีอายุมากที่สุดถึง 6 ปี รองลงมาคือ Writer ซึ่งมีอายุประมาณ 6 ปี แต่ดำเนินการอย่างไม่ต่อเนื่อง และ ถนนหนังสือ ซึ่งมีอายุ 4 ปี 6 เดือน

จะเห็นว่า อายุโดยเฉลี่ยของนิคยสารที่พยายามใช้รายได้จากการจัดจำหน่ายมาช่วยตัวเองนั้น มีอายุที่น้อยมาก ทั้งนี้มีปัจจัยมาจากหลาย ๆ สาเหตุเข้ามาเกี่ยวข้อง ดังที่ได้กล่าวไปแล้ว ดังนั้นทางออกของนิคยสารเหล่านี้จึงอยู่ที่การจัดจำหน่ายในระบบสมาชิก และการยกองค์กรของตนเองขึ้นเป็นมูลนิธิ ซึ่งมูลนิธิที่ตั้งขึ้นโดยการนี้จะแตกต่างจากสมาคมที่กล่าวถึงข้างต้น เพราะสมาคมที่กล่าวถึงข้างต้นนั้นออกนิคยสารในลักษณะจากบนลงล่าง คือออกเนื้อหาตามที่สมาคมกำหนดโดยไม่จำเป็นต้องทราบว่ักเขียนในวงการต้องการอะไร แต่มูลนิธิที่คนในวงการนักเขียนพยายามจะตั้งขึ้นมาเองนี้ เป็นการตั้งจากล่างขึ้นบน กล่าวคือ เป็นการตั้งขึ้นโดยการรวมกลุ่มของนักเขียนเอง¹³¹ ดังนั้นเนื้อหาของนิคยสารที่ดำเนินการนี้ย่อมจะตรงตามความต้องการที่แท้จริงของนักเขียนได้มากกว่า

อย่างไรก็ดี โดยธรรมชาติของนิคยสารแนววรรณกรรมแล้ว แม้จะมีอายุไม่มากนักหากไม่ได้รับเงินทุนสนับสนุนจากองค์กรอื่น ๆ แต่อย่างไรก็ดี นิคยสารแนววรรณกรรมก็ยังมีกลุ่มผู้อ่านที่แน่นอนแม้จะไม่มากนัก ประกอบกับการจัดทำนิคยสารแนววรรณกรรมมักเป็นไปด้วยเหตุผลส่วนตัวมากกว่าเหตุผลทางธุรกิจ¹³² ดังนั้นแม้นิคยสารแนววรรณกรรมดังที่ได้กล่าวมาทั้งหมดจะต้องปิดกิจการลงไป แต่แนวโน้มของนิคยสารแนวนี้ก็คือจะต้องมีผู้จัดทำขึ้นมาอีกในอนาคต เหมือนกับที่ผ่านมาในอดีต แม้นิคยสารแนวนี้จะล้มเหลวในเชิงธุรกิจ แต่ก็ปรากฏว่าตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา ตลาดของนิคยสาร ก็ไม่เคยขาดนิคยสารแนววรรณกรรมไปแต่อย่างไร

¹³¹ สัจภูมิ ละออ, “มูลนิธิต้องเคลื่อนไหวยมาจากข้างล่าง,” กรุงเทพธุรกิจ (22 ธันวาคม 2539): 2.

¹³² สัมภาษณ์ สุชาติ สวัสดิ์ศรี บรรณาธิการนิคยสารโลกหนังสือและข้อกระเถิด, อ้างถึงใน ทิพากร บุญอำ และพิเชษฐ ทาศรี, “GM INTERVIEW สุชาติ สวัสดิ์ศรี,” GM 11 (กุมภาพันธ์ 2540): 100 - 101.

เพียงแต่นิตยสารในแนวนี้จะถูกผลิตเปลี่ยนกันขึ้นมาดำเนินการโดยกลุ่มคน หรือองค์กรต่าง ๆ ที่มีความสนใจทางวรรณกรรม อายุของนิตยสารเหล่านี้อาจจะมากบ้างน้อยบ้าง แล้วแต่เงื่อนไขของแต่ละองค์กรที่ผลิต นอกจากนี้ แนวโน้มที่เห็นได้อย่างชัดเจนอีกประการหนึ่งของนิตยสารแนวนี้ก็คือ การจำกัดตนเองให้เป็นสื่อเฉพาะทางมากยิ่งขึ้น โดยมีเงื่อนไขของระบบตลาด ดันทุนการผลิต รวมไปถึงกลุ่มเป้าหมายเป็นตัวกำหนด

นอกจากที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ ยังมีนิตยสารอีกประเภทหนึ่งที่มีลักษณะใกล้เคียงกับนิตยสารแนววรรณกรรม ได้แก่ นิตยสารทางวิชาการซึ่งจัดทำโดยหน่วยงานในสถาบันการศึกษาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาทางภาษาหรือวรรณคดี ซึ่งเรามักเรียกว่าเป็น “วารสาร” เช่น วารสารอักษรศาสตร์ ของ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และ อักษรศาสตร์ ของ มหาวิทยาลัยศิลปากร เป็นต้น แต่อย่างไรก็ดี เนื้อหาของวารสารทางวิชาการดังกล่าวนี้ส่วนใหญ่จะเน้นไปในทางวรรณคดีวิเคราะห์ รวมถึงแนวคิดเกี่ยวกับ “ภาษา” และ “การใช้ภาษา” ในเชิงวิชาการมากกว่าจะเน้นมาทางด้านส่งเสริมวรรณกรรมร่วมสมัยโดยตรง จากการสำรวจเบื้องต้นพบว่าวารสารทางวิชาการดังกล่าวนี้ในปัจจุบันมีอยู่มากพอสมควร แต่ก็เผยแพร่อยู่ในแวดวงที่จำกัด อย่างไรก็ตาม การศึกษาครั้งนี้จะไม่กล่าวรวมถึงวารสารทางวิชาการดังกล่าวนี้ด้วย

8. ลักษณะทั่วไปของนิตยสารแนววรรณกรรมที่ใช้ในการวิจัย

จากการศึกษาที่ผ่านมา เป็นการศึกษาเกี่ยวกับประวัติความเป็นมา ตลอดจนแนวโน้มของนิตยสารแนววรรณกรรมในประเทศไทย ในหัวข้อนี้จะได้กล่าวถึงลักษณะทั่วไปของนิตยสารแนววรรณกรรมที่ใช้ในการวิจัย ซึ่งได้แก่ นิตยสาร โลกหนังสือ ช่อกระแสด ถนนหนังสือ และ Writer

8.1 นิตยสารโลกหนังสือ (พ.ศ. 2520 - 2526)

จุดประสงค์หลักในการทำนิตยสาร โลกหนังสือ คือต้องการสร้างวัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์ (Literary Criticism) โดยมีคำขวัญประจำนิตยสารว่า “เพื่อนักอ่านและนักเขียน” ดังนั้นจุดเด่นที่สุดของนิตยสารฉบับนี้จึงอยู่ที่การวิพากษ์วิจารณ์วรรณกรรม ซึ่งสามารถทำได้อย่างเป็นระบบและมีอิทธิพลยิ่งต่อแวดวงของผู้ศึกษาทางด้านวรรณกรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระยะที่ โลกหนังสือ ดำเนินการอยู่ ในหัวข้อนี้จะแยกพิจารณาลักษณะของนิตยสารออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่ บทบรรณาธิการ คอลัมน์ต่าง ๆ และงานสร้างสรรค์วรรณกรรม

1. บทบรรณาธิการ

ลักษณะการเขียนบทบรรณาธิการของนิตยสาร โลกหนังสือ นั้น โดยมากจะเริ่มต้นโดยการกำหนดประเด็นบางอย่างที่เป็นข้อถกเถียงกันอยู่ในขณะนั้นเป็นการตั้งคำถาม จากนั้นจึงนำคำตอบที่ใช้กันอยู่ทั่ว ๆ ไปมาตอบ และในตอนท้ายจึงเสนอความคิดเห็นของ โลกหนังสือ เข้าไปตอบคำถามนั้น ซึ่งอาจจะเห็นด้วยหรือขัดแย้งกับคำตอบที่ยกมาข้างต้นก็ได้

บทบรรณาธิการของ โลกหนังสือ ได้รับการยกย่องว่า เป็นบทวิพากษ์วิจารณ์ทางวรรณกรรมที่ “งคงาม” เป็นอย่างยิ่ง¹³³ เป็นการสะท้อนความคิดอิสระที่มองความเป็นไปของคนร่วมสมัยอย่างพินิจพิเคราะห์ และมีอิทธิพลทำให้เกิดการถกเถียงหรืออภิปรายกันอย่างกว้างขวางจริงจัง เพื่อค้นหาคำตอบ หรือเพื่อให้เกิดความคิดที่กว้างขวางขึ้นในหมู่นักวรรณกรรม¹³⁴

¹³³ “ตำนานโลกหนังสือ,” ถนนหนังสือ 1 (ธันวาคม 2526): 23.

¹³⁴ ไพลิน รุ่งรัตน์, “ในรอบปีบนถนนวรรณกรรม (กันยายน 23 - กันยายน 24),”

2. คอลัมน์

จากการศึกษาพบว่า เนื้อหาที่ปรากฏอยู่ในคอลัมน์ต่าง ๆ ในนิตยสาร โลกหนังสือ มีความหลากหลายเป็นอย่างยิ่ง ในที่นี้จะนำเสนอโดยการจัดเป็นกลุ่มตามลักษณะเด่นของคอลัมน์ต่าง ๆ ซึ่งแบ่งออกเป็น 9 กลุ่ม ดังนี้

2.1 เรื่องจากปก คอลัมน์นี้นับว่าเป็นคอลัมน์ที่ทางกองบรรณาธิการให้ความสำคัญมากที่สุด ถูกกำหนดเป็นเรื่องเด่นประจำฉบับ ซึ่ง โลกหนังสือ มีการนำเสนอเรื่องจากปกในประเด็นที่หลากหลาย ทั้งที่เป็นบทสัมภาษณ์ บทวิเคราะห์วิจารณ์ และบทความทางวิชาการ โดยนำเสนอทั้งที่เกี่ยวกับวรรณกรรมไทยและวรรณกรรมต่างประเทศ ทั้งวรรณกรรมร่วมสมัยและวรรณกรรมโบราณ ซึ่งเรื่องจากปกของ โลกหนังสือ ได้รับความสนใจและยอมรับจากผู้อ่านเป็นอย่างมากที่สามารถทำออกมาได้อย่างมีคุณภาพ มีข้อมูลและการนำเสนอที่หนักแน่นจริงจังจนสามารถนำมาใช้อ้างอิงได้สำหรับนักศึกษาทางด้านวรรณกรรม¹³⁵

แต่อย่างไรก็ดี การเสนอประเด็นในเรื่องจากปกบ่อยครั้งก็ทำให้ได้รับการตอบโต้อย่างรุนแรงจากผู้ที่ถูกกล่าวถึงในทางเสียหาย เช่นกรณีที่ โลกหนังสือ ฉบับเดือน ธันวาคม พ.ศ. 2520 เสนอเรื่องจากปกเกี่ยวกับ วรรณกรรมสำหรับเด็ก และเสนอในตอนท้ายว่า ในปัจจุบันวรรณกรรมสำหรับเด็กไม่ได้รับการสนับสนุน ที่วางจำหน่ายอยู่ก็ทำเพื่อขายโดยไม่คำนึงถึงอนาคตของชาติ เช่น การ์ตูนลามกที่แฝงมาในคราบของหนังสือเด็ก หรือการ์ตูนญี่ปุ่นที่เน้นการต่อสู้รุนแรงแทนที่จะเน้นให้เด็กเกิดความคิดจินตนาการ ซึ่งหลังจากการนำเสนอของ โลกหนังสือ แล้วก็ได้มีการตอบโต้อย่างรุนแรงจากกลุ่มคนที่ใช้ชื่อว่า “นักเขียนการ์ตูน คนทำหนังสือดารา และนักเขียนการ์ตูนญี่ปุ่น” โดยการเขียนจดหมายซึ่งใช้ถ้อยคำหยาบคายและรุนแรงถึงบรรณาธิการ และسابแข่งให้ โลกหนังสือ “เงิง” บริษัทดวงกมล “จงพินาศ”¹³⁶ เป็นต้น

2.2 ข่าวความเคลื่อนไหวในวงวรรณกรรม เป็นคอลัมน์ที่เสนอข่าวความเคลื่อนไหวของคนในแวดวงวรรณกรรมและการผลิตหนังสือทั้งในและต่างประเทศ ตั้งแต่เรื่องเล็กน้อย ๆ เช่น ข่าวนักเขียนแต่งงาน ข่าวการดัดแปลงหนังสือเป็นบทละคร จนไปถึงรายงานผลการประชุมสัมมนาทางวิชาการที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับวรรณกรรม เช่น การประชุมนักเขียนอาเซียน เป็นต้น

¹³⁵ รื่นฤทัย สัจจพันธุ์, “รัฐบาลฉ่ำ : ข้อการะเคดหมายเลข 12,” มาตุภูมิรายสัปดาห์ 14 (5 - 11 กุมภาพันธ์ 2536): 58.

¹³⁶ นักเขียนการ์ตูน คนทำหนังสือดารา และนักเขียนการ์ตูนญี่ปุ่น, “ส.ค.ส. อันเนื่องมาจากการทำงานของ “โลกหนังสือ” ฉบับ “วรรณกรรมสำหรับเด็ก,” โลกหนังสือ 1 (มกราคม 2521): 153.

ในระยะ 2 ปีแรก ของการดำเนินการ โลกหนังสือ ได้แยกคอลัมน์นี้ออกเป็น 2 ส่วน คือ “ข่าวหนังสือ - นักเขียนไทย” และ “ข่าวหนังสือ - นักเขียนต่างประเทศ” แต่เมื่อขึ้นปีที่ 3 ได้รวมทั้ง 2 คอลัมน์นี้ไว้ด้วยกันเรียกใหม่ว่า “ข่าวสามโลก”

2.3 สัมภาษณ์ ใน โลกหนังสือ มีบทสัมภาษณ์ที่กว้างขวางทั้งการสัมภาษณ์นักเขียน เช่นคอลัมน์ “นักเขียนเสวนา” “สามนาที” สัมภาษณ์นักวิจารณ์ เช่นคอลัมน์ “เสวนานักวรรณกรรม” สัมภาษณ์นักแปล เช่นคอลัมน์ “นักแปลสนทนา” รวมถึงสัมภาษณ์นักเขียนต่างประเทศ เช่นคอลัมน์ “ถนนนักเขียน” เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีคอลัมน์ “จตุรัสความคิด” ซึ่งเชิญนักเขียนนักวิจารณ์หรือผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในวงวรรณกรรมมาครั้งละ 3 - 4 คน หรือบางครั้งก็มากกว่า เพื่อร่วมพูดคุยถกเถียงตามประเด็นทางวรรณกรรมซึ่งแล้วแต่วาระที่กำหนดขึ้น

2.4 ชีวิตนักเขียน คอลัมน์ที่เกี่ยวกับชีวิตและผลงานของนักเขียนใน โลกหนังสือ มีทั้งที่เกี่ยวกับนักเขียนไทยในอดีต เช่น คอลัมน์ “นามานุกรมนักเขียนไทย” “นักเขียนไทยในอดีต” เกี่ยวกับนักเขียนร่วมสมัย เช่นคอลัมน์ “วิเคราะห์นักเขียนร่วมสมัย” เกี่ยวกับนักเขียนต่างประเทศ เช่น คอลัมน์ “นักเขียนสากล” และ “นักเขียนเพื่อนบ้าน” เป็นต้น

2.5 บทคัดตอน ได้แก่ คำคม หรือข้อเขียนที่น่าคิดน่าสนใจที่ปรากฏเผยแพร่ตามที่ต่าง ๆ เมื่อกองบรรณาธิการเห็นว่าน่าสนใจก็จะคัดเป็นบางส่วนมานำเสนอ คอลัมน์ในกลุ่มนี้ เช่น คอลัมน์ “จากห้องสี่เหลี่ยม” ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นบทคัดตอนที่เกี่ยวกับการให้ข้อคิดสำหรับนักเขียน คอลัมน์ “ยอดคำทู่ประจำเดือน” เป็นบทเก็บความจากคำพูดของนักเขียนที่น่าคิดน่าสนใจในเดือนนั้น ๆ นอกจากนี้ ยังมีการนำเสนอเป็นนิทาน เรื่องสั้น ๆ หรือบทคัดตอนมาจากนวนิยายแทรกอยู่ทั่วไปในนิตยสารโดยไม่เป็นคอลัมน์ประจำ บทคัดตอนเล็ก ๆ เหล่านี้ ส่วนใหญ่จะแฝงการสะท้อนและวิพากษ์วิจารณ์ทางการเมืองอยู่เสมอ เช่น ในบทคัดตอนเรื่อง “นิทานผู้ใหญ่ของ หลินยูถิง” ซึ่งตีพิมพ์ในฉบับเดือนมกราคม พ.ศ. 2521 ก็เป็นการประชดประชันทางการเมืองว่า ผู้มีอำนาจทางการเมืองมักแย่งชิงอำนาจ ปฏิวัติรัฐประหารกันอยู่เนื่อง ๆ แต่สุดท้ายผู้นำการปฏิวัติต่าง ๆ ก็มักจับมือกันได้ ส่วนผู้ที่เดือดร้อนอย่างแท้จริงก็คือประชาชน¹³⁷ บางครั้งก็ให้ข้อคิดแฝงทางการเมือง เช่นเสนอว่าลัทธิทางการเมืองที่ต่างกัน ก็ไม่ได้หมายความว่าจะทำให้ “ความเป็นมนุษย์” ของคนที่อยู่ในลัทธิการเมืองนั้น ๆ แตกต่างกันไปด้วย เป็นต้น บทคัดตอนที่แฝงแง่คิดทางการเมืองเหล่านี้ปรากฏอยู่มากในระยะ 1 - 2 ปีแรกของการทำนิตยสาร ทั้งนี้เนื่องจากการวิพากษ์วิจารณ์ทางการเมืองในระยะนี้ เสี่ยงต่อการถูกคุกคามโดยผู้นำรัฐบาลทั้งทางตรงและทางอ้อมเป็นอย่างยิ่ง

¹³⁷ “นิทานผู้ใหญ่ของ หลินยูถิง,” โลกหนังสือ 1 (มกราคม 2521): 124.

2.6 บทความทางวรรณกรรม บทความที่ถูกนำเสนอมีรูปแบบที่หลากหลาย แต่โดยมากจะเน้นบทวิจารณ์ทางวรรณกรรม ทั้งวรรณกรรมไทยและต่างประเทศ ทั้งวรรณคดีโบราณและวรรณกรรมร่วมสมัย เช่นคอลัมน์ “บทวิเคราะห์” และคอลัมน์ “วิจารณ์หนังสือ” รวมถึงคอลัมน์ “สำรวจเรื่องสั้น” ของกลุ่มวรรณกรรมพินิจ ซึ่งวิจารณ์เรื่องสั้นร่วมสมัยที่ตีพิมพ์ตามนิตยสารต่าง ๆ ในเดือนนั้น ๆ นอกจากนี้ลักษณะเด่นอีกอย่างหนึ่งของ โลกหนังสือ คือการเปิดเวทีให้มีการวิจารณ์ซ้อนวิจารณ์ มีการเสนอความคิดเห็นตอบโต้กันไปมาในระหว่างผู้รู้ทางวรรณกรรม ซึ่งทำให้เกิดบรรยากาศของการวิพากษ์วิจารณ์เป็นอย่างดีตลอดระยะเวลาที่ โลกหนังสือ ดำเนินงานอยู่ เช่น คอลัมน์ “ทัศนะ” และคอลัมน์ “สวนความคิด” เป็นต้น

นอกจากที่กล่าวมาแล้ว ยังมีบทความเกี่ยวกับเรื่องอื่น ๆ อีก เช่น การแนะนำหนังสือที่ออกใหม่ทั้งของไทยและต่างประเทศ บทความเสนอแง่คิดเกี่ยวกับการเขียน บทความเสนอความเป็นมาของประเด็นต่าง ๆ ในวรรณกรรม รวมถึงบทความซึ่งเปรียบเทียบระหว่างหนังสือและภาพยนตร์ที่สร้างจากหนังสือ เป็นต้น

2.7 เกียรติความรู้ทางวรรณกรรม เป็นคอลัมน์ที่ให้ความรู้เพิ่มเติมเกี่ยวกับวรรณกรรม เช่น “ย่อวรรณกรรมโลก” เป็นการย่อความวรรณกรรมที่มีชื่อเสียงของต่างประเทศ คอลัมน์ “ศัพท์วรรณกรรม” เป็นการให้ความหมายของศัพท์ภาษาต่างประเทศที่ใช้กันอยู่ในแวดวงวรรณกรรม เช่น Realism, Surrealism หรือ Alienation เป็นต้น คอลัมน์ “ย่อวิทยานิพนธ์” โดยการย่อวิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้องกับวรรณกรรมโดยไม่แสดงความคิดเห็น และคอลัมน์ที่ได้รับความนิยมจากผู้อ่านมากที่สุด ได้แก่ คอลัมน์ “สิ่งห้สนามหลวง” ซึ่งเป็นการตอบคำถามผู้อ่านเกี่ยวกับเรื่องราวต่าง ๆ ในวงการหนังสือและนักเขียน ผู้เขียนคอลัมน์นี้คือ สุชาติ สวัสดิ์ศรี ซึ่งใช้นามปากกาว่า “สิ่งห้สนามหลวง” เมื่อ โลกหนังสือ ปิดตัวเองลงไปแล้ว สุชาติได้รวมเล่มเฉพาะของคอลัมน์นี้ออกเป็นสองชุด และนำคอลัมน์นี้ไปเขียนต่อในนิตยสาร ถนนหนังสือ เมื่อ ถนนหนังสือ ปิดตัวเองลงไป ก็ไปเขียนให้กับนิตยสารอื่น ๆ อีกหลายฉบับ จนในปี พ.ศ. 2539 คอลัมน์ “สิ่งห้สนามหลวง” ก็ยังได้รับความนิยมอยู่ ดังจะเห็นได้ว่า สุชาติ สวัสดิ์ศรี ยังคงเขียนคอลัมน์นี้ในหนังสือพิมพ์ ผู้จัดการ ก่อนจะย้ายไปเขียนในนิตยสาร เนชั่น สดุดีปลาห์ ในปี พ.ศ. 2540

2.8 วัฒนธรรมไทย คอลัมน์ที่เกี่ยวกับการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมไทย เช่น คอลัมน์ “ภาพถ่ายท้องถิ่น” เป็นการนำเสนอคำสุภาษิตที่ใช้กันอยู่ในท้องถิ่นพร้อมแปลความหมาย คอลัมน์ “ชีวิตพื้นบ้าน” เป็นคอลัมน์ที่สนับสนุนนักเขียนหรือนักบันทึกคนว่าเรื่องราวชีวิตด้านวัฒนธรรมพื้นบ้านพื้นเมืองของไทย คอลัมน์ “เพลงกล่อมเด็ก” นำเสนอเพลงกล่อมเด็กจากภูมิภาคต่าง ๆ และคอลัมน์ “วรรณกรรมชาวบ้าน” พูดถึงการละเล่น การแสดงพื้นบ้าน รวมถึงการแนะนำให้รู้จักกับศิลปินพื้นบ้านอีกด้วย โดยมีบทสัมภาษณ์สั้น ๆ ประกอบ

2.9 บันเทิง คอลัมน์ที่เกี่ยวกับการผ่อนคลายนี้ได้แก่คอลัมน์ “การ์ตูน” ซึ่งเป็นภาพล้อวงการนักเขียน และการเขียนหนังสือ อีกคอลัมน์หนึ่งได้แก่คอลัมน์ “กิจกรรมทางปัญญา” ซึ่งทางกองบรรณาธิการจะให้ภาพมาภาพหนึ่ง แล้วเว้นที่ไว้ให้ผู้อ่านเขียนบรรยายเอาไว้เอง ส่วนใหญ่จะเป็นการประชดประชันทางการเมือง เช่น ภาพในฉบับเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2521 เป็นภาพปากที่ถูกเย็บเอาไว้ ซึ่งหมายถึงการใช้กฎหมายของผู้นำรัฐบาลที่ห้ามการวิพากษ์วิจารณ์ทางการเมืองในระบอบนั้นนั่นเอง

2.10 จดหมาย ได้แก่การนำจดหมายจากผู้อ่านที่เขียนถึงบรรณาธิการแสดงความคิดเห็นในเรื่องต่าง ๆ มาลงตีพิมพ์ ซึ่งบรรณาธิการอาจมีคำตอบสั้นบ้างยาวบ้าง หรืออาจไม่มีคำตอบเลยก็ได้

3. งานสร้างสรรค์วรรณกรรม

3.1 เรื่องสั้น มีการนำเสนอเรื่องสั้นทั้งที่เป็นเรื่องสั้นในอดีต โดยนำเรื่องสั้นของนักเขียนที่มีชื่อเสียงในอดีตมาตีพิมพ์อีกครั้ง และเรื่องสั้นร่วมสมัย ซึ่งเป็นเรื่องสั้นเขียนใหม่ในระยะแรกแยกพิมพ์เรื่องสั้นร่วมสมัยนี้ออกเป็นเล่มตลกหาก เรียกว่า โลกหนังสือฉบับเรื่องสั้น แต่เมื่อขึ้นปีที่ 5 ก็นำมาลงรวมใน โลกหนังสือ ฉบับปกดี นอกจากนี้ยังมีเรื่องสั้นที่แปลมาจากภาษาต่างประเทศอีกด้วย

3.2 บทกวี มีการนำเสนอทั้งบทกวีที่มีฉันทลักษณ์ และไม่มีฉันทลักษณ์ ทั้งที่เขียนโดยนักเขียนไทย และที่แปลมาจากบทกวีของนักเขียนต่างประเทศ

สรุป ลักษณะของนิตยสาร โลกหนังสือ

จากที่กล่าวมา โดยสรุปแล้วจะเห็นว่านิตยสาร โลกหนังสือ มีการนำเสนอเนื้อหาที่หลากหลายและกว้างขวางมาก ทั้งที่เกี่ยวกับวรรณกรรมไทย วรรณกรรมต่างประเทศ วรรณกรรมโบราณ วรรณกรรมร่วมสมัย รวมไปถึงวรรณกรรมท้องถิ่น เรื่องที่นำเสนอมีตั้งแต่เรื่องเบา ๆ ถึงเรื่องจริงจัง แต่บทบาทที่เด่นชัดที่สุดของ โลกหนังสือ คือการวิพากษ์วิจารณ์ โดยมีบทบาทบรรณาธิการเป็นบทวิพากษ์วิจารณ์นำที่มีอิทธิพลยิ่งต่อแวดวงนักเขียนร่วมสมัยของ โลกหนังสือ แต่อย่างไรก็ดี โลกหนังสือ มักถูกวิพากษ์วิจารณ์ว่า เป็นหนังสือที่อยู่บนหอคอย กล่าวคือเป็นนิตยสารที่เขียนยาก อ่านยาก จนคนที่ขาดพื้นความรู้ทางวรรณกรรมอาจไม่สามารถทำความเข้าใจในบางประเด็นที่ถูกนำเสนอได้¹³⁸

¹³⁸ สัมภาษณ์ สุชาติ สวัสดิ์ศรี, บรรณาธิการนิตยสาร โลกหนังสือ และช่อการะเกด, อ้างถึงใน สยามรัฐสถาปนาวิจารณ์ 28 (20 มิถุนายน 2525): 33 - 34.

8.2 นิตยสารข้อการะเกด (พ.ศ. 2521 - 2539)

จุดแรกเริ่มของการก่อเกิด ข้อการะเกด คือการเป็นหนังสือรวมเรื่องสั้น ดังนั้นจุดเด่นของนิตยสารฉบับนี้จึงอยู่ที่การนำเสนอเรื่องสั้นร่วมสมัย โดยมีคำขวัญประจำนิตยสารในระยะเริ่มแรกว่า “นิตยสารเรื่องสั้นฉบับเดียวของประเทศไทยในปัจจุบัน” และต่อมาในปี พ.ศ. 2539 ก็เปลี่ยนเป็น “นิตยสารเรื่องสั้นและวรรณกรรมรายสองเดือน”

1. บทบรรณาธิการ

ลักษณะการเขียนบทบรรณาธิการของนิตยสาร ข้อการะเกด จะแตกต่างจากบทบรรณาธิการที่ถูกนำเสนอในนิตยสาร โลกหนังสือ แม้ สุชาติ สวัสดิ์ศรี จะเป็นผู้เขียนคนเดียวกันก็ตาม บทบรรณาธิการใน โลกหนังสือ จะหนักแน่น จริงจัง และท้าทาย ส่วนบทบรรณาธิการของ ข้อการะเกด จะมีลักษณะของการประชดประชัน เสียดสี มีอารมณ์ขัน แต่อย่างไรก็ดี บทบรรณาธิการใน ข้อการะเกด ก็มีการวิพากษ์วิจารณ์ประเด็นที่หลากหลายเช่นกัน กล่าวคือ ไม่เพียงแต่วิพากษ์วิจารณ์ประเด็นที่เกี่ยวกับทางวรรณกรรมเท่านั้น แต่มักวิเคราะห์ความหมายจาก “คำ” หรือ “สำนวน” แล้วโยงไปถึงประเด็นทางสังคมและการเมืองอื่น ๆ ที่อาจไม่เกี่ยวข้องโดยตรงกับวรรณกรรมโดยตรง เช่น การเขียนบทบรรณาธิการใน ข้อการะเกด ฉบับที่ 10 ซึ่งมีชื่อชุดว่า นครน้ำเน่า สุชาติ วิเคราะห์ คำว่า “น้ำ” โดยเชื่อมโยงให้เห็นว่ามีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนไทยมานานมากแล้ว แต่อย่างไรก็ดีคำว่า “น้ำเน่า” กลับไม่เคยปรากฏในคำสุภาษิต คำคม หรือสำนวนไทยแต่อย่างใด คำว่าน้ำเน่าเป็นคำที่เกิดขึ้นมาใหม่พร้อมกับการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับต่าง ๆ ตั้งแต่สมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นต้นมา คำว่า “น้ำเน่า” จึงเป็นคำที่เกิดคู่กันมากับคำว่า “พัฒนา” ซึ่งถูกเน้นให้พัฒนาทางด้านเศรษฐกิจจนละเลยต่อการพัฒนาทางด้านสังคมและสิ่งแวดล้อม เป็นต้น¹³⁹

บทบรรณาธิการใน ข้อการะเกด มีความน่าสนใจ และถูกนำไปอธิบายตีความกันต่อในหมู่ของผู้ที่ศึกษาทางด้านวรรณกรรมอยู่เสมอ¹⁴⁰

¹³⁹ สุชาติ สวัสดิ์ศรี, “น้ำเน่าสโมสร,” ข้อการะเกด 10 (เมษายน - มิถุนายน 2535): 11 - 18.

¹⁴⁰ ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิชย์, “ไฟไหม้ลามทุ่ง ไฟไม่ลามทุ่ง,” ใน คนกับหนังสือ (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สารคดี, 2536): 171 - 177.

2. คอลัมน์

เนื่องจาก ข้อการะเกด เป็นนิตยสารที่เน้นนำเสนอทางด้านเรื่องสั้น ดังนั้นคอลัมน์ในนิตยสารฉบับนี้จึงไม่มีความหลากหลายและกว้างขวางนักเพื่อเทียบกับ โลกหนังสือ หรือนิตยสารแนววรรณกรรมฉบับอื่น ๆ แต่อย่างไรก็ดี นับตั้งแต่ฉบับเดือน มกราคม - กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2539 เป็นต้นมา ข้อการะเกด ก็ได้พยายามเพิ่มความหลากหลายให้กับคอลัมน์มากขึ้น จากการศึกษาคอลัมน์ต่าง ๆ ใน ข้อการะเกด จะแบ่งออกเป็น 4 กลุ่ม ได้แก่

2.1 ข่าวความเคลื่อนไหวในวงวรรณกรรม ได้แก่คอลัมน์ “ศูนย์รวมข่าวข่าวการะเกด” ซึ่งนำเสนอข่าวเกี่ยวกับความเคลื่อนไหวของนักเขียนที่เคยมีผลงานตีพิมพ์ใน ข้อการะเกด คอลัมน์ “ข่าวย่อ/ย่อข่าว” ซึ่งนำเสนอข่าวเกี่ยวกับนักเขียนทั่วไปซึ่งอาจไม่เคยมีผลงานลงใน ข้อการะเกด เลยก็ได้ และคอลัมน์ “สะพานเชื่อมโลก” เสนอข่าวเกี่ยวกับนักเขียนและหนังสือในต่างประเทศ

2.2 สัมภาษณ์ ได้แก่คอลัมน์ “มงกุฎกระดาษ” ซึ่งเป็นคอลัมน์สัมภาษณ์นักเขียนที่ได้รับการประดับข้อการะเกด นอกจากนี้ยังได้แก่คอลัมน์ “ตลาดต้นฉบับ” ซึ่งจะเป็นการสัมภาษณ์นิตยสารหรือสำนักพิมพ์ต่าง ๆ ที่รับพิจารณาต้นฉบับเรื่องสั้นว่ามีหลักเกณฑ์ในการพิจารณาต้นฉบับอย่างไร

2.3 บทความทางวรรณกรรม ส่วนใหญ่ได้แก่บทวิจารณ์ต่าง ๆ ทั้งวรรณกรรมไทยและวรรณกรรมต่างประเทศ นอกจากนี้ยังได้แก่คอลัมน์ “โรงเรียนนักเขียน” ซึ่งแนะนำวิธีการเขียน คอลัมน์ “ข้อเขียนของข้าพเจ้า” ซึ่งเสนอแง่คิดต่าง ๆ ในการเป็นนักเขียน รวมถึงคอลัมน์ “แถลงท้ายเล่ม” ซึ่งใช้สำหรับบอกข่าวความเคลื่อนไหวและการจัดกิจกรรมของนิตยสาร

2.4 จดหมาย นิตยสารฉบับนี้ให้ความสำคัญกับคอลัมน์นี้มาก มีชื่อคอลัมน์ประจำว่า “บันสนทนากับบรรณาธิการ” ในแต่ละฉบับจะมีการนำจดหมายมาลงเป็นจำนวนมาก ซึ่งจดหมายแต่ละฉบับมีเนื้อหาที่น่าสนใจ มีประเด็นหลายอย่างที่นำคิดนำติดตาม

3. งานสร้างสรรค์วรรณกรรม

ข้อการะเกด ไม่มีบทกวี ส่วนเรื่องสั้นที่ลงเกือบทั้งหมดเป็นเรื่องสั้นไทยร่วมสมัยที่เขียนขึ้นใหม่ แต่ก็มีการนำเรื่องสั้นแปลมาลงบ้าง ส่วนใหญ่เป็นเรื่องสั้นเรื่องแรกของนักเขียนต่างประเทศที่มีชื่อเสียง แต่บางครั้งก็นำเรื่องสั้นของนักเขียนไทยที่มีชื่อเสียงซึ่งเคยตีพิมพ์ที่อื่นมาแล้วในอดีตแต่มีประเด็นน่าสนใจนำมาลงอีกครั้ง

เรื่องสั้นใน ช่อกระเจด ได้รับการยอมรับจากคนในวงการนักเขียนเป็นอย่างมาก ว่าเป็นเรื่องสั้นที่มีคุณภาพ ดังนั้น ช่อกระเจด จึงได้รับความสนใจจากนักเขียนส่งเรื่องสั้นเข้ามา ให้พิจารณาเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับนักเขียนใหม่ มักนิยมใช้ ช่อกระเจด เป็นเวที สำคัญในการสร้างชื่อเสียง ประกอบกับบรรณาธิการมีความละเอียดอ่อนในการคัดเลือกต้นฉบับ เรื่องสั้นที่ส่งมาจะได้รับการพิจารณาอย่างรอบคอบ ในบางกรณีหากเรื่องสั้นเกือบจะตีบรรณาธิการ อาจมีจดหมายแนะนำไปถึงนักเขียนเป็นการส่วนตัว¹⁴¹ เรื่องสั้นบางเรื่องผ่านการแก้ไขระหว่างนักเขียนกับบรรณาธิการนับแรมปีกว่าจะได้ลงตีพิมพ์¹⁴² มีนักเขียนหลายคนที่เดิมโตขึ้นมาจากนิตยสารฉบับนี้ เช่น ชชาติ กอบจิตติ มาลา คำจันทร์ วินทร์ เลียววารินทร์ และเคื่อนวาด พิมวนา เป็นต้น¹⁴³ นอกจากนี้ เรื่องสั้นใน ช่อกระเจด ยังได้รับความสนใจจากวงวิชาการ มีการนำเรื่องสั้นในนิตยสารฉบับนี้ไปทำวิทยานิพนธ์หลายเล่ม เช่น วิทยานิพนธ์เรื่อง ภาพสะท้อนสังคมไทยจากเรื่องสั้นร่วมสมัย ของ ลาวัญย์ สังขพันธ์านนท์ และวิทยานิพนธ์เรื่อง วิเคราะห์เรื่องสั้นในนิตยสารช่อกระเจด ของ เจริญศรี มาศรี เป็นต้น

สรุป ภาพรวมของนิตยสาร ช่อกระเจด

นิตยสารฉบับนี้เน้นนำเสนอเรื่องสั้น คอลัมน์ต่าง ๆ ในนิตยสารฉบับนี้จึงไม่มีความหลากหลายนัก อย่างไรก็ตาม เรื่องสั้นในนิตยสารฉบับนี้ก็ได้รับความสนใจจากผู้ที่สนใจศึกษาทางวรรณกรรมเป็นอย่างยิ่ง

¹⁴¹ เจริญศรี มาศรี, “วิเคราะห์เรื่องสั้นในนิตยสารช่อกระเจด” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาภาษาไทย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2540), หน้า 6.

¹⁴² สุชาติ สวัสดิ์ศรี, “ก้นแก้วไอดิม,” ช่อกระเจด 28 (กรกฎาคม - สิงหาคม 2539): 61.

¹⁴³ ดอกไม้ดำ, “ข้อสังเกตบางประการที่มีต่อนักเขียนเรื่องสั้นคลื่นลูกใหม่.” สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์ 41 (28 พฤษภาคม - 3 มิถุนายน 2538): 62 - 63.

3.3 นิตยสารถนนหนังสือ (พ.ศ. 2526 - 2530)

นิตยสารฉบับนี้มีลักษณะใกล้เคียงกับ โลกหนังสือ มีวัตถุประสงค์ในการจัดทำเพื่อส่งเสริมวรรณกรรมไทย แต่มีลักษณะบางอย่างที่แตกต่างออกไปอย่างเห็นได้ชัด ได้แก่ การเน้นเรื่องราวเกี่ยวกับธุรกิจหนังสือและสิ่งพิมพ์มากขึ้น ถนนหนังสือ มีคำขวัญประจำนิตยสารว่า “เพื่อนักอ่าน นักเขียน และธุรกิจหนังสือ” ลักษณะเด่นที่สุดของนิตยสารคือการเน้นนำเสนอเกี่ยวกับชีวิตของนักเขียนไทย

1. บทบรรณาธิการ

บทบรรณาธิการของ ถนนหนังสือ ไม่มีความโดดเด่นนักเมื่อเทียบกับ โลกหนังสือ และ ข้อการะเกด เนื้อหาโดยมากจะเป็นการแสดงความในใจของบรรณาธิการ หรือบอกข่าวสารเกี่ยวกับตัวนิตยสารมากกว่า แต่อย่างไรก็ดี บทบรรณาธิการในบางฉบับก็พยายามแสดงบทบาทในการชี้ทำทางด้านการเขียน หรือเชื่อมโยงกับปัญหาทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม แต่ก็มีจำนวนอยู่ไม่มากนัก

2. คอลัมน์

2.1 เรื่องจากปก โดยมากแล้วเรื่องจากปกของ ถนนหนังสือ จะเป็นเรื่องเกี่ยวกับการรวบรวมข้อมูลและประวัติชีวิตของนักเขียนไทยร่วมสมัย¹⁴⁴ ซึ่งทำให้ ถนนหนังสือ มักถูกนำไปเปรียบเทียบกับ โลกหนังสือ เสมอว่า ไม่สามารถทำหนังสือได้หลากหลายเท่า¹⁴⁵ ดังนั้นในระยะที่ ถนนหนังสือ ขึ้นปีที่ 5 จึงมีการพยายามปรับปรุงเรื่องจากปก โดยขยายเรื่องให้ครอบคลุมถึงนักเขียนไทยในอดีตและนักเขียนต่างประเทศด้วย แต่อย่างไรก็ดี ปัญหาสำคัญที่ ถนนหนังสือ ที่มักถูกวิพากษ์วิจารณ์อีกประการหนึ่งก็คือ การขาดประเด็นนำเสนอ ทั้งนี้เพราะการนำเสนอของ ถนนหนังสือ จะเน้นประวัติชีวิตนักเขียน แต่ขาดการตั้งประเด็นทางวรรณกรรมที่ท้าทาย¹⁴⁶

¹⁴⁴ กอบกุล อิงคุทานนท์, “ข้อสังเกตเกี่ยวกับปัญหาของนักวิจารณ์,” ใน จากเรื่องสั้นคือฤทธิ์ถึงความวุ่นวายของวรรณกรรมรางวัลโนเบล (กรุงเทพมหานคร: ดอกหญ้า, 2537), หน้า 72 - 73.

¹⁴⁵ เรื่องเดช จันทศิริ, “หัวถนน,” ถนนหนังสือ 4 (พฤศจิกายน 2529): 4.

¹⁴⁶ อัญชลิกา, “เวทีของนักวิจารณ์มีจำกัดจริงหรือ,” ถนนหนังสือ 4 (กันยายน 2529): 84 - 87.

2.2 ข่าวกวามเคลื่อนไหวในวงวรรณกรรมและธุรกิจสิ่งพิมพ์ ได้แก่คอลัมน์ “คนบนถนนหนังสือ” ซึ่งเป็นการรายงานข่าวความเคลื่อนไหวในวงการนักเขียน บางครั้งมีบทสัมภาษณ์นักเขียนที่มีผลงานออกมาใหม่สั้น ๆ คอลัมน์ “ธุรกิจหนังสือและสิ่งพิมพ์” เสนอข่าวความเคลื่อนไหวในวงการธุรกิจสิ่งพิมพ์ คอลัมน์ “ถนนนักคิด” และ “เลาะเลียบบาทวิถี” เป็นคอลัมน์รายงานสรุปผลการอภิปรายสัมมนาที่เกี่ยวกับวรรณกรรมจากที่ต่าง ๆ คอลัมน์ “สองข้างทาง” เป็นคอลัมน์แนวชุมชนนิเวศ เสนอข่าวความเคลื่อนไหวในวงการนักเขียน และคอลัมน์ “สะพานเชื่อมโลก” ซึ่งเป็นคอลัมน์ที่เพิ่งเริ่มใน ฉบับเดือนมกราคม พ.ศ. 2530 เป็นคอลัมน์เสนอข่าวเกี่ยวกับนักเขียนต่างประเทศ

2.3 สัมภาษณ์ ส่วนใหญ่จะสัมภาษณ์นักเขียนไทย และมีกรรวมอยู่กับเรื่องจากปก แต่ก็ยังมีการสัมภาษณ์ลงตามคอลัมน์อื่น ๆ อีกกระจายไปในฉบับ

2.4 ชีวิตนักเขียน เรื่องเกี่ยวกับชีวิตนักเขียนไทยนี้เป็นจุดเด่นของ ถนนหนังสือ ซึ่งนอกจากจะเห็นอย่างเด่นชัดในเรื่องจากปกแล้วก็ยังมีคอลัมน์อื่น ๆ ในฉบับอีก เช่น คอลัมน์ “แนะนำนักเขียนต่างประเทศ” ซึ่งแนะนำนักเขียนจากประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก คอลัมน์ “ถนนกวี” กล่าวถึงประวัติชีวิตและผลงานของกวี คอลัมน์ “หลักชีวิต” กล่าวถึงชีวิตและผลงานของนักเขียนไทย คอลัมน์ “นับด้วยศตวรรษ” กล่าวถึงประวัติชีวิตและผลงานของนักเขียนไทยในอดีต และคอลัมน์ “ลายคำน้ำแต้ม” ซึ่งแนะนำและสัมภาษณ์ผู้เขียนรูปประกอบหนังสือ

2.5 บทความทางวรรณกรรม ได้แก่ คอลัมน์ “หนังสือกับศิลปะ” ซึ่งแนะนำเทคนิควิธีการทำหนังสือเล่มและนิตยสาร คอลัมน์ “แนะนำหนังสือ” แนะนำหนังสือออกใหม่ คอลัมน์ “ตลาดหนังสือต่างประเทศ” และ “ปากกาพาไป” แนะนำร้านขายหนังสือในต่างประเทศ คอลัมน์ “โรงเรียนนักเขียน” และ “คลินิกเรื่องแต่ง” แนะนำนักเขียนเกี่ยวกับเทคนิควิธีการเขียนหนังสือ คอลัมน์ “หนังสือปกสวย” วิจารณ์ปกหนังสือที่เด่น ๆ ในแต่ละเดือน คอลัมน์ “หนังสือลุ่มหลุ่” เขียนถึงหนังสือที่ถูกสร้างเป็นภาพยนตร์ คอลัมน์ “วิจารณ์หนังสือ” วิจารณ์หนังสือวรรณกรรมทั่วไปทั้งไทยและต่างประเทศ และ คอลัมน์ “บทส่งท้าย” ซึ่งใช้แถลงนโยบายและให้ข่าวสารของนิตยสาร นอกจากนี้ยังได้แก่คอลัมน์ประจำของนักเขียนที่มีชื่อเสียงอีกหลายท่าน เช่น เสนีย์ เสาวพงศ์ ซึ่งเขียนแสดงความคิดเห็นทั่ว ๆ ไปเกี่ยวกับการเขียนวรรณกรรม และสุภา ศิริมานนท์ซึ่งเขียนแสดงความคิดเห็นทั่วไปเกี่ยวกับการวิจารณ์หนังสือ

2.6 เกล็ดความรู้ทางวรรณกรรม ได้แก่ คอลัมน์ “สิงห์สนามหลวง” ซึ่งสุชาติ สวัสดิ์ศรี มาเขียนให้หลังจากที่ โลกหนังสือ ปิดตัวเองลงไป

2.7 จดหมาย ได้แก่ การนำจดหมายจากผู้อ่านซึ่งส่งมาถึงบรรณาธิการมาลงตีพิมพ์เผยแพร่

3. งานสร้างสรรค์วรรณกรรม

3.1 นวนิยาย ในปีที่ 1 ของนิตยสารฉบับนี้ มีการลงนวนิยาย ซึ่งเรื่องที่ลงได้แก่นวนิยายเรื่อง หมาเฝ้าลอยน้ำ ซึ่งเขียนโดย ชาคี กอบจิตติ แต่หลังจากลงนวนิยายเรื่องนี้จบแล้วก็ได้มีการลงนวนิยายเรื่องใด ๆ อีก ทั้งนี้ เรื่องเดช ให้เหตุผลว่าเพราะ ถนนหนังสือ เป็นนิตยสารรายเดือน ซึ่งคาบการออกนั้นยาวนานจึงไม่เหมาะ นวนิยายน่าจะเหมาะสำหรับนิตยสารรายสัปดาห์มากกว่า¹⁴⁷

3.2 เรื่องสั้น มีการลงเรื่องสั้นทั้งที่เป็นเรื่องสั้นไทยร่วมสมัยและเรื่องสั้นแปล โดยในแต่ละฉบับจะลงคู่กันไป สำหรับเรื่องสั้นไทยจะลงฉบับละประมาณ 1 - 2 เรื่อง เคยมีนโยบายเช่นเดียวกับ โลกหนังสือ ว่าจะแยกเรื่องสั้นออกเป็นหนังสือเล่มต่างหาก โดยให้ชื่อว่า ดาวประกาย มีการประกาศให้นักเขียนส่งเรื่องเข้ามาตั้งแต่ฉบับเดือน เมษายน พ.ศ. 2528 แต่ก็ไม่สามารถทำได้เนื่องจากปัญหาด้านเงินทุน¹⁴⁸ ในที่สุดจึงนำฉบับเรื่องสั้นที่ได้รับการพิจารณาเหล่านี้มาทยอยลงตีพิมพ์ใน ถนนหนังสือ ตั้งแต่ฉบับเดือนเมษายน พ.ศ. 2529 เป็นต้นไป

3.3 บทกวี มีทั้งที่เป็นบทกวีฉันทลักษณ์และไม่มีฉันทลักษณ์

สรุป ภาพรวมของนิตยสาร ถนนหนังสือ

นิตยสารฉบับนี้มีความเด่นในเรื่องของการรวบรวมข้อมูลและประวัติชีวิตของนักเขียนไทย ซึ่งทำได้อย่างมีระบบและน่าสนใจ แต่อย่างไรก็ดี คอลัมน์ต่าง ๆ ในนิตยสารฉบับนี้ยังขาดความหลากหลาย โดยมากจะเน้นอยู่กับเรื่องของนักเขียนไทยร่วมสมัย

¹⁴⁷ เรื่องเดช จันทรศิริ, “จดหมาย,” ถนนหนังสือ 5 (กรกฎาคม 2530): 4.

¹⁴⁸ จำลอง ฝั่งชลจิตร, “พร่างพรายแสง ดวงดาวน้อยสกา,” ถนนหนังสือ 3 (เมษายน 2529): 5.

3.4 นิตยสาร Writer (พ.ศ. 2535 - 2539)

นิตยสารฉบับนี้เกิดขึ้นจากการรวมกลุ่มกันของนักเขียนใหม่ โดยมีคำขวัญประจำนิตยสารว่า “เพื่อนักอ่าน นักเขียน และคนร่วมสมัย” เนื้อหาโดยรวมของนิตยสารจะมุ่งประเด็นไปที่ความขัดแย้งทางความคิดที่นักเขียนใหม่มีต่อระบบเดิม จุดเด่นที่สุดของนิตยสารฉบับนี้อยู่ที่การแสดงความรู้สึกนึกคิดอย่างตรงไปตรงมา

1. บทบรรณาธิการ

บทบรรณาธิการใน Writer ก็เช่นเดียวกับบทบรรณาธิการของ ถนนหนังสือ กล่าวคือไม่มีลักษณะของการวิพากษ์วิจารณ์หรือชี้แนวทางวรรณกรรมนัก ซึ่ง ขจรฤทธิ์ รักษา บรรณาธิการของนิตยสารฉบับนี้ก็ยอมรับ¹⁴⁹ ส่วนใหญ่บทบรรณาธิการจะถูกใช้สำหรับประกาศนโยบาย หรือเขียนทำความเข้าใจบางอย่างกับผู้อ่าน หรือไม่ก็เขียนเพื่อแสดงความในใจ มีบทบรรณาธิการเพียงไม่กี่ชิ้นที่เขียนวิพากษ์วิจารณ์ประเด็นทางวรรณกรรมหรือการโยงไปถึงสังคม เศรษฐกิจ การเมือง ในขณะที่เขียนนั้น

2. คอลัมน์

2.1 เรื่องจากปก นิตยสารฉบับนี้มักใช้บทสัมภาษณ์นักเขียนเป็นเรื่องจากปก จากการศึกษาทั้ง 43 ฉบับ ซึ่งนิตยสารฉบับนี้ดำเนินการ พบว่ามีเพียง 2 ฉบับเท่านั้นที่มีใช้บทสัมภาษณ์ ในแต่ละฉบับ Writer จะวาดภาพปกเป็นรูปของนักเขียนซึ่งให้สัมภาษณ์พิเศษแก่นิตยสาร และจะนำบทสัมภาษณ์พิเศษนั้นตีพิมพ์ ในแต่ละฉบับจะมีบทสัมภาษณ์พิเศษนี้ประมาณ 20 - 30 หน้ากระดาษ หรือบางครั้งก็อาจถึง 40 หน้ากระดาษ จากจำนวนหน้ากระดาษทั้งหมดประมาณ 120 - 130 หน้ากระดาษ ทำให้เห็นได้ว่านิตยสารฉบับนี้เน้นบทสัมภาษณ์เป็นอย่างยิ่ง บทสัมภาษณ์ในเรื่องจากปกนี้จะนำสิ่งที่นักเขียนพูดมาตีพิมพ์แทบทั้งหมดโดยผ่านการขัดเกลาน้อยมาก¹⁵⁰ ดังนั้นจึงมักทำให้เกิดปัญหาตามมาเสมอ เช่นการใช้คำไม่สุภาพของนักเขียนหรือการกล่าวพาดพิงถึงบุคคลอื่น

¹⁴⁹ ขจรฤทธิ์ รักษา, “บทนำ,” Writer 1 (เมษายน 2536): 5.

¹⁵⁰ ธเนศ เวศร์ภาดา, “ความผิดพลาดของ ไรเตอร์ แมกกาซีน บทเรียนของบรรณาธิการ,” สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์ 39 (28 มีนาคม - 3 เมษายน 2536): 48 - 49.

ทั้งนี้ ขจรฤทธิ์ รักษา บรรณาธิการ Writer ทราบถึงปัญหาเหล่านี้ดี แต่ก็ยังคงยืนยันว่าจะดำเนินงานต่อไปเช่นเดิม ทั้งนี้เพราะเห็นว่าเป็นความคิดของนักเขียนแต่ละคน นิตยสารเป็นเพียงสื่อกลาง จึงไม่ควรไปตัดทอนหรือตกแต่งคำพูดเหล่านั้น¹⁵¹

2.2 ข่าวกวามเคลื่อนไหวในวงวรรณกรรม ได้แก่ คอลัมน์ “ข่อยข่าวนักเขียน” ซึ่งเสนอข่าวเกี่ยวกับการออกหนังสือ และการประชุมสัมมนาทางวรรณกรรม นอกจากนี้ยังได้แก่ คอลัมน์ “สองข้างทาง” ซึ่งเป็นคอลัมน์ลักษณะซุบซิบนินทา บอกข่าวคราวความเคลื่อนไหวในวงการนักเขียน ตั้งแต่เรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ อย่างนักเขียนคนไหนเริ่มไว้หนวด จนไปถึงเรื่องการตรวจสอบหนังสือที่ส่งเข้าประกวดรางวัลซีไรท์ ซึ่งคอลัมน์นี้มักทำให้เกิดการโต้เถียงกันเสมอ

2.3 สัมภาษณ์ บทสัมภาษณ์ส่วนใหญ่จะเน้นหนักอยู่ที่เรื่องจากปก และยังมีบทสัมภาษณ์ข่อย ๆ ภายในฉบับอีก นอกจากนี้ยังมีคอลัมน์ “จตุรัสความคิด” ซึ่งมีลักษณะคล้ายกับที่ โลกหนังสือ เคยทำมาก่อน โดยจะเชิญนักเขียนนักวิจารณ์หรือผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในวงวรรณกรรมมาครั้งละ 4 - 5 คน หรือบางครั้งก็มากกว่า เพื่อร่วมพูดคุยถกเถียงตามประเด็นทางวรรณกรรมซึ่งแล้วแต่วาระที่กำหนดขึ้น

2.4 ชีวิตนักเขียน ได้แก่ คอลัมน์ “คนบนถนนนักเขียน” และคอลัมน์ “เล่าเรื่องนักเขียน” ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับนักเขียนไทย คอลัมน์ “ชีวิตนักเขียน” และคอลัมน์ “นักเขียนสายรอบโลก” เป็นเรื่องของนักเขียนต่างประเทศ

2.5 บทความทางวรรณกรรม ได้แก่ คอลัมน์ “ผู้มาเยือน” เป็นคอลัมน์ที่นักเขียนเวียนกันเขียนบอกเล่าถึงประสบการณ์หรือความรู้สึกนึกคิดในการผลิตผลงานของตน บางครั้งก็บอกเล่าถึงเบื้องหลังของเรื่องสั้นหรือนวนิยายของตนว่ามีแรงดลบันดาลใจอะไรในการเขียน มีวิธีการเขียนอย่างไร คอลัมน์ “วิจารณ์วรรณกรรม” และ “เสียงสะท้อน” เป็นคอลัมน์วิจารณ์งานทางวรรณกรรมซึ่งอาจเป็นหนังสือ หรืออาจเป็นงานเขียนที่ปรากฏอยู่ตามหน้านิตยสารต่าง ๆ คอลัมน์ “โรงเรียนนักเขียน” แนะนำเทคนิควิธีการเขียนหนังสือ คอลัมน์ “หนังสือ” กล่าวถึงภาพยนตร์ที่ถูกสร้างขึ้นมาจากหนังสือ คอลัมน์ “ปริทรรศน์หนังสือ” แนะนำหนังสือออกใหม่ คอลัมน์ “ปากกาพาไป” เป็นสารคดีท่องเที่ยวพาชมร้านหนังสือหรือบรรยากาศทางวรรณกรรมของประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก คอลัมน์ “ตามหน้านิตยสาร” เป็นการสำรวจเรื่องสั้นและบทกวีที่ดีพิมพ์ตามหน้านิตยสารต่าง ๆ ในรอบเดือน คอลัมน์ “เล่าเรื่องหนังสือ” ย่อและเล่าถึงความเป็นมาของนวนิยายสมัยก่อนเป็นเรื่อง ๆ คอลัมน์ “ไดอารี่” แสดงความคิดเห็น

¹⁵¹ ขจรฤทธิ์ รักษา, “บทนำ,” Writer 1 (เมษายน 2536): 5.

ทั่วไปของนักเขียนที่มองสิ่งรอบตัว คอลัมน์ “เก็บหนังสือ (แปล) ขึ้นหิ้ง” เขียนเกี่ยวกับการใช้เทคนิคในการเขียนของนักเขียนต่างประเทศ คอลัมน์ “ขอเคาะคน” เขียนเกี่ยวกับการผลิตนิตยสาร คอลัมน์ “นอกเหนือจินตนาการ” แสดงทัศนะเกี่ยวกับการเขียนหนังสือ และคอลัมน์ “นักอยากเขียน” แนะนำนักเขียนใหม่ว่าจะเริ่มต้นเขียนหนังสือได้อย่างไร เป็นต้น

2.6 บันเทิง ได้แก่การ์ตูนภาพล้อนักเขียนไทย

2.7 จดหมาย ได้แก่จดหมายที่เขียนเข้ามาถึงบรรณาธิการ

3. งานสร้างสรรค์วรรณกรรม

3.1 เรื่องสั้น มีทั้งที่เป็นเรื่องสั้นไทยและเรื่องสั้นแปล โดยมากจะลงคู่กันไป

3.2 บทกวี นิตยสารฉบับนี้ให้ความสำคัญกับบทกวีเป็นอย่างมาก ในแต่ละฉบับจะมีการนำเสนอบทกวีเกือบ 10 ล้านวน เคยออกนิตยสาร กวีนิพนธ์ ซึ่งเน้นนำเสนอเฉพาะบทกวีเท่านั้น แต่ดำเนินการได้เพียง 3 ฉบับก็ปิดตัวเองลงไป

สรุป ภาพรวมของนิตยสาร Writer

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่า นิตยสารฉบับนี้มีจุดเด่นอยู่ที่การสัมภาษณ์ และการแสดงความคิดเห็นอย่างรุนแรงและตรงไปตรงมา ซึ่งทำให้เกิดการโต้เถียงกันในวงการวรรณกรรมเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะในระยะที่นิตยสารฉบับนี้ออกในปีแรก ๆ ประเด็นส่วนใหญ่ที่ถูกนำมากล่าวถึงมากที่สุดได้แก่การตัดสินรางวัลซีไรท์ ในระยะแรก ๆ มีการกล่าวถึงแทบทุกฉบับ จุดเด่นอีกประการหนึ่งของนิตยสารฉบับนี้คือบทกวี มีการให้ความสำคัญและเนื้อที่กับบทกวีค่อนข้างมาก

สรุปลักษณะทั่วไปของนิตยสารแนววรรณกรรมที่ใช้ในการวิจัย

จากการศึกษาที่ผ่านมาในหัวข้อนี้ สามารถสรุปลักษณะทั่วไปของนิตยสารแนววรรณกรรมที่ใช้ในการวิจัย พ.ศ. 2520 - 2539 โดยแบ่งเป็นส่วนต่าง ๆ ได้ดังนี้

1. บทบรรณาธิการ จากการศึกษาพบว่า บทบรรณาธิการของนิตยสาร โลกหนังสือ มีลักษณะที่จริงจังและทำทาบความคิดในเชิงการประพันธ์ตลอดจนมีอิทธิพลต่อผู้สนใจในทางการประพันธ์เป็นอย่างมาก บทบรรณาธิการในนิตยสาร ข้อการะเกด มีลักษณะประชดประชันและการวิพากษ์วิจารณ์เชิงสังคมอย่างน่าสนใจ ส่วนบทบรรณาธิการของนิตยสาร ถนนหนังสือ และ Writer มีลักษณะการพูดคุยและเผยความในใจระหว่างบรรณาธิการกับผู้อ่านมากกว่าที่จะแสดงบทบาทในการชี้นำทางความคิดอย่างเด่นชัด

2. คอลัมน์ จากการศึกษาพบว่า โลกหนังสือ เป็นนิตยสารแนววรรณกรรมที่มีคอลัมน์หลากหลายที่สุด มีทั้งที่เกี่ยวกับวรรณกรรมต่างประเทศ วรรณกรรมในประเทศ วรรณกรรมในอดีต วรรณกรรมในปัจจุบัน รวมถึงวรรณกรรมท้องถิ่นอีกด้วย นอกจากนี้ยังส่งเสริมการวิจารณ์วรรณกรรมเป็นอย่างยิ่ง ถนนหนังสือ จะมุ่งเน้นเกี่ยวกับการเสนอประวัติชีวิตของนักประพันธ์ไทยเป็นส่วนใหญ่ในลักษณะของบทสัมภาษณ์และบทความต่าง ๆ นอกจากนี้ยังมีการให้ความสำคัญกับคอลัมน์เกี่ยวกับธุรกิจหนังสืออีกด้วย Writer มุ่งเสนอแ่งคิดเกี่ยวกับวรรณกรรมไทยร่วมสมัยโดยเน้นที่รูปแบบการสัมภาษณ์ ส่วน ข้อการะเกด มีคอลัมน์ที่หลากหลายน้อยที่สุด แต่ในขณะเดียวกันก็มีลักษณะเฉพาะที่เด่นที่สุดเช่นกัน คือเป็นนิตยสารที่มุ่งเน้นนำเสนอเรื่องสั้น

3. งานสร้างสรรค์วรรณกรรม จากการศึกษาพบว่า ข้อการะเกด ให้เนื้อที่กับการนำเสนอผลงานสร้างสรรค์วรรณกรรมมากที่สุด โดยนำเสนอในลักษณะเรื่องสั้นแทบทั้งฉบับ แต่ไม่มีการนำเสนอบทกวี ส่วน โลกหนังสือ ถนนหนังสือ และ Writer มีการนำเสนอทั้งเรื่องสั้นและบทกวี โดยในแต่ละฉบับจะมีการนำเสนอเรื่องสั้น 1 - 2 เรื่อง และบทกวี 4 - 5 สำนวน นอกจากนี้ จากการศึกษายังพบอีกว่า ถนนหนังสือ เป็นนิตยสารเพียงฉบับเดียวที่เคยนำเสนอนวนิยาย แต่ก็นำเสนอเพียงเรื่องเดียวเท่านั้นในระยะปีแรกของการดำเนินการ

ในแง่เนื้อหาของนิตยสารแนววรรณกรรม พบว่าโดยรวมมุ่งเน้นนำเสนอความคิดเห็นทางด้านสังคมและวัฒนธรรมมากกว่าทางด้านการเมืองการปกครองหรือเศรษฐกิจ โดยคอลัมน์ต่าง ๆ จะมุ่งนำเสนอเรื่องในเชิงวัฒนธรรม ส่วนการแสดงผลบทบาทในการสะท้อนและวิพากษ์วิจารณ์สังคมมักแสดงออกโดยผ่านทางบทบรรณาธิการและงานสร้างสรรค์วรรณกรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับเรื่องสั้นซึ่งนำเสนอความคิดในการสะท้อนและวิพากษ์วิจารณ์สังคมได้อย่างชัดเจนมากที่สุด

จากที่กล่าวมาทั้งหมดในบทนี้ เป็นการกล่าวถึงประวัติความเป็นมา ตลอดจน
ลักษณะทั่วไปของนิตยสารแนววรรณกรรม ในบทต่อไปจะได้วิเคราะห์ถึงบทบาทในการสะท้อน
และวิพากษ์วิจารณ์สังคมของนิตยสารแนวนี้ต่อไป